د افغانستان يونليک

دري ملګري

علامه اقبال

سيد سليمان ندوي

سر راس مسعود

ليکوال

سيد سليمان ندوي

ژباړن

محمد اسماعيل "عندليب"

اردو چاپ ۱۹۴۵ کال-زر تړوکه
نفيس اکاډمي- حيدر اباد-دکن

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

موده مخکې د پوهنتون د دورې يو ټولګيوال د پي ډي ايف په بڼه يو کتاب راواستاوه، چې په اردو ژبه ليکل شوی و، کتاب له اوس څخه اوه اتيا کاله مخکې په هندوستان کې چاپ شوی و، دا افغانستان د هندوستان د درې نوميالیو پوهانو د يو شريک سفر يونليک و، چې د همدې ډلې يو ګډونوال سيد سليمان ندوي له خوا د سفر د پيل څخه تر پيل پورې خپل مشاهدات راټول کړي، ليکلي او بيا چاپ شوي وو.

سفر په ۱۹۳۳ز کال کې د افغانستان د وخت د حاکم نادرشاه په بلنه تر سره شوی دی، ليکوال د تورخم له لارې افغانستان ته داخل شوی، او د کندهار د سپين بولدک له لارې بېرته له افغانستانه وتلی دی، په دې ټول سفر کې نوموړي خپل د سترګو ليدلي حالات د خپل پياوړي قلم په مټ ثبت کړي، او وروسته بيا چاپ شوي دي.

ماته له دې امله کتاب په زړه پورې و چې د افغانستان پورې يې اړه درلوده، اوږد نه و، ځکه مې ژباړې ته ملا وتړله، که څه هم د مصروفيت له امله يې زيات وخت واخيست، خو په ډېر شوق مې وژباړه.

لوستونکي به خپله د کتاب په خوږو پوه پوه شي، خو که د نقاد يو ژباړن په توګه لنډه تبصره و کړم، نو ويلای شم چې ليکوال ځای ځای هڅه کړې د افغانستان ښارونه د هغه وخت د هندوستان له ځينو سيمو سره پرتله کوي، انګريزان پکې واکمن وو، او افغانستان له جګړو او بغاوتونو راوتلی هېواد و، زما په ګومان دا پرتله يې مناسبه نه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما هڅه کړې چې په کتاب کې لیکل شوي نومونه، هغه که د اشخاصو دي که د ځایونو دي، لږ او ډېر توضیح کړم، خپل معلومات مې د لمنلیک په ډول په کتاب کې ځای کړي دي.

د افغانستان په اړه د لیکوال له مینې، خلوص، افغانستان سره د اسلامي ورورولۍ له احساساتو ډک دي، د افغانستان د ښه راتلونکي لپاره ځینې مشورې لري، چې که اوس هم ورته پاملرنه وشي، او عملي شي نو له ګټې به خالي نه وي.

دا چې کتاب په لاس لیکل شوی، بیا سکین شوی، نو ځینې برخې یې نه لوستل کېږي، همدا راز د اردو او فارسي شعرونو برخه کې زه یو نیم ځای کې له ژباړې تېر شوی یم، او په دې باور چې شونې ده ژباړه د متن خواږه له منځه یوسي.

انسان له تېروتنې خالي نه وي، شاید ځینې برخې یې تېروتنې ولري، که څوک یې را په ګوته کړي، مننندوی به یې یم.

په درنښت

محمد اسماعیل عندلیب "نبي خیل"

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

مولانا سید عبدالقدوس هاشمي

په ۱۹۳۳ کال کې شهید نادرشاه زموږ درې مشرانو ته د کابل د سفر بلنه ورکړه، موخه دا وه چې د دې مشرانو له ارزښتمنو مشورو څخه د افغانستان د هر اړخیز پرمختګ، په ځانګړي ډول د تعلیم د انتظام په لړ کې ګټه واخیستل شي، دا مشران هر یو حکیم الاسلام حضرت علام اقبال رحمة الله علیه، حجة الله حضرت علامه سید سلیمان ندوي مد ظله العالي، مرحوم ډاکټر سر راس مسعود رحمة الله علیه وو.

د ۱۹۳۳ کال په اکتوبر میاشت کې دوی کابل ته ولاړل، او یوازې درې څلور ورځې هلته پاتې شول، بېرته راغلل، په دې لنډ قیام کې یې له شهید نادرشاه پرته، له وزیرانو، امیرانو، علماوو او ادیبانو سره لیدنې وشوې، په بیلا بیلو مسائلو یې نظریات تبادله کړل، او افغانستان د هغوی له افکارو او لیدلوریو تر ټولو زیاته ګټه پورته کړه.

بل پلو د خپل هېواد خلکو دوی ته په هیله منو سترګو کتل، چې له افغانستانه یې موږ ته څه راوړي دي، د پغمان د انګورو او د کندهار له انارو له خوند څکلو پرته یې څه تر لاسه کړي دي، هغوی د سعدي شیرازي په څېر د خپل هېواد خلکو ته د خوږو خبرو ډالۍ وړاندې کړه، روښانه ده چې له دې پرته بله کومه غوره ډالۍ نه شوه کېدای.

علامه اقبال خپل مشهور مثنوي "مسافر" ولیکه، کوم چې د دې څو ورځنې سیاحت په اړه د هغه د شاعرانه جذباتو او حکیمانه خیالاتو مجموعه ده، د خیبر، سرحد، کابل، غزني، او کندهار په ویاړمنو مناظر او مزارونو د شاعر اوښکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، او د حال په ژبه د بابر، محمود، غزنوي، حکيم سنايي او احمد شاه دراني د خاموشه خاورو سره سوال او ځواب دی.

استاد علامه سيد سليمان ندوي بيا دا ارزښتمن مضامين وړاندې کړل، چې په ۱۹۳۴ زېږديز کال کې په رساله معارف کې پرله پسې خپاره شوي دي، او شايد دا لومړی ځل وي چې د کتاب په شکل کې خپرېږي، په هغې کې سوانح هم شته، او تذکرې هم، احوال هم شته، او افکار هم، تاريخي اسناد هم شته او جغرافيايي معلومات هم، د مدرسو او معبدونو حال هم موجود دی، د اخبارونو او رسالو فهرست هم، موږ ته له دې ډاليو پرته بل غوره څه کېدای شول.

په نړۍ کې پېښې منځ ته راځي، تاريخي يادګارونه او نښې موندل کېږي، خو هر څوک د اقبال او سليمان ندوي سترګې چېرته لري؟ په چمن کې هر سهار ګلاب غوړېږي؛ خو هر څوک د کردګار د پېژندنې دا پاڼې چېرته لوستلای شي، هر ماښام لمر ډوبېږي، خو هر څوک د خليل عليه السلام په څېر د "لا احب الافلين" د توحيد غږ چرته پورته کولای شي؟ په همدې ډول هر څوک له سفر او سياحت څخه يو ډول ګټه نه شي اخيستلای، او بيا نورو ته له هغې ګټه رسول خو ستره خبره ده.

کله مو چې دا مضامين ولوستل؛ نو معلومه شوه چې علامه په ځغلنده سفر بيا هم افغانستان او د دې هېواد تاريخي اثارو ته د دقت په نظر کتلي، او په څومره ښه انداز سره يې د خپلې پراخه علمي مطالعې په ګلانو سينګار کړی دی، زما لپاره به د هغې ستاينه په کوچنۍ خوله ستره خبره وي، خو لوستونکي به خپله درک کړي.

د ليکنې طريقه يې دومره صافه او له تصنع څخه پاکه ده، چې بې مبالغې لوستونکی به د دې يونليک په لوستلو سره خپل ځان د دې سفر ملګری محسوس کړي، داسې به و انګيري چې سيد صاحب يې ګوته نيولې او له ځانه سره يې ګرځوي، ورته وايي چې دا وګوره! مخامخ ښار غزني دی، دلته سلطان محمود

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي ژوند کړی، او له دې وروسته د هر کال پیښنو تاریخ له کلونو او نومونو سره په تفصیل سره وایي، په پای کې وایي چې د عباس غوري په لسم پښت کې د علاء الدین حسین زېږېدلی دی، چا چې د خپل ورور سیف الدین په غچ کې دا ښار (غزني) په ایرو بدل کړ، او د جهان سوز لقب یې خپل کړ، له هغې وروسته ورته د علاء الدین جهان سوز لیکلې ویاړنه اوروي، او په دې ډول غزني ته رسېږي، د پخواني غزني پر ځای د نوي غزني د ابادۍ اړوند تاریخي حقایق بیانوي، د احمد شاه ابدالي یادونه کېږي، د هغه د ځای ناستي تیمور شاه نوم راځي، ویل کېږي چې نوی غزني هغه اباد کړی دی.

د حکیم سنایي مزار راځي، اقبال د مزار سره نږدې ولاړ او ژاړي، او د ژړا غږ یې اورېدل کېږي، د سید له سترګو هم اوښکې بهېږي، د مزار ډبرلیک (کتیبه) لولي او وایي چې په دې ډبرلیک دې څوک نه غولېږي، دا له وفاته ډېر وروسته لیکل شوې، او کېدای شي چې تاریخي تېروتنه پکې شوې وي، د وفات صحیح تاریخ دا دی.

له هغه ځایه د سلطان محمود مزار ته ځي، په لاره کې د سپرو له یو ټولي سره مخ کېږي، بیا د اوسنۍ نړۍ د مسلمانانو یادونه کېږي، په مزار لیکل شوی ډبرلیک لولي او د فرخي سیستاني مشهوره مرثیه هم وایي چې ویلي یې دي:

شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار
چه فتاد است که امسال دگرگون شد کار

لنډه دا چې لوستونکی داسې محسوسوي چې یو پوه استاد خپل شاګرد له ځانه سره بوځي، سفر کوي، او د اثارو د تحقیق او تاریخ تر څنګ د نورې مطالعې لپاره د کتابونو نومونه هم اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حج له یونلیکونو پرته غالباً دا د اردو ژبې تر ټولو لومړی سفرنامه ده چې د علمي مطالعې پایله بلل کېدای شي.
علامه شبلي نعماني رحمة الله علیه د روم او شام یونلیک هم شته؛ خو د دې لنډ کتاب په لوستلو سره به په بې اختیاره ډول ووایې چې د علامه شبلي نعماني د نورو کارنامو د بشپړاوي په توګه، د دې تکمیل هم د هغه ځای ناستي او زموږ د قوم او ژبې ستر محسن په لاسونو شوی دی، او دا باور به نور هم پوخ شي، چې علامه سید سلیمان ندوي چې د ژوند یوه یوه شیبه یې د علم د طالبانو او د معارف د تږو په خدمت کې تېریږي، کله چې د افغانانو د خدمت لپاره کابل ته تللی دی، هلته یې هم په اوردو ژبه خبرې کونکي نه دي هېر کړي.

اللهم متعنا بطول بقائه و کثر فینا امثاله

عبدالقدوس هاشمي
دار السلام – حیدر اباد –دکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان یونلیک

د سیر او سیاحت په موخه اسلامي هیوادونو ته د سفر په لړ کې مې یوه هیله دا هم وه چې لږ تر لږه تر ټولو نژدې اسلامي هیواد افغانستان هم ووینم، په ۱۹۲۷ زیږدیز کال کې په پېښور کې د جمعیة العلماء په غونډو کې د ګډون په موخه دوه ځلې د خیبر درې ته تللی وم، چې یو ځل راسره په دې لنډ سفر کې مولوي ظفر علي خان صاحب، او مولانا سید حسین احمد صاحب هم ملګري وو، او دوهم ځل راسره مولانا محمد علي او شعیب قریشي ملګرتیا کوله، خو دواړه ځلې مې د لنډي کوتل له کلا ور هاخوا تګ په نصیب نه شو.

په لومړي ځل له خیبر څخه پېښور ته د ستنیدو پر مهال دومره ناوخته شو، چې د پېښور پر لور تللې لاره بنده شوه، او شپه مو د جمرود[1] په سرای کې د منځنیو پېړیو د مسافرو په څېر تېره کړه، او دوهم ځل مو ټوله ورځ د لنډي کوتل د مشهور شینواري مشر سره تېره کړه.

دې سرسري لید مو د لیوالتیا اور نور هم لبغړانده کړ، د دوبي په تېر موسم کې له ډاکټر ذاکر حسین صاحب سره نه ماتیدونکې ژمنه شوې وه، چې راتلونکی کال به افغانستان ته ځو، خو په سړني دوبي لا د یخنۍ زور نه و بالا شو، چې له (کوه طور) څخه خپله د لیدنې اواز پورته شو.

د ډاکټر اقبال لیک راورسید چې د افغانستان حکومت زه، سر راس مسعود او تاسې د ځینې علمي او تعلیمي مسائلو په اړه د مشورو په موخه غوښتي یو، ایا تاسې تګ ته چمتو یاست؟ ما ځواب ورکړ، د دې هیواد هر هغه خدمت ته چمتو یم، چې زه یې کولای شم، د اکتوبر په اومه نېټه د افغانستان د کونسل جنرال

---

[1] -جمرود د پښتونخوا په خیبردره کې یو ښار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلاح الدين سلجوقي ليک راغی، چې هغه هم همدا غوښتنه کړې وه، او ما هغه ته هم د خپل چمتوالي خبر ورکړ، د ښاغلي کونسل غوښتنه خو دا وه چې موږ د اکتوبر په ديارلسمه نېټه د خپلواکۍ د جشن پر مهال کابل ته ورسېږو، خو دومره ژر د پاسپورټ تر لاسه کېدل ناشوني و، له همدې کبله د وخت تاکنه د پاسپورټ له تر لاسه کېدو وروسته د ملگرو مشورې پورې غوټه شوه.

زما هيله وه چې د اکتوبر په نولسمه به پاسپورټ تر لاسه کړم، له بلې خوا سر راس مسعود د پوهنتون کارونو لپاره ببرته د راستنيدو په بېړه کې و، په اولسم اکتوبر هغوی پاسپورټونه تر لاسه کړل، په شلم اکتوبر له لاهور، او يو ويشتم اکتوبر له پېښور څخه د تگ پروگرام جوړ شو، هغوی په همدې پروگرام روان شول، او زما په هکله د دفتري څېړنو لړۍ پيل شوه، بالاخره په اتلسم اکتوبر په نيني تال[٢] کې په هغې لاسليک وشو، په يو ويشتم اکتوبر اعظم گړه ته ورسېد، زه لکهنو[٣] ته راغلی وم، او په دوهمه ورځ د يو چا په پېژندگلو پاسپورټ لکهنو ته راورسيد، پاسپورټ په درويشتم اکتوبر سهار راورسيد، او زه د همدې ورځې په دوه بجې پېښور ته روان شوم.

په پېښور کې ملگرو هر يو حکيم عبدالعزيز ندوي، حکيم عبدالجليل ندوي، او د افغانستان د پاسپورټ مامور عبدالغفور خان صاحب ته مو ليک استولی و، په څلورويشتمه نېټه د شپې اته بجې موټر د پېښور سره نژدې د نوښار سيمې ته ورسېد، دلته په غير متوقع ډول حکيم عبدالعزيز ندوي، حکيم عبدالجليل ندوي، او د پېښور سوداگر عبدالرحمن ندوي، تر ما مخکې رارسېدلي وو، چې په ليدو يې زيات خوشاله شوم، يو ساعت وروسته موټر پېښور ته ورسېد، په داسې

---

[٢]-نينيتال د هندوستان يو ښار دی چې په اتراکنډ کې موقعيت لري.

[٣]-لکهنو د هندوستان د اتراپرديش ايالت تر ټولو ستر ښار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول چې پېښور ته زما د راتګ خبر خپور شوی نه و، خو بیا هم د موټرو په تم ځای کې د افغانستان د حکومت استازي، د جمعیة علماء سرحد ملګري، او د بهارت سبها [۴] ځینې غړي موجود وو.

شپه مو د حکیم عبدالعزیز په نوې جوړه شوې جونګړه (امان منزل) کې تېره کړه، سهار مو د ښار له ځینې علماوو او قومي کارکوونکو سره لیدنې وشوې، د پنجاب په څېر په صوبه سرحد کې هم د شریعت په پرتله رواجونو او دودونو ته د قانون حیثیت ورکول شوی دی، له هغه وخته چې صوبه سرحد کې کونسل رامنځ ته شوی، ځینې جذباتي مسلمان فعالین په دې هڅه کې دي، چې رواجونه او دودونه مات، او شرعي احکام د قانون په توګه ومنل شي، هغوی له ما غوښتنه وکړه چې له افغانستان څخه پېښور ته د بېرته راستنیدو څخه وروسته دلته د شریعت مجلس غونډه وشي، او زه پکې ګډون وکړم، خو دا چې په فکر کې نه راګرځېده چې د ستنیدو لاره به مو بدلیږي، دا غوښتنه مې ومنله.

دلته په رسېدو سره معلومه شوه چې د پاسپورټ سره سره د سفر حکومتي کار پای نه دی موندلی، تر اوسه د افغانستان د حکومت د پاسپورټ د مامور ویزه او د صوبه سرحد د حکومت لاسلیکونه پاتې دي، چې په دې سره به له پولې څخه د تېرېدو اجازه راکړل شي، خو دا کار هم پای ته ورسېد، او په پنځه ویشتم اکتوبر مو باید غرمه ناری د حکیم عبدالجلیل ندوي سره کړی وای، په دې میلمستیا کې د ښار ځینې علماء او مشران شریک وو، له ډوډۍ وروسته مو د ماسپښین لمونځ اداء کړ، او بیا افغانستان ته تلونکی موټر راورسید، له دې ځایه د حکیم

---

[۴]-بهارت سبها د هغه مهال هندوستان د ځوانانو یوه کین اړخې ټولنه وه، چې هندو، مسلمان او سیکانو یې غړیتوب درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالعزیز افغاني دواخانې ته ولاړو، او له هغه ځایه رخصت او له پېښور څخه ووتم.

شا او خوا د مازدیگر درې بجې وې چې موټر د پېښور له پولو بهر شو، ما فکر وکړ چې اوس د سفر سترتیا پای ته ورسېده، خو لږ وروسته د خیبردرې په دروازه کې د جمرود لاره راغله، موټر د یو دفتر مخې ته ودرېد، دلته د برتانیې محکمه د تگ راتگ پر مهال له هر شخص څخه یوه یوه، او له موټر څخه څلور روپۍ اخلي، زه په موټر کې یوازې وم، زما سره یو خدمتگار، او موټر چلونکی و.

اوس نو په خیبر دره کې روان وو، دواړو خواوو ته د غرونو لړۍ، او د درې په منځ کې کږلېچه لاره وه، د انگریزانو حکومت په خپلو حدودو کې سرک ډېر ښه جوړ کړی، د درې تر ټولو تنگ ځای ماته د علي مسجد سیمه معلومه شوه، دلته ډېر کوچنی، خو تاریخي مسجد جوړ شوی، له مسجد سره د چای، ترکارۍ، او تازه میوو څو دوکانونه هم شته، تر دې مسجد پورې په (۱۹۲۷ز) کال کې دوه ځلې مخکې هم راغلی وم، دلته د یو لمانځه اداء کولو شرف هم لرم، اوس مې یو ځل بیا په مسجد نظر واچاوه،مخکې د افغانستان او هندوستان تر منځ پوله همدا مسجد و، خو اوس انگریزانو له دې څخه هم مخکې خپل سرحد اچولی.

له دې درې څخه د خیبر اورگاډي پټلۍ هم تېره شوې، کومه چې د انگریزانو د اینجنیرۍ هینبوونکی کرامت بلل کیږي، سربېره پر دې د انگریزانو د سیاست یوه ستره بریا هم ده، د اورگاډي دا پټلۍ همداسې شا او خوا پنځلس میله غزېدلې ده، چې کله د غر په څوکه، او کله د درې په لمن کې، او کله یې بیا د غر سینه څېرې کړې ده.

په هر حال، د دې منظرو له لیدو وروسته شا او خوا څلور بجې د لنډي کوتل په پراخه دره کې موټر د یوې کلا مخې ته بیا ودرید، په میدان کې سرتیري په ورزشي لوبو اخته وو، دلته موټر چلونکی او زما ملازم کلا ته ننوتل، هلته یې د جمرود

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسید او پاسپورټ وښودل، او بیا راته د مخکې تګ اجازه وشوه، موټر مخکې روان شو، لږ واټن وروسته بیا د انګریزانو صنعت کاري پای ته ورسېده، او د درې فطري لاره راښکاره شوه، دلته د انګریزانو د پولې وروستی دفتر و، د یوې غونډۍ پر سر په یوه ودانۍ کې د خیبر ایجنسۍ دفتر و، موټر چلونکی او ملازم بیا ولاړل، هلته یې پاسپورټ وښود، او د پاسپورټ افسر د examined مهر پرې ولګاوه.

لږ مخکې ولاړو، چې د افغانستان او هندوستان د اوسني سرحد لوحه مو په نظر راغله، په دې لوحه په انګلیسي ژبه لیکلي و «له دې ځایه د هندوستان سرحد دی، هیچاته بغیر له صحیح پاسپورټ څخه مخکې تګ اجازه نه شته»، دلته یوه لوړه ستنه درول شوې او لاره بنده ده، کټ مټ هغه شان، څنګه چې د اورګاډي د پټلۍ له منځه پر وتلو لارو د اورګاډي د راتګ پر مهال په پاټک یا بل څه لاره بندېږي، دلته دواړو لورو ته پیره داران ولاړ وي، د هغې غاړې والا دلته د راتګ پر مهال او د دې غاړې والا هغې غاړې ته دتګ پر مهال دا ستنه د سرحد دار د سرتېرو په اجازه پورته کوي، او بیا مسافر بل لوري ته اوړي، په همدې ترتیب پیره داران د برتانوي سرحد دارۍ له سرتیري څخه چې شاته د ودانۍ سره نژدې ولاړ و، د لاس په اشارې سره امر تر لاسه کړ چې دا ستنه پورته کړي، او یو دم موټر له غلام هیواد څخه ازاد هیواد ته داخل شو.

دې ځای ته تورخم وایي، چې اوس د افغانستان او هند سرحد دی، زما په اند لکه څنګه چې د درې پورته برخه زیات کږلیچونه لري او ستونزمنه ده، د جنګي او سیاسي مصلحتونو پر اساس د برتانیې حکومت خپله واکمني تر هغه ځایه غزولې ده، له دې وروسته نسبتاً دره پراخیږي او غزیږي، لاره په فطري حالت کې ده، خو په ځینو سیمو کې ډبرې له منځه لرې کړای شوي دي، لوړې ژورې یې سره برابرې کړې دي، له دې سرحد څخه په څو قدمه واټن سره د یو غر په سر د افغان حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ پوسته جوړه شوې چې د تورخم په نوم یادیږي، د دې لاندې د اوبو چینه بهیږي، او یو کوچنی باغ، یا د څو ونو لاندې سیوری خالی ځمکه د مسجد کار ورکوي، دلته مو اودس او د مازدیګر لمونځ اداء کړ، او د افغانستان افسر پاسپورټ وکوت، د لارې محصول یې څلور روپۍ واخستې.

اوس موږ د افغانستان په سیمه کې روان وو، د درې لاره دم په دم پراخېده، غرونه لرې پاتې کېدل، پنځه بجې د افغانستان ختیځې سرحدداری ته ورسېدو، چې ډکه[5] نوم یې دی، دلته دا دره نوره هم پراخه شوې، او مخامخ راته د کابل د سیند لرې ژورې اوبه ښکاره شوې، د څادر په څېر اوارې بهېدې، یو لور ته د افغان سرحددار د لوېدیځ په ډول ودانۍ وه، او بل طرف ته د خامو دیوالونو یو پاټک و، چې د افغاني سرحدداری دفتر و، دلته بیا موټر چلونکي او ملازم پاسپورټ وښود، او دلته پرې په دې متن چې (بسرحدداری در مشرقی ملاحضه شد، برای ردفتن کابل) د اجازې مهر ولګول شو، موږ ته خبر راکړل شو، چې د شاهي میلمه په توګه د افغان سرحددار سره به زما پېژندنه وشي، خو هغه ناروغه و، له داخل څخه بهر راتګ ته د انتظار پر مهال د ځنډ وېره وه، له همدې کبله هغوی ښښنه وغوښته، او د مخکې تګ اجازه یې راکړه، افغان سرتیري ځنځیر لرې کړ، او موټر مخکې روان شو.

ماښام نژدې و، پښتانه مسافر چې نارینه مېرمنې، ماشومان او سپین ږیري پکې و، تلل راتلل، اوښان، خره، غوایان، غواګانې، او مېږې له څړځایونو بېرته راستنېدې، د خیبر له درې څخه تر دې ځایه پښتنې کلیوالې مېرمنې له سر څخه تر پښو پورې په تور لباس کې پټې وې، خو مخونه یې لوڅ او په ازادۍ سره

---

[5]-ډکه د تورخم او جلال اباد پر لویه لاره پرته سیمه او د مومندرې ولسوالۍ اړوند ده، هلته د غازي امان الله خان د مهال د ازادۍ یو څلی هم جوړ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرځېدل، په بدن تر ښنګرو پورې توره کورتۍ، په پښو کې د لویو پایڅو والا عموماً تور پرتوګونه، له سر څخه تر پښو پورې تور ټیکري، له هر ډول ګاڼې او ظاهري سینګار نه په بشپړه توګه پاک، هغوی ته په کتلو سره دا فکر کېدو چې شاید اصلي اسلامي پرده همدا وي.
له ډکې چې مخکې ولاړو لومړۍ افغاني پوسته مو ولیده، خیمې ولاړې وې، سرتیري په خپلو خړو لباسونو کې ګرځېدل، له دې خیمو لږ لرې د دوی د پخلنځي خیمه په نظر شوه، د هغوی پوځي لباس څه دا ډول و، خړ پتلون، خړ کوټ، په سر خړه خولۍ چې مخې ته یې چتر راوتلی و، د مصري سرتېرو لباس هم همدا ډول دی، خو د هغوی په سر ترکي خولۍ وي، چې د هغې په سر یو خړ پوښ اچول شوی وي، د همدې پوښ مخې ته یو چتر راوتلی وي، چې موخه یې له سترګو څخه د لمر نیول دي.
اوس ماښام و، موټر په پوره رفتار سره په پوره چوپتیا کې منډې وهلې، کوم کوم ځای کې به د پښتنو کروندګرو ډله یا د کوچیانو کوچنۍ قافله مخې ته راغله، چې ورسره به د څارویو رمه، د بار وړلو څاروي،ان تر دې چې د کوم غوایي یا خر په شا به چرګان هم اېښودل شوي وو، کوم کوم ځای کې کښت هم و، یو د بل پسې افغاني پوستې هم تېرې شوې، چې ابادۍ یې د خامو دیوالونو وې.
د خیبر له درې څخه تر دې ځایه د خامو ودانیو رواج دی، او غالباً د دې سیمې د اب و هوا اغیز دی چې دا ډول ودانۍ په باران کې هم خوندي وي، دلته باران هم کم وریږي، خو د دې ځای خړوبېدل او شینوالی د هغو چینو څخه دی، چې واورې ویلې شي، او بیا اوبه په چینو کې راځي، د ببرته تګ پر مهال مې په ملتان کې هم داسې ودانۍ ولیدلې، په کابل او غزني کې هم داسې ودانۍ ولیدل شوې، د حیرانتیا ځای دا و چې کلاوې، او شاهي ودانۍ ټول له خامو خښتو جوړ شوي وو، دا خاوره ډېره نرمه او سرېښناکه ده، له کاګل وروسته دا دیوالونه ډېر کلکیږي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلاوو کې څو څو ګزه پلن دیوالونه وي، او په هر کونج کې یې د ختو برجونه هم جوړ شوي وي، په دیوالونو کې د ټوپکونو لپاره بې شماره سوري وي.
په خیبر دره او د خپلواک سرحد په نورو سیمو کې د هرې کورنۍ، او قبیلې همدا ډول بیلا بیلې کلاوې وي، چې له بریدونو څخه یې خوندي کوي، د دې کوچنۍ کلا مشر ته ملک وایي، له جمرود څخه تر لنډي کوتل پورې د ملکانو دا ډول کلاوې ځینې نړیدلې، او ځینې لا هم ولاړې وې، پر لاره مو همدا ډول افغاني پوستې ولیدلې، چې ځینې یې ډېرې لوړې وې، سرتیري به په زینو ښکته پورته کېدل، له دې کبله چې شپه شوې وه، په فکر کې مو ګرځېدل، داسې نه چې پر لاره مو کومه پوسته ودروي؛ خو خبر شوو، چې د ډکې سرحد دار په تلفون ټولو ته خبر ورکړی، او د نه ودرولو لارښوونه یې ورته کړې وه.
د شپې اته بجې وې، د سپوږمۍ رڼا خپره وه، هر لور ته د غرونو دیوالونه تر ستر ګو کېدل، په ځینو ځایونو کې له ډېرو چینې روانې وې، د انسانانو او د انساني ابادۍ نښې تر لرې لرې ځایه نه لېدل کېدې، د تېز رفتاره موټر له اواز پرته هر لور ته چوپتیا خپره وه، مخې ته یو پول راغی چې داسې بریښېده نوی جوړ شوی، او تر اوسه نه دی استعمال شوی، تر لاندې یې چینه روانه وه، موټر چلوونکي موټر لاندې ښکته کړ، د چینې له منځه واوښت، او غوښتل یې چې پورته راوخیژي، خو د چینې د یخو ابو له کبله د موټر ماشین بند شو.
بیا بیا د ماشین د چالانولو هڅه وشوه، او شیبه دلته تم شوو، خو په دې چوپتیا، یوازیوالي کې بیا هم امن، امنیت او ډاډ خپور و، له دې څخه مو دا نتیجه واخیسته چې الحمد لله په هیواد کې د مسافرو لپاره هر ډول امنیت او ډاډ شته، او دا د هیواد تر ټولو ستره نېکمرغي ده.
له بار بار کوښښ وروسته ماشین بیا ګرم او چالان شو، او پورته راوخوت، اوس جلال اباد نژدې و، سرک سیده او صاف و، دواړو خواوو ته د ونو کتارونه وو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دي کتارونو تر خمتولو وروسته موږ ته د جلال اباد رڼاوې ښکاره شوې، او بالاخره ابادي راغله، موږ د شهيد باغ[۶] په ميلمستون کې ودريدو، په زينو کې مامور د ښه راغلاست لپاره ولاړ و، دا د باغ په داخل کې يوه ستره ودانۍ وه، چرته چې ډېرې کوټې د ميلمنو لپاره جوړې شوې، او چمتو وې، له همدې کوټو څخه يې په يوه کې ځاى راکړ، پالنګونه او په هغې باندې پاکې بسترې، او کمبلې په خورا ترتيب اچول شوې وې، کوټه کې ميز، چوکۍ، د ارام چوکۍ، او هر څه موجود و.

په دې اکتوبر کې د جلال اباد موسم د پېښور هومره يخ و، دلته په رسېدو سره مو اودسونه وکړل، او له ټولو تر مخه مو د ماښام، او ماسختن، مسافرانه لمونځونه يو ځاى اداء کړل، لږ وروسته ډوډۍ راغله، له ډوډۍ وروسته د کابل مشهور سرده[۷] او انګور راوړل شول، سرده دومره خوږه او دومره يخه وه، چې په دې يخنۍ کې مو ونه شوه خوړلاى، ټوله شپه مو ارام وکړ، سهار له پاڅېدو وروسته مو د باغ څخه ليدنه وکړه.

ځومره خوندور حالت و، د باغ شاته غرونه و، د غرونو په لمن کې د کابل سيند يا بله کومه چينه په ارام سره بهېدل، يوه چينه له کومې راغلې، او د باغ په څنډه څنډه کې روانه وه، د سرکونو دواړو اړخونو ته د چنار لوړې لوړې ونې ولاړې وې، دا مياشتې د افغانستان د منې موسم وي، هلته په منې کې د ونو پاڼې د وچېدو پر ځاى ژيړېږي، هر لور ته پرتو ژيړو ژيړو پاڼو يو بل پسرلى جوړ کړى و.

ما د جلال اباد د دې باغ نوم باغ شهيد واوريد، شايد د دې لپاره وي، چې امير حبيب الله خان شهيد به جوړ کړى وي، د باغ د ودانۍ طرز له هندوستان څخه

---

[۶]-د امير شهيد باغ د امير حبيب الله خان د واکمنۍ پر مهال په جلال اباد کې جوړ شوى، چې مخامخ ورته د امان الله خان مقبره ده.

[۷]-ممکن سرده شيريخ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپير درلود ، لوړه برنډه، له هغې څخه وروسته دالان، د دالان په منځ لار کې لاره وتې او يو پراخه تالار ته داخليده، د دې ټول تالار پر سر د بام پر ځای ګمبذه جوړه شوې وه، او دواړو خواوو ته کوټې، د دې تالار شاته لوړه څپره وه، چې د هغې لاندې حالت يوې کوچنۍ درې ته ورته و، چې اوبه پکې روانې وې، او مخامخ ورته غرونه، وامو وربدل چې د دې باغ نسبت امير حبيب الله خان ته کيږي، خو د لوی تالار لوړې دروازې پر سر يوه ډبره نصب شوې وه، چې لېکنه پرې شوې وه، ما د دې ډبرليک د لوستلو هڅه وکړه، خو د افضل خان له نوم پرته مې نور هيڅ ونه شول لوستلای.

ما اوريدلی و، چې د بچه سقاو د اړودوړ پر مهال جلال اباد او دلته شته دولتي ودانيو ته سخت زيان رسېدلی و، يوه ننبه يې دا وه چې د دې باغ د دالان د دروازو او کړکي نه يوازې دا چې هنداري ماتې وې، بلکې په اور سره يې د سوځېدلو په څېر ننبې هم وې.

د افغانستان د ودانيو بامونه خام او له سرماتي پرته او د چونې يا ګچ پر ځای په ختو سره له بهر څخه پوښل شوي دي، له همدې امله هغه چا چې د هندوستان ودانۍ يې ليدلې وي، دا ودانۍ ورته هومره ښکلې نه ښکاري، مسجدونه هم عموماً د خامو ديوالونو دي، منارې او ګمبذې نه لري، له همدې کبله له لرې ځايه زړه رابنکونکي نه برېښي، او همدا علت دی، چې له بهر څخه راغليو سيلانيانو ته دا ودانۍ په زړه پورې او ابادې نه برېښي، سره له دې چې دا ابادۍ په داخل کې ډېرې ښکلې، او ښې جوړې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلال اباد ښار هم همدا حالت و، د مسافرو لپاره هوټل یا د خوراک دوکانونه شته، د چایو سماورونه هر ځای ګرم وي، له دې ځایه یو څه لرې د هډې کلی[۸] دی، دا کلی د مشهور مجاهد او عالم د هډې ملا صاحب[۹] په نوم سره مشهور دی، د هندوستان په انګریزي او هندوستاني ورځپاڼو کې له نن څخه شل کاله مخکې دا سړی ډېر مشهور و، ځوک چې له انګریزي پوځونو سره ځو ځو ځله په جګړه کې ښکېل شوی دی، د هغه دولتي لقب نجم المشایخ و، چې په همدې هډا کلي کې واقع مدرسه نجم المدارس هم د هغه نوم ته منسوبه ده، او د کابل له یو عالم څخه مې واورېدل چې هلته د ملا صیب ډېر ښه کتابتون هم پاتې دی، دا د پخواني عربي ډول مدرسه ده.

ماته په جلال اباد کې مامور وویل چې د جلال اباد په شا او خوا کې د بدهـ مذهب خلکو ډېرې ډېرینې نښې پاتې دي.

جلال اباد له پېښور څخه اتیا میله، او کابل له پېښور څخه دوه سوه میله لرې موقعیت لري، نن مو باید یو سل او شل میله فاصله وهلې وای، سهار اته بجې له جلال اباد څخه مخکې روان شوو، سرک ښه او ډېره برخه یې نوې جوړه شوې وه، پلونه هم ترمیمېدل، په ځینو برخو کې سرکونه هم جوړېدل، پښتانه مزدوران په کار بوخت و، په اوښانو او خرو سپاره کوچیان، او په ځینو ځایونو کې بېل

---

[۸]-د هډې کلی د جلال اباد ښار جنوب لور ته پروت یوه تاریخي سیمه ده، چې هلته د بودایانو د مذهبي ځایونو نښې اوس هم شته.

[۹]-د هډې ملا صیب مشهور دیني عالم و، چې نه یوازې د علم او عرفان له امله بلکې د انګریزانو پر ضد د جهاد له کبله یې هم خورا شهرت درلود، اصلي نوم یې عبدالقدیر او په نجم الدین یې شهرت درلود، هلته د نجم المدارس په نوم د افغانستان په کچه یوه ستره مشهوره دیني مدرسه ده، او اوسمهال د نجم الدین اخوندزاده له زیارت سره یو ستر مسجد هم جوړ شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهونکي کروندګر له غویانو سره لیدل کېدل، څومره چې مخکې تللو، لاره هم ډېرینه کېده.

له جلال اباده لږ وړاندې ولاړو، او لومړۍ ستره ابادي راغله چې نملا[۱۰] نومیږي، دلته یو ډېر پراخه شاهي باغ دی، چرته چې دولتي میلمستون هم شته، باغ په ونو ښکلی شوی، په څنډو یې د چنار او صبر ونې کېنول شوي، لاره له باغ څخه بهر تېره شوې وه، خو موږ د باغ د لېدلو لپاره د باغ له منځه وتلې لاره غوره کړه، باغ مو یو نظر ولید، خو ووتو، په دې کلي کې د کروندګرو کورونه او نور باغونه هم شته.

هغه وخت چې افغانستان کې د موټرو او لاریو سپرلۍ رواج شوې نه وه، او خلکو به په اسونو او اوښانو سفر کاوه، نو عموماً به له هر دولس، دیارلس میله سفر وروسته یو پړاو و، او په هر پړاو کې به د دولتي کار کوونکو او میلمنو لپاره د اوسېدو لپاره ځایونه جوړ شوي و، چرته به چې ټول وسایل چمتو و.

اوس د موټرو تېز یون پړاونه هم لرې کړي دي، اوس په هر اتیا میله، سل میله، یو نیم سل میله کې داسې ودانۍ له نوي سامان الات سره جوړې دي، خو خلک اوس هم د پخوانیو پړاوونو په حساب ځي، او د هغوی په فارسي ژبه کې زموږ د هندوستاني لفظ (پړاو) بالکل په ازادۍ سره کارول کیږي، او د سفر پر مهال د فاصلې د ټاکنې لپاره دا لفظ چې (یک پړاو، دو پړاو) کاروي، د میل په ځای هغوی فارسي هندوستاني لفظ (کروه) کاروي، چې هم ورته په هندي ژبه کې (کوس) وایو، او تقریباً د انګریزانو د پاو کم درې میله سره برابر وي، خو اوس د

[۱۰]-د مملې کلي چې اصلي نوم یې نمله دی، د جلال اباد ښار لویدیځ لور ته پنځه دېرش کیلو متره لېرې د خوږیانو ولسوالۍ کې موقعیت لري، دلته شاهي باغ یا د مملې باغ په اړه روایت دی چې مغل پاچا شاه جهان جوړ کړی، او نمله هم د هغه د یوې لور نوم و، چې دا سیمه هم د هغې په نوم یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نویو سرکونو جوړول په فرانسوي اصطلاحاتو برابر شوي، چې متر، سانتي میتر او کیلو متر دی.
دلته په سرکونو د میلونو نښې نه دي لګول شوي، ځکه خو مسافر د فاصلې پېژندلو کې ستونزو سره مخ کیږي، که د حکومت د ټولګټو وزارت دې اړخ ته لږه پاملرنه وکړي، نو په دې اصلاح سره به د مسافرو ستره ستونزه حل شي.
له نملا څخه وړاندې د شا او خوا نیم ساعت مزل کولو وروسته شاید موږ د فتح اباد[11] کلي ته رسېدلي و، دا له جلال اباد څخه اتلس میله لرې سیمه ده، او ویل کیږي، چې دا کلی د کابل او پېښور په بالکل منځ کې واقع دی، دا هم کوچنی کلی دی، کوچنی بازار لري، چې مسافر پکې د خوراک څښاک توکي، او ترکاري موندلای شي، د ګرم سمارونو ښې چای خانې پکې شته.
دا چې اوس د پېښور او کابل تر منځ د مسافرو، او توکو لارۍ او ټیکسي موټرې زیات تګ راتګ کوي، د دې اړتیا ده چې په هره لږه فاصله د هغوی لپاره تیل او د ترمیم څه سامان موجود وي، نو د صوبه سرحد یو مسلمان سوداګر له افغان حکومت څخه د دې ټیکه نیولې ده، د هغه لومړی دوکان په ډکه کې و، چرته چې د پاني پت یو ځوان مسلمان نوکر و، دوهم دوکان مو په فتح اباد کې وموند، د دوکان ودانۍ نوې جوړه شوې وه، تر ودانۍ لاندې زیر زمیني کوټه د تیلو زېرمه وه.
د نملا په شا او خوا کې کروندې دي، چې افغان کروندګرو دا مهال قلبه کوله، دا قلبې د هندوستان قلبو ته ورته دي، په دې هیواد کې پټیې د چینو او نهرونو له

---

[11]-د فتح اباد کلی چې اوس په پټیوات مشهور دی، په دې برخه کې لیکوال تېروتنه کړې، ځکه چې له جلال اباد څخه د شیرزادو ولسوالۍ پر لور غزېدلې لاره کې لومړی فتح اباد او بیا د میملې کلی راځي، او فتح اباد د سره رود ولسوالۍ اړوند دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبو څخه پنه او خړوبېږي، دا چینې او نهرونه ذاتا ژور دي، چرته چې دا اوبه ځي، هغه زمکه تروتازه او شنه کوي، او هلته ابادي پیدا کیږي، څه وخت وروسته چې د دې اوبو مخه بل لور ته اوړي، ابادۍ هم هلته انتقالیږي، د دې نقل مکاني ځینې نښې په ځینو سیمو کې لیدل کیږي.

د پښې طریقه دا وه چې کروندګر د قفګیر په څېر د لرګي یوه اله اخلي، او له نهرونو څخه اوبه را پورته کوي، بیا یې شیندي، د افغانستان په لویو لویو ښارونو کې مو د سرکونو د شبنم کولو طریقه همدا ولیده، د سرکونو دواړو خواوو ته چینې بهیږي، د ښاروالۍ مامور چې د سرکونو د پاکولو لپاره ګومارل شوی وي، هغه همداسې له چینو څخه اوبه په شړپولو سره راپورته کوي، او سرکونه لمدوي، تر څو دوړې کینې.

له جلال اباد څخه تر فتح اباد پورې ډېرین سرک ډېرې داسې دي، چې موټر سخت درځوي، زموږ موټر نوی و، خو بیا یې هم یوه کمانۍ ماته شوه، کله مو چې فتح اباد کې موټر کې تېل اچول، دا ماته کمانۍ مو ولېده، هلته په ډېره مشکله یوه وسپنه پیدا شوه، هغه مو کړه او بیا مو په وسپنیز تار کمانۍ ترمیم کړه، چې دوه نیم ساعته وخت یې و اخیست، د دې دوکان کارمند هم هندوستانی و، هغه راته چای راکړ، هغه راته وویل چې له دې ځایه شپږ میله لرې یو مزار دی، چې په اړه یې ویل کیږي، د حضرت لوط علیه السلام [۱۲] قبر دی، او خلک یې زیارت ته ورځي.

هلته مو ولیدل چې ځینې کوچنیان قرأن کریم، ګلستان او بوستان او ځینې د فارسي نظم نور کتابونه لولي، په ترنم سره د هغوی لوستل په ځانګړي ډول و، چې ماته ډېر هیله ښنونکي معلوم شول.

۱۲-د ننګرهار ولایت د سره رود ولسوالۍ کې د تور غر په لمن کې یو قبر دی، چې د لوط علیه السلام د قبر په نوم شهرت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شا او خوا یوولس بجې د موټر ترمیم پای ته ورسېد ، او موږ مخکې روان شوو، لاره همداسې سخته، ډبرینه، او له کړلیچونو ډکه وه، کله چې کابل ته ورسېدو، له وزیرانو څخه راته معلومه شوه، چې اوسنې حکومت د کابل او پېښور تر منځ د یو ښه سړک په جوړولو کار پیل کړی، چې اوسنۍ لاره به اسانه، او ورسره به د پېښور او کابل تر منځ لاره پنځوس میله کمه شي، او هیله ده چې د دې سړک په جوړېدو سره به د افغانستان او هندوستان تر منځ تګ راتګ او سوداګریزې چارې پر مخ ولاړې شي.

زما په فکر پېښور جلال اباد ته هومره اهمیت لري، څومره چې چمن او کوېټه کندهار ته لري، خو څومره ښکلا او ابادي چې د کندهار په بازارونو کې شته، هومره د جلال اباد بازارونو کې نه شته، حال دا چې جلال اباد له پېښور څخه یوازې اتیا میله لرې دی، او په همدې اساس په جلال اباد کې د سوداګرۍ د پرمختګ ورتیا زیاته ده، چې د افغانستان او یاغستان او نورو ختیځو غره ایزو سیمو تر منځ یوازې همدا ښار د سوداګرۍ مرکز جوړېدای شي.

له فتح اباد څخه یو نیم ساعت وروسته د کولال([13]) سیمې ته ورسېدو، ابادي یې کمه، خو خلک یې مصروف و، کوچنی بازار یې هم درلود، چې د شپې ورځې پکې د اړتیا وړ توکي موندل کیږي، د خوراک هم څو دوکانونه و، چې له دې ځایه تر کابل پورې بیا ښه داسې ځای نه شته، له همدې کبله مو دلته ډوډۍ وخوړه، که څه هم دې دوکان ته یې هوټل ویل، خو هوټل نه شي بلل کېدای، خو د اشپز یو پاک دوکان بلل کېدای شي، یو خوا یې ماته میز او چوکۍ کېښودل، او بیا یې پرې ډوډۍ کېښوده، له پېښور څخه چې کومه افغانۍ ټیکله پیل کیږي، ټول افغانستان کې همدا پیدا کیږي، دلته د چپاتیو رواج نه شته.

---

[13] -کولال یا کولاله سیمه د شیرزادو ولسوالۍ اړوند یو کوچنی کلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نورې نړۍ په څېر دلته هم ډوډۍ په کور کې پخیږي، او بیا بازار ته راوړل کیږي، دا د تنور یوه غټه ډوډۍ وي، ډوډۍ، چرګ، هګۍ، او د فیرنۍ درې خوراکه، او د کافي درې پیالې یې ما، موټرچلوونکي، او ملازم ته تیارې کړې، خو تاسې به دې ارزانۍ ته حیران شئ، چې د دې ټول خوراک قیمت د انګریزي سکې په حساب یوازې یوه روپۍ او یوه انه و.

موږ د افغانستان په داخل کې شا او خوا پاو کم درې میله مزل وهلی و، خو تر اوسه مو د کوم مسجد مناره نه وه لیدلې، دلته راته فکر راوغورځېد، چې ایا دا ټول اسلامي هیواد له مسجدونو خالي دی؟ ما له دوکاندار پوښتنه وکړه چې دلته کوم مسجد شته، هغه مخامخ یوې لوړې چوترۍ ته اشاره وکړه، د ماسپښین وخت و، هلته ولاړم، ومې لیدل چې د دې کلي په تر ټولو لوړ ځای د خاورې یوه چوتره ده، ورسره یو کوچنی دالان دی، دالان یوازې یوه دروازه درلودله، دروازه مې پرانیسته ومې لیدل چې په دیوال کې د امام لپاره د محراب په اندازه ځای جوړ شوی دی، او د خطیب لپاره په څنګ کې د دوه زینو والا بله چوتره وه، اوس پوه شوم، چې دلته په مسجدونو کې ګمبذې او منارې نه شته، ځکه خو دا مسجدونه بهرنیانو ته مسجدونه نه ښکاري.

په هر حال، مسجد کې مو د ماسپښین او مازدیګر دواړه لمونځونه یو ځای اداء کړل، او درې بجې شا او خوا مو سفر پیل کړ، څومره چې مخکې تلو، د لارې تاو و پیچ، لوړې ژورې لا پسې زیاتېدې، کوم ځای کې لاره د غرونو منځ، او کوم ځای کې هلته دلته له غرونو څخه په څنډه لاره ایستل شوې، او دومره تنګه ده، چې دوه موټر په مشکله تېرېدای شي، او په څنګ کې یې بیا ژور خوړ، چینه، یا کنده ده، که موټر چلونکی د یوې ثانیې لپاره هم بې پروایي وکړي، نو د موټر او سپرلیو هډوکي به هم معلوم نه شي، د غره ییزو لارو تاو و پېچ دومره دی چې په هر کونج کې دا ویره وه که کومه لارۍ یا موټر له دې لارې مخې ته راشي، نو جنګیږي، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

حالت دا دی که چېرې پوه او خواریکښ موټر چلوونکی نه وي، نو روغ رسېدل مشکل دي، د دې لوړې ژورې او کنډوکپر لارې په لیدو سره د سعدي دا درویشانه کیفیت شعر راپه زړه شو چې:

گهی بر طارم اعلی نشینم

گهی بر پشت پای خود نه بینم

لنډه دا چې د دې خطرناکې او لوړې ژورې لارې څخه په تېرېدو سره د ماښام مهال هغه ځای ته ورسېدو، چرته چې د کابل پر سیند بند جوړ شوی، او اوبه له لوړې ژورې ته بهیږي، دلته نږدې یوه ابادي وه، چې شاید نوم یې خاک جبار[۱۴] دی، اوله دې وروسته لاره تر ډېره ځایه داسې ده، چې پاس غرونه، او لاندې سرک دی، او له هغې لاندې بیا له لوړو ژرو سره لاس او گریوان د چینې په څېر د سیند اوبه بهیږي، په دې وخت کې هم موږ له کابل څخه تلونکي له سپرلیو او توکو څخه ډکې لارې لیدلې.

پایله کې له کابل څخه پنځلس میله لرې د بت خاک[۱۵] سیمه راورسېده، مطلب دا چې دا د کابل بندر دی، د پخواني ډول یو ښه بازار دی، زیاتو خلکو هم تګ راتګ کاوه، دلته د لارې پر سر موټر د یو کور مخې ته ودرېد، معلومه شوه، چې دلته کابل ته د تګ پر مهال محصول اخستل کیږي، له دې ځایه د کابل پر لور سرک اوار، او پاک دی، دواړو خواوو ته یې چینې بهیږي، او غالباً دواړو خواوو ته یې د چینار ونې کېنول شوې وې.

---

[۱۴]-خاک جبار د کابل ولایت یوه ولسوالۍ ده.

[۱۵]-بتخاک د خاک جبار ولسوالۍ یو اړوند کلی دی، چې اوسمهال د کابل له ښار سره ډېر نږدې ځکه موقعیت لري، چې د کابل ښار خورا پراخه شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې ښار رانژدې کېدو، رڼا زیاتېده، اوس د کابل د تلاشۍ او محصول مرکز راورسېد، دلته د موټر لمبر، د چلوونکي نوم، د مسافر نوم، او نور ثبتیږي، چې موږ هم ثبت کړل، دلته تلفون راوشو، چې د حکومت ځینې استازي د ښه راغلاست لپاره راځي، څو دقیقې باید انتظار وکړئ، څو دقیقې نه وې تېرې، چې له شا خوا یو تېز رفتار شاهي موټر راغی او ودرید، څو تنه راښکته شول، چې یو یې د بهرنیو چارو وزارت، او بل یې د تعلیم وزارت استازی و، یو دوه نور ښاغلي هم و، هغوی په ښه رویه ښه راغلاست ووایه، او د خپلو خپلو وزارتونو له خوا یې د میلمه پالنې الفاظ اداء کړل، زه یې خپل موټر ته بوتلم، او ښار ته داخل شوو.
شپه وه، د ښار ډېرې برخې په برېښنا روښانه وې، ځینې ودانۍ یو څه لوړې، او شانداره وې، سرک پاک او هوار و، پولیس په ښه لباس ملبس وو، د تګ راتګ او نظم لپاره ولاړ وو، له زوړ کابل څخه تېر شوو، او د کابل نوي ښار ته ورسېدو، هلته دار الامان ته راوستل شوو، کومه ماڼۍ چې امیر امان الله په خپل حکومت کې په نوي طریقه جوړول غوښتل.
دلته د اروپایي انجنیرانو په سرپرستۍ سره د نوي طرز او طریقې پنځه شپږ دولتي ودانۍ جوړې شوي دي، او هره ودانۍ څو څو منزله ده، په دې ودانیو کې یوه په زړه پورې ودانۍ شاهي میلمستون دی، موټر د همدې میلمستون مخې ته ودرېد، ټول ښکته او باغ ته ننوتو، د دې باغ په دروازه کې مو هغه څوک ولید چې زموږ په څېر نویو راغلو میلمنو پالنه کوي، د هغه نوم سرورخان او ګویا یې تخلص و، دا د مرحوم امیر عبدالرحمن خان د وخت د مشهور سردار عبدالقدوس خان لمسی دی، عمر یې شا او خوا پنځه ویشت دېرش کاله دی، پر فارسۍ سربېره په عربۍ او انګلیسي هم خبرې کولای شي، د شعر او شاعرۍ لوړ مزاج لري، په فارسۍ کې به داسې کم شعرونه وي، چې سرورخان ته به زده نه وي، د شعر العجم او د میرزا مظهري د خریطه جواهرات ټول منتخب اشعار ورته په یادو زده دي، فکر کیږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې پنځه ويشت دېرش زره شعرونه به يې زده وي، د ښه رويې، تېز ذهن، عالي مزاح، د يادښتونو حافظ، او د قلمي کتابونو زده کونکی دی، په فارسي ښه ليکل کولای شي، د کابل د شاهي ادبي انجمن (چې هغې ته رايل اکاډمي ويل پکار دي، او اوسني حکومت جوړ کړی دی) غړی دی، د کابل په مجله کې يې مضامين چاپيږي.

څنګه مې چې سرورخان وليد ورته مې وويل (در کابل ديده بودم، و اکنون در کابل مي بينم)[12] هغه زما له دې جملې خوند واخيست، زه يې له ځانه سره د ميلمستون دوهم پوړ ته بوتلم، چرته چې زموږ مخکې رسېدلو ملګرو اړولي وو، او يوه خونه يې ماته ځانګړې کړای شوې وه، دلته لومړی د ميلمستون له مدير سره وپېژندل شوو، او بيا مو ډاکټر اقبال او نواب سرراس مسعود سره وکتل، سر راس مسعود سره پروفيسر هادي او ډاکټر سر اقبال د لاهور غلام رسول خان بيرسټر د سکرټر په توګه ميشت و، له هغوی سره مو ليدل وشول.

پروفيسر هادي زما پخوانی ملګری دی، له هغه سره له دولسو کلونو راهيسې ليدل کتل کيږي، د مرحوم نواب محسن الملک وراره دی، لومړی د ساينس لپاره انګلستان ته تللی و، له راتګ وروسته يې په جامعه مليه[17] کې واړول، هلته يې د ساينس ټولګي ته پرمختګ ورکړ، بيا مسلم پوهنتون ته ولاړ، فارسي په يو ډول د هغه مورنۍ ژبه ده، ايراني فارسي، او په ايرانۍ لهجه ښه فارسي وايي، الله تعالی ښه مردانه ښايست، او برابره ونه ورکړې، اوس يې له لندن څخه په فارسي کې د دوکتورا سند تر لاسه کړی، په ايراني بيړۍ چلولو يې په انګريزي ژبه کې يو کتاب هم ليکلی دی.

---

[12] - له اول "کابل" څخه د کابل مجله او له دوهم "کابل" څخه د کابل ښار مطلب دی (ليکوال).

[17] -جامعه مليه اسلاميه د هندوستان په پلازمېنه ډيلي کې يو پوهنتون دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلام رسول خان له نن څخه څلور ویشت کاله مخکې د امیر حبیب الله خان په زمانه کې په کابل کې د زده کړو لپاره څو کاله اوسېدلی دی، له همدې کبله د ملګرتیا له کبله ټول خوښ شوو.

په هر حال، کله مې چې له دې ښاغلو سره لیدل وشول، نو ما هغوی ته وویل دا چې تاسې زه پرېښودم، په دومره بېړه مو سفر پیل کړ، د اردو دا شعر مې په ټوله لاره یادېدو چې:

یاران تېزګام نې منزل کو جا لیا
هم محو ناله جرس کاروان رهی

ټولو وویل داسې ښکاري، چې دا شعر یې همدې ورځې ته ویلی و.

د شپې نهه بجې وې، میلمانه صدر اعظم سردار هاشم خان بللي وو، د هغه له خوا تلیفن وشو، چې نوی راغلی میلمه دې هم ورسره یوځای شي، ټول چمتو شوي وو، د نه ځنډېدو له کبله زه هم بې له دې چې د سفر کالي بدل کړم، په همدې حالت کې له هغوی سره ملګری شوم، موږ په دوه موټرو کې روان شوو، په یو موټر کې زه، ډاکټر اقبال، او سرورخان، او په بل کې سرراس مسعود، پروفیسر هادي، او غلام رسول خان سپاره شوو، لږه شیبه وروسته د صدر اعظم صاحب ماڼۍ ته ورسېدو، د ماڼۍ په هره برخه کې د برېښنا روښنايي وه، ځای ځای د پوځیانو پهرې ولاړې وې، د یوې دروازې مخې ته ښکته شوو، نور ټول میلمانه رسېدلي وو، موږ تر ټولو وروسته ورسېدو، په ماڼۍ کې هر څه د اروپا په طرز او طریقه جوړ شوي وو، له یو کوشکن نه تېر، او یو پراخه دالان ته ورسېدو، له ټولو سره مو پېژندګلو او لیدنه وشوه.

په میلمنو کې مې چې اوس د چا نومونه یاد دي هغه دا دي: سردار شاه محمود خان د حرب وزیر، شهزاده اسد الله خان د شاهي پوځ قوماندان، سردار فیض محمد خان د بهرنیو چارو وزیر، سردار احمد خان د دربار وزیر، الله نواز خان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فوائد عامه وزیر، میر عطاء محمد خان د پارلمان مشر (د مجلس اعیان صدر) او داسې نور.

له څو دقیقو وروسته صدر اعظم سردار هاشم خان راورسېد، لوړه ونه، ښکلې څېره، غنم رنګ، متوسط بدن، په فرانسوي ډول جوړه ږیره، په سر یې افغانۍ خولۍ، په غاړه افغاني کورتۍ او پتلون، په نوي افغانستان کې د امیر حبیب الله خان له زمانې څخه له سر پرته په نور ټول بدن اروپایي لباس رواج دی، دلته ټول هغه که با سواده وي، که دولتي مامورین وي، پوځي، پولیس، امنیت، او تر دې چې خادمان او دولتي موټر چلوونکي هم همدا لباس اغوندي.

هاشم راغلو، له میلمنو سره یې په لاس سترې مشې وکړه، سردار فیض محمد خان یو په یو د هندوستاني میلمنو تعارف وکړ، او له دې وروسته سردار هاشم خان ټول له ځانه سره کړل، او د خوراک خونې ته ولاړو، خوراک په مېز او چوکۍ و، هر څه په اروپایي طریقه جوړ شوي وو، د خوراک ویشلو مسئولین په تور لباس کې وو، په لاسونو کې سپینې دستکشې، او په سر افغانۍ خولۍ، د خوراک مدور میز په بیلا بیل ډول انګورو، میوو، او ګلدانونو ښایسته شوی و، د خوراک مهیا کولو طریقه، د خادمانو ادب او سلیقه هر څه د نوې متمدنې نړۍ په کچه برابر و، او د ډاکټر اقبال په وینا موږ ته تعجب و چې ایا موږ د افغانستان په کابل ښار کې یو او که د نوي تمدن په نوي ځای کې.

د مېز پر سر بیلا بیل ډول خبرې پیل شوې، سرورخان ګویا زما خوا ته اشاره وکړه، او ویې ویل مولانا وایي چې په کابل مجله کې د افغانستان د ډیریو علماوو، شاعرانو، او د کمال څښتنانو حالت چاپیږي، خو دا یادونه تر اوسه نه ده شوې، چې لومړی په کابل کې چا د اسلام دعوت پیل کړ، ټولو وپوښتل هغه څوک دی؟

ما وویل د خراسان عام جنګیالی ابن حیان، چې د ابو مسلم خراساني څخه وتښتید، او دلته راغلو، او له همدې ځایه د افغانستان په تاریخ خبرې پیل شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې موضوع سردار فيض محمد خان چې د اماني دورې د تعليم وزير، او اوس د بهرنيو چارو وزير دی، دومره له معلوماتو ډکه وينا وکړه، او د هندوستان د موريا خاندان [18] او د پنجاب د پخوانيو سلطنتونو او افغانستان د اړيکو يادونه وکړه، دا تفصيلات يې په دومره ښه انداز سره وړاندې کړل چې زه يې په خپلې ستاينې مجبور کړم، سرراس مسعود په دې علمي دسترخوان جاپان ته د خپلو سفرونو حالاتو په بيانولو سره نور خوند پيدا کړ، او ډاکټر اقبال د فلسفې او سياست نکتې بيان کړې.

په دې مهال راته معلومه شوه چې د پارلمان مشر مير عطاء محمد خان په نولس سوه شپږ ويشت کې په مکه معظمه کې په اسلامي کنفرانس کې د افغانستان له سفير سره ملګری و، او هغه وويل چې زه يې هلته ليدلی وم، خو ماته له هغه سره ليدنه ياده نه شوه، ډېر متين، سنجيده او غلی مشر دی، ښکلې ږيره لري، عمر يې د پنځه پنځوسو او شپېتو کلونو شا او خوا کې دی، د عربي هيوادونو څخه يې ليدنه کړې، روانه عربي وايي.

د حرب وزير (دفاع وزير) شاه محمود خان د شهيد نادر خان تر ټولو کشر ورور دی، اوس ځوان دی، خو ماشاء الله صالح ځوان دی، په هغه کې د ګرانۍ او محبوبيت نښې ښکاري، هغه په خپله پوځي يونيفارم کې و، او شهزاده اسد الله خان هم په پوځي لباس کې و، دا د شاهي پوځي ټولي قوماندان دی، امير حبيب الله خان مرحوم د خلف امير امان الله خان ناسکه ورور، د نادرخان او هاشم خان او نورو خوريی دی، اوس يې عمر کم دی، خو په تندي کې يې د ښکمرغۍ رڼا ښکاري، شا اوخوا د پنځه ويشتو کلونو دی.

[18]-مائوريا په هندوستان کې يوه واکمنه کورنۍ تېره شوې، چې له مېلاد مخکې له ۳۲۱ څخه يې تر ۱۸۵ پورې واکمنې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د خوراک په ملګرو کې د الله نواز خان یادونه ضروري ده، شونې ده ځینو ته یاد وي، چې د نړیوالې جګړې پر مهال د اسلامي کالج لاهور دولس محصلین له پولې اوښتي وو، له هغوی څخه یو دا هم و، اصلاً افغان دی، خو له ډېرې مودې یې کورنۍ ملتان کې اباده ده، په دې اساس هغه هم افغان او هم هندوستانی دی، د سقاو د پاځون پر مهال لومړی کس چې نادرخان سره یې مرسته کړې وه، همدا و، د یو مجاهد په توګه یې د سرحد په ځینو قبایلو خاص اغیز و، هغه له همدې قبایلو څخه درې کسان راواخستل او نادرخان ته راغلو، او د همدوی لومړی ټولی و چې له شا ولي خان سره کابل ته ورسېدل، اوسنی حکومت د هغه د خدمتونو پوره قدر کوي، او بیلا بیلې دندې یې ورته سپارلي دي، هغه اوس د فواید عامه وزیر دی، غوښن بدن، کوچنۍ ږېره، غنم رنګی، له ږېرې یې خپلواکي او عزم ځاځي.

له خوراک وروسته د ملاقات لومړۍ خونې ته راغلو، چای، سګرټ، او نور وړاندې کېدل، سردار هاشم خان وویل چې د سندرو په اورېدلو خوبد نه ګڼي، ما وویل چې له ساز پرته به څه ستونزه نه وي، هغه ممکن د ساز په لفظ پوه نه شو، ویې ویل (دلته نڅاګرې نه وي، نارینه سندره وايي) ډاکټر اقبال یې تایید وکړ، او بیا د قوالانو یا پوځي ترانې ویلو یوه ډله راغله، دې ډلې اداب وړاندې کړل، او په قالین کیناسته، سندره ویل یې پیل کړل، په هندوستان کې خو د بیدل ډېره پوښتنه کېږي، مګر افغانستان او د منځنۍ اسیا د نورو فارسي ژبو هیوادونو کې د بیدل زیات قدر کېږي، هغوی هم د بېدل غزل پیل کړه، بیا یې د حافظ یو دوه غزلې وویلې، بیا یې بیدل پیل کړ، د لږ وخت لپاره دا مجلس ګرم و، په پای کې ټولو د کوربه مننه وکړه، او ټول میلمانه د شپې په یوولس بجې رخصت شول.

سبا ورځ جمعه وه، غوښتل مو د اسلامي هیواد د جمعې ورځ وګورو، سهار بیلا بیل ملګري د لیدنو لپاره راغلل، هندوستانیان هم پکې و، دولتي کسان، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

باسواده خلک هم، د افغانستان او هندوستان تر منځ شا او خوا یو ساعت وخت توپیر شته، د افغانستان وخت یو ساعت وروسته دی، ما د خپل ساعت وخت نه و بدل کړی، نورو ملګرو یو ساعت وروسته کړې وه، دولس بجې وروسته د لمانځه وخت شو، مرحوم نادرخان به په بیلا بیلو مسجدونو کې د جمعې لمونځ اداء کاوه، خو په دې ورځ د ښار تر ټولو ستر مسجد پول خشتي کې د جمعې لمونځ کېدو، موږ هم دې مسجد ته ورسېدو.

کله چې پر امیر معاویه د دمشق په مسجد کې یو خارجي برید وکړ، له هغه وخته په مسجدونو کې د اسلامي حکمرانانو دا رواج دی، چې یوه خوندي خونه د بادشاه لپاره جلا شوي وي، کله چې امیر معاویه دا بدعت پیل کړی و، نو د هغې خونې نوم (مقصوره) و، خو معلومه نه ده چې افغانستان کې دې خونې ته څه وایي، په هر حال، په دې جامع مسجد کې هم دا مقصوره کوټه جوړه شوې وه، او د افغانستان پاچا هم په دې کې لمونځ اداء کاوه.

پل خشتي د یو پول نوم دی، چې د لرګي پر ځای له خښتو جوړ شوی دی، له همدې کبله ورته پول خشتي وایي، او په همدې اساس دې مسجد ته هم جامع پل خشتي نوم اخستل کیږي، دا مسجد د کابل په پخواني ښار یو تنګ بازار کې موقعیت لري، سره له دې چې مسجد پراخه و، خو د هندوستان د مسجدونو په څېر په زړه پورې نه و، له دروازې څخه تر محراب پورې له لمونځ کوونکو ډک و، د بې وزله مسلمانانو کمی نه وه، له ظاهري حالت څخه روښانه وه، چې دهیواد مالي حالت ښه نه دی، ټول په پخوانیو افغاني جامو کې و، په منبر یو افغان مولوي صاحب په فارسي کې وعظ کاوه.

موږ یې شاهي مقصوره ته بوتلو، هلته نور ځانګړي خلک هم له پخوا موجود وو، لږ ساعت وروسته نادرخان شهید تشریف راوړ، ډنګر بدن، دنګه ونه، توروالي ته مایل رنګ، لیکې لیکې کمیس، او په پښو بوټان، پر سر خولۍ او پګړۍ، په لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیني دستشکې، مسجد ته په ډېرې سادګۍ داخل شو، خلک ټول په خپلو ځایونو ناست و، یعنی له کومو صفونو چې تېر شو، هلته خلک د ده احترام لپاره ونه درېدل، او نه واعظ خپل وعظ بند کړو، د موحدو مسلمانانو دا رویه څومره اغېزناکه ده، چې د خدای په کور کې له خدای څخه بل هیچاته احترام نه کوي، کله چې هغه د مقصوره دروازې ته راغی، نو سترګو مو یو داسی منظر ولید، چې د اسلام د مساوات د عملي ببلګې په توګه به مو په زړه کې ساتلی او خوندي وي.
کله چې د مقصوره دروازې مخې ته راورسېد، نو یو لوړ دنګ بې وزله سپین ږیری له خپله ځایه پورته شو، او هغه ته یې ځان ورساوه، د هغه پر سر عربي دستمال تړلی و، کله چې ورسېد، د پاچا مخ یې ښکل کړ، (افغانستان کې د مینې د اظهار په توګه یو د بل مخ مچوي) مرحوم شاه هم په همدې مینه د هغه مخ ښکل کړ، او هغه یې له ځانه سره مقصوره ته دننه کړ، خپلو ساتونکو ته یې وویل چې ده ته هم په لومړي صف کې ځای ورکړي، دننه یې له موږ ټولو سره وکتل، دا چې له ما سره یې لومړی لیدنه و ه، له همدې کبله زه ورسره سردار فیض محمد خان معرفي کړم، لاس یې راکړ، او په ډېره تواضع او خاکسارۍ یې زما پوښتنه وکړه، خپل څنګ کې یې ځای راکړ، او لږ وروسته وعظ ختم شو، اذان وشو، وروسته ټول د ستنو اداء کولو لپاره ودرېدل، بیا دوهم اذان وشو، خطیب په عربي کې خطبه پیل کړه، په دوهمه خطبه کې چې خطیب د شاه غازي او مجاهد شاه نادرخان نوم واخیست، نو ما ولیدل چې مرحوم په خپلې سینې لاس ایښی، او د تواضع له کبله یې خپل سر ټیټ کړ، د هغه دا اداء زما ډېره خوښه شوه.
د جمعې لمونځ، او سنت مو اداء کړل، خلک په خپلو ځایونو ناست و، امام دعا وکړه، او ټولو د امین لپاره لاس پورته کړل، له لمانځه وروسته شاه مرحوم یوه بله اغېزناکه نظاره وړاندې کړه، هغه کمزوری سړی یې راوغوښت، اوموږ ته یې وویل چې دا سید دی، او نیک سړی دی، له ما سره له پخوا بلد دی، بیا یې هغه ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل چې دعا وکړه، چې اسلام سربلند شي، او دا چې د مسلمانانو څومره خدمت کولای شي، الله هومره نیک توفیق ورکړي، په سر کې خو هغه پوه نه شو، چې شاه مرحوم څه وویل، شاه بیا همدا خبره وکړه، هغه د دعاء لپاره لاسونه پورته کړل، له شاه سره موږ هم لاسونه پورته او امین وکړل.

بیا ټول پورته شول شاه مرحوم موږ میلمنو ته وویل چې «ما هم تر اوسه ډوډۍ نه ده خوړلې، که ستاسې خوښه وي، نو ډوډۍ به یو ځای وخورو»، خو د نورو اړینو کارونو له کبله موږ ټولو معذرت وغوښت، هغه له ټولو سره بیا مخه ښه وکړه، او د موټر خواته ولاړ، او د هغه د ساتونکو موټر د هغه تر شا روان شو.

زموږ لپاره چې د غلام هیواد اوسیدونکي یې، د شاه او ګدا د یوشان والي نظاره ډېره اغېزناکه وه، ډاکتر اقبال وویل، زه نن پوه شوم، چې دار الحرب کې د جمعې لمونځ ولې نه شته؟ ما وویل ډاکټر صاحب لکه چې تاسې د اسلام د نظریې په توګه ویلي و چې:

ایک هي صف می کہی هوگیی محمود و ایاز
نه کویی بنده رها اور نه کویی بنده نواز

تا نن عملاً د دې انځور ولید، که د غزني لوړ دربار دې نه دی لیدلی، نو د کابل کوچنی دربار خو دې ولید، هغه وویل هو ومې لیده.

چینايي ترکستان

د جمعې له لمانځه وروسته له ما او ډاکټر اقبال سره یو بل مسئول او باخبره کس هم ملګری و، له هغه سره مو د چینايي ترکستان د پېښو په اړه خبرې کېدې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چینایي ترکستان او افغانستان پولې سره نښتې دي، راته څرګنده شوه، لکه څنګه چې د هندوستان په سرحدي سیمو کې قبایل شته، دلته هم قبایل دي، چې له چینایي ترکستان سره اړیکې لري، له دې قبایلو څخه شا او خوا پنځوس زره افغانان له ترکي مجاهدینو سره شریک دي، دا هم راته روښانه شوه، چې که چېرې د دې مجاهدینو حکومت ته کمه بریا هم په برخه شي، نو د روسیې حکومت یې منلو ته چمتو دی، سربېره پر دې د بخارا پخوانی والي یې د دوی لپاره د سفیر په توګه ټاکلی دی. دا هم روښانه شوه، چې د ترکي مجاهدینو د دې تحریک په وړاندې خطرونه د چین د حکومت پوځي قوت نه، بلکې د مسلمانانو خپلمنځي نفاق یې لامل دی، او د چین له لوري چې څوک د جګړې لپاره راغلي دي، هغه هم (تنګیا) یعنی چینایي مسلمانان دي.

د منځني ختیځ مرکزیت او اسلام

په دې وخت کې ډاکټر صاحب ډېره عجیبه خبره وکړه، چې حالاتو ته په کتو یې تمه کېدای شي، هغه وویل چې اروپا د پرمختګ په دې پړاو کې خپل ټول قوت په سمندري ځواک مصرف کړی، د هر ډول سوداګرۍ او سیاحت د تګ راتګ لارې یې په سمندرو جوړې کړي، د خپلو همدې بېړیو په واسطه یې ختیځ له لویدیځ سره وصل کړی دی، خو اوس داسې ښکاري، چې د سمندري لارو دا حیثیت به ژر ختم شي، راتلونکي کې به لویدیځ او ختیځ د منځني ختیځ له لارې سره وصل کیږي، او د اوبو پر ځای به وچه لاره د اهمیت وړ وګرځي، او د ختیځ او لویدیځ تر منځ به سوداګریزې قافلې د موټرو، لاریو، الوتکو، او ریل ګاډیو له لارې تګ راتګ کوي، او دا چې دا ټوله لاره د اسلامي هیوادونو څخه تېریږي، په همدې اساس په دې اسلامي هیوادونو کې به ستر اقتصادي او سیاسي انقلاب رامنځ ته کیږي، له دې کبله به د پخوا په څېر افغانستان ته یو ځل بیا د نړۍ د لویې لارې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

توګه اهمیت ورکول کیږي، نو ځکه دې حالت ته سر له اوس څخه چمتوالی نیول پکار دي.
د دې نظریې د ثبوت لپاره حالات زموږ په مخ کې دي، له پېښور څخه کابل ته، له چمن څخه کندهار ته، له کابل څخه مزارشریف او هرات ته، له کندهار څخه هرات ته موټرې تګ راتګ کوي، له هغې ځایه به یا د بخارا لاره تاکل کیږي، او یا به د ایران څخه تېریږي، لومړی به د منځني ختیځ خلکو د حج د سفر لپاره د وچې لاره کاروله، د اکبر له زمانې بیا د هندوستان له بندرګاوو څخه تلل، خو د انګریزانو په زمانه کې د افغانستان او ترکستان خلک؛ بلکې د ډیریو ختیځو هیوادونو مسلمانان هندوستان ته ځي، او له هغه ځایه د سمندر له لارې مکې معظمې ته سفر کوي.
که د وچې لاره یو څه جوړه شي، نو باور وکړئ، چې دا حاجیان به بیا د وچې لاره خوښوي، او دا خلک به لومړی افغانستان یا بلوچستان ته ځي، له هغه ځایه ایران، بیا عراق، له عراق څخه نجد او له نجد څخه به د حجاز لاره پرانیستل شي، دا هماغه لاره ده چې د خلفاوو او اسلامي بادشاهانو په زمانو کې کارېدله، دا چې اوس په هندوستان کې هم د وچې له لارې د حج د سفر لپاره چمتوالی نیول شوی، د همدې راتلونکي پیل دی.

خوراکونه:

دار الامان ته په رسېدو سره په دسترخوان له لمړي سر څخه ښوروا او نور انګریزي ډول خوراک و، خو وروسته بیا هماغه ختیځ، بلکې هندوستاني خوراکونه و، په خوراکونو کې د هندوستان او افغانستان تر منځ توپیر نه لیدل کیږي، یوازې دومره چې دلته مرچک نه خوړل کیږي، او د پلاو ډولونه، غوښه او کتغ هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوستان په څېر و، د یو نوي ډول پلاو نوم یې راته مستان وویل، یوازې دال هغه څه دي، چې له هندوستان څخه بهر نه موندل کیږي، افغانستان کې هم نه شته.
د خوراک پر سر خاکسار، ډاکټر اقبال، سرراس معسود، پروفیسر هادي، غلام رسول خان، سردار فیض محمد خان، الله نواز خان او سرور خان خبرې کولې.

حضرت نور المشایخ:

ډاکټر صاحب څلور بجې د حضرت نور المشایخ سره د لیدنې وخت ټاکلی و، زه هم ورسره ولاړم، دا حضرت نور المشایخ هماغه دی، چې په هندوستان کې د شور بازار په ملا مشهور دی، اصلي نوم یې فضل عمر دی، د مجددي طریقې شیخ دی، په کابل ښار، قبایلو، او شاهي پوځ کې یې زیات مریدان شته، په ۱۹۱۸ زیږدیز کال کې د افغانستان او انګریزانو په جګړه کې دی هم د مرحوم جنرال نادرخان سره په جهاد کې شریک و، او قبایل به یې په خپل اثر او رسوخ او تقریرونو سره په افغان لښکر کې ګډون ته چمتو کول، د افغانستان د ازادۍ په جګړه کې د هغه زیاته ونډه وه.
هندوستان کې هم د هغه مریدان شته، په (کاتیا واړ)[۱۹] کې ځینې پښتانه د هغه مریدان دي، چې د شاه امان الله خان د واکمنۍ په وروستیو کې راغلي وو، او ویل کیږي، کله چې امان الله خان د اصلاحاتو د راوستلو پر مهال د منځلارۍ له پولې پښه واړوله، نو شیخ له شاه خفه شو، له افغانستانه بهر ولاړ، او ژمنه یې وکړه، تر کله چې امان الله هلته شته، دا به رانه شي، د بچه سقاو په ټوله موده کې هم هندوستان کې و، ورور یې هم هڅه وکړه چې بېرته یې ستون کړي، خو هغه انکار وکړ، او د نادرخان له بریا وروسته افغانستان ته راغی، حکومت یې ښه استقبال

[۱۹]-کاتیا واړ د هندوستان یوه ټاپووزمه ده، چې د عرب سمندرګي په څنډه موقعیت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ، او د عدليې وزير يې وټاکه، د هغه ورور محمد صادق خان مجددي يې مصر ته د سفير په توګه واستاوه.

په اغلب ګومان چې اوسني حکومت هغه ته د حضرت نور المشايخ لقب ورکړی، او اوس په همدې نوم ياديږي، حضرت صاحب شوربازار هم ورته وايي، د لږ وخت لپاره يې د عدليې د وزير په توګه کار وکړ، خو بيا يې دا دنده د خپلې ملنګۍ او لارښوونې د طريقې د مسلک خلاف وبلله، او دنده يې خوشې کړه، سره له دې چې حکومت يې عملاً استعفاء منلې وه، خو اوس هغه د عدليې وزير، زوم يې مولانا فضل احمد مجددي د عدليې وزارت مرستيال و، او تر اوسه هغه د دې وزارت کارونه پر مخ وړل.

د شيخ صاحب کور د کابل پخواني ښار په يوه کوڅه کې دی، موټر په کوڅه کې دننه ولاړ، او په يو کونج کې ودريد، زه او ډاکټر صاحب کوز شو، په کوڅه کې مخکې ولاړو، خو افسوس چې کوڅې پاکې نه وې، د بيت الخلاء د جوړولو طريقه هم ښه نه وه، د يو کور مخې ته ودريدو، ځينې نور خلک هم منتظر وو، کور له هر ډول جوړښت، ښکلا، او ظاهري ښايسته خالي و، بيخي درويشانه و، بهر د کېناستو ځای هم نه و، د مېرمنو ځای هم دلته و، هغوی پرده وکړه، او موږ ته د داخليدو اجازت راکړل شو، مولانا فضل احمد موږ يوې اوږدې خونې ته بوتلو، چې يو اړخ ته يې يو تخت پروت او ساده فرش پکې وېړ و، ملا صاحب پر تخت ناست و، موږ په فرش کېناستو، ملاصاحب د بدن له لحاظه زموږ له مولانا شوکت علي نه کم نه و، تر اوسه يې د سر او ږيرې ويښته تور و، پښو کې يې څه تکليف و، ځکه اوس له ګرځېدو معذور و، له ډاکټر صاحب سره يط يو ځل په لاهور کې کتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې وه، له ما سره يې لومړی ملاقات و، له ما يې پوښتنه وکړه، چې ستا اصلي وسن بهار [۲۰] دی؟ ما ورته وويل هو.
هغه د هندوستان اکثره علماء پېژندل، زما د نوم له کبله يې د مولانا شاه سليمان پهلواردي پوښتنه وکړه، ما ورته د خپلې کورنۍ خصوصيات تشريح کړل، بيا ما ورته وويل چې تاسې د بهوپال حضرت شاه ابو احمد مجددي رحمة الله عليه پېژنئ، هغه وويل هو، ما ورته وويل چې زما مرحوم ورور مولانا حکيم سيد ابو حبيب مجددي د هغه خليفه و، بيا ما ورته په سرهند کې د حضرت مجدد صاحب رحمة الله عليه د درګاه د مسجد د امام حافظ فضل الرحمن ندوي سلام ورساوه، چې زما ملګری دی،نوموړي يې د سلام ځواب ووايه.
د سرهند په يادولو سره مو د لږ وخت لپاره د هندوستان په حالاتو، او د بچه سقاو له پاڅون څخه د خلاصون په اړه خبرې وکړې، بيا چای راوړل شو، او په يو لوښي کې وچه ميوه (بادام او انځر) د تحفې په توګه ډاکټر صاحب ته وړاندې کړل، او موږ رخصت شولو.

هندوستانی ګوند:

له دې ځايه نېغ په نېغه د الله نواز خان ځای ته ولاړو، افغانستان کې د هندوستانيانو ستره ډله شته، ډېری يې د حکومت په مختلفو دندو ټاکل شوي دي، دوه پکې د لوړو دندو والاصاحب منصبان دي، چې يو شاه جي سيد عبدالله نائب سالار دی چې اصلاً د پېښور اوسيدونکی دی، د هجرت په وخت کې افغانستان ته تللی، حکومت يې درناوی وکړ، او لوړه څوکۍ يې ورکړه، دويم الله نواز خان دی، چې مخکې يې يادونه شوې ده، دا لومړی په شاهي اداره کې د

---

[۲۰]-بهار د هندوستان په ختيځ کې يو ايالت دی، د وګړو د شمېر له پلوه د هندوستان درېيم ستر ايالت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي ياور په توګه ټاکل شوی و، او اوس د ټولګټو چارو وزير دی، نور هندوستانيان په علمي، تعلمي، او اداري برخو کې دندې تر سره کوي.

د يادونې وړ يو ځوان مقبول الحق غازي پوري دی، دا د غازي پور[۲۱] ښار سره نږدې د يو کلي (بخشو پوره) اوسيدونکی دی، د هندوستان د علي ګړ مسلم پوهنتون د ايف ايس سي محصل و، په ۱۹۲۱ زيږديز کال کې يې هغه ځای خوشې کړ، د مولانا محمد علي مرحوم جامعې ته ولاړ، او بيا به يې د ترک موالات د تبليغاتو لپاره کار کاوه، په دې موده کې په افغانستان کې د ځينو استادانو د اړتيا اعلان په هندوستان کې خپور شو، ده هغه اعلان لوستی او غوښتنه يې کړې وه، چې منل شوې وه، او له هغه وخته تر اوسه د دې هيواد خدمت کوي، دا لومړی د معلم په توګه افغانستان ته راغلی و، خو د خپلې خوارۍ او مطالعې په نتيجه کې يې د ګوګړ جوړولو په برخه کې ترقي وکړه، د اور قطيو او بارود جوړ ولو په دولتي کارخانو کې داخل شو، او د خپلې خوارۍ په پايله کې د اور قطيو جوړلو حکومتي کارخانه د پخواني الماني ماهر په پرتله په ښه برياليتوب سره چلوي، دلته داسې نور هندوستانيان هم شته.

دې هندوستانيانو نن د ميلمنو په وياړ، د الله نواز خان په ځای کې د ماښام د چای دعوت کړی و، د کابل ټول هندوستاني ورونه راټول شوي وو، چې زما په فکر شمېر يې له سل يو نيم سلو کم نه و، کله چې زه او ډاکټر صاحب ورسېدو، نو ډېر ميلمانه راغلي و، د افغانستان د حکومت په استازو کې يوازې د بهرنيو چارو وزير سردار فيض محمد خان موجود و، سرراس مسعود له موږ مخکې رسېدلی و، د دې ځای په داخل کې يو ستر ميدان و، چې هلته دا مجلس جوړ شوی و، په

[۲۱]-غازي پور د هندوستان په اترپرديش ايالت کې يو ښار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ کې يې اوبو فواره وه، چې شا او خوا يې د ميلمنو او خاصو کسانو د ناستې ځای جوړ و.

په ميدان کې ځای ځای ښه په ترتيب سره ميزونه ايښودل شوي وو، څلور خواوو ته يې چوکۍ وې، کيک، کولچې، ميټايي او چای چمتو و، مولانا سيف الرحمن مجاهد (د ډيلي د فتح پوري پخوانی مدرس) او مولانا منصور انصاري سره مو ليدنه وشوه، دوی ستر مجاهدين او مشهور قوماندانان دي.

مولانا سيف الرحمن لوی عالم دی، د ډيلي په فتحپوري مدرسه کې يې کلونه تدريس کړی، د لومړۍ نړيوالې جګړې پر مهال د هغه ځينې شاګردان، هغه خپله، مولانا عبيد الله سندي، او ځينې نور علماء سرحد ته تللي وو، تر څو هلته له هندوستاني مجاهدينو سره مرسته وکړي، اوس دا خپله له کلونو راهيسې په کابل کې ګوښه ته ژوند کوي، او مولانا عبيد الله سندي[22] په حجاز کې ميشت دی.

مولانا سيف الرحمن له خپله ځايه پورته شو، په ډېره مينه يې غاړه راکړه، زما په راتګ خوشاله شو، مولانا انصاري هم ډېر په جوش ښه راغلاست ووايه، په سرحد کې د شهيد مولانا اسماعيل رحمة الله او سيد احمد بريلوي معتقدين او پلويانو مجاهدينو ډلې مرکز چمرقند دی، اوس يې مشر مولانا بشير دی، هغه هم دلته راتللو.

يوه ټوکه دا وشوه چې يو چا د اکتوبر په دې يخنۍ کې چې زموږ د ديسمبر د مياشتې سره برابره وي، د اوبو فواره پرانيستله، خو دا چې سيد راس مسعود دا وخت زکام و، د هغه په وينا يې دا فواره بنده کړه، دا وخت سردار فيض محمد خان

---

[22] - حضرت مولانا عبيد الله سندهي صاحب په ۴۴ زېږديز کال کې وفات شوی دی. انا لله و انا اليه راجعون (ليکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

میلمنو ته مخ کړ، او دا شعر یې ووایه، چې لومړی مصره یې د بل چا؛ خو دوهمه د ده خپله ده:

گوهر شهوار می سازد نثار مقدمت
ورنه از فواره مقصود دگر کی دارد آب

په موړ کې خو شاعر ډاکټر اقبال و، ملگرو له هغه وغوښتل چې ځواب ورکړي، هغه لږه شیبه وروسته لومړی مصره بدله کړه، او ځواب یې ووایه چې ماته پوره یاد نه دی:

......می شمارد قدر احسان شما
ورنه از فواره مقصود دگر کی دارد آب

له چای وروسته د ټولو انځور واخستل شو، عجیبه وه چې علماوو په دې هیڅ اعتراض ونه کړ، له دې وروسته د هندوستانیانو له اړخه مولوي بشیر د میلمنو د هرکلي وینا وکړه، چې لومړی یې د افغانستان د حکومت مننه وکړه، د اوسني حکومت ستاینه یې وکړه، له هندوستانیانو سره د حکومت د رویې مننه یې وکړه، او بیا یې د هندوستان حالاتو ته په اشارې سره وویل (چې د ناهیلۍ هیڅ لامل نه شته، بلکې له مصیبت وروسته راحت راځي)، د میلمنو له اړخه ځوابي تقریر ما وکړ، چې یوازې یوه فقره یې ماته یاده ده، چې ما خپلو هندوستاني وروڼو ته په خطاب کې وویل (د تاریخ په اوږدو کې هندوستان د افغانستان په معاملاتو کې څو ځلې د گناه ارتکاب کړی، اوس د دې وخت رارسیدلی دی، چې دا وروڼه د ښه خدمت په کولو سره د خپلو گناهونو کفاره ورکړي).
له ما وروسته ډاکټر اقبال لنډ تقریر ورکړ، او په دې توگه مجلس پای ته ورسېد، موږ خپل میلمستون ته راغلو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ببرته ستنيدو پروګرام:

زما اراده وه چې په کابل کې څو ورځې پاتې شم، او بیا ببرته د پېښور له لارې ولاړ شم، خو معلومه شوه، چې سر راس مسعود د مسلم پوهنتون د اړینو کارونو له کبله څلورم نومبر ته باید علي ګړه ته ورسیږي، او ډاکټر صاحب د غزني د زیارت هیله لري، له همدې کبله د ببرته ستنیدو لاره د غزني، کندهار، او چمن غوره شوه، د دې پخوانیو ښارونو د غیر متوقع زیارت شوق ماته هم وشو، له همدې کبله مې په کابل کې د زیات پاتې کېدو فکر له سره وویست، او له نورو ملګرو سره مې په همدې لاره د ببرته ستنیدو اراده وکړه.

د پوسته خانې له لارې لیک استول (ډاک):

له افغانستانه هندوستان ته په اونۍ کې دوه ځلې د پوسته خانې له لارې لیکونه ځي، د پوسته خانې اداره خپلې لارۍ لري، چې د هغې په واسطه پېښور ته لیکونه وړل کیږي، د اکتوبر په اته ویشتمه نېټه سهار پاڅېدو او لومړی مو هندوستان ته څو لیکونه ولیکل، یو مې وررور حکیم عبدالعزیز ندوي ته ولیکه، چې د لارې د بدلولو خبر مې ورکړ، او ورته مې ولیکل، تر څو د صوبه سرحد د جمعیة العماء ناظم خبر کړي، چې د هغه له خوا په جوړېدونکې جلسه کې ګډون نه شم کولای.

تر اوسه افغانستان کې د کارتونو او لفافو رواج نه شته، یوازې ټکټونه دود دي، ټیکټونه په بیلا بیلو نرخونو او رنګونو ښکلي دي، چې د کابل په حکومتي مطبعه کې چاپیږي، د ټیکټ په منځ کې د افغانستان دولتي بیرغ (محراب او منبر) انځور دی، تر لاندې لیکل شوي (پست دولت افغانستان) او پاس په فرانسوي ژبه لیکل شوي (پوستهس افغانیس)، په څنډو کې یې د ټیکټونو نرخ لیکل شوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس مو چې د بېرته ستنيدو اراده کړې وه، نو بايد دلته مو په يو دوه ورځو کې د ليدلو وړ ځايونو څخه ليدنه کړې واى، زموږ له ځاى سره نژدې د کابل موزيم و، په همدې اساس لومړى هلته ولاړو.

د کابل موزيم:

دا موزيوم په دار الامان کې دى، د امير امان الله خان له خوا جوړ شوى، د بچه سقاو په زمانه کې دې موزيوم ته هم زيان ورسېد، چې دلته کومې مجسمې وې، هغه يې بتان بللي، او مات کړي وو، ځينې شيان يې په شخصي توګه استعمال شوي وو، نادرشاه په خپله واکمنۍ کې دا موزيوم بېرته جوړ کړ، ځينې غلا شوي توکي يې په بيلا بيلو لارو بېرته تر لاسه کړل او دلته يې سره يو ځاى کړل.

له سرور خان ګويا سره په يوولس بجې دې موزيوم ته ولاړو، د ډېرو ښه دوه منزله کوچنۍ ودانۍ وه، د ودانۍ طول ډېر او عرض يې کم و، ښکلې دروازه يې درلوده، په دروازه يو ساتونکى ولاړ او پهره يې کوله، د موزيوم له مدير سره مو پېژندنه وشوه، او بيا د شيانو په ليدلو بوخت شوو، د لوړې دروازې په دواړو خواوو په ديوالونو د خطاطيو نمونې راځړېږي، لاندې ځينې ډېرښې ليکلنې ديوال ته تکيه شوي، يو د شاه جهان ډېرليک دى، چې په هغې کابل ته د شاه جهان د راتګ يادګار نښه ليکل شوې ده، د دې ډېرليک د عبارت نقل پروفيسر هادي چې وروسته راغلى و، اخستى دى، دويمه ډېرينه کتيبه د اورنګ زيب عالمګير د کوم مسجد ده.

له دروازې وروسته په څو زينو پورته وختو، يو مستطيل ډوله څپره ده، چې دواړو خواوو ته يې کوټې وې، او په هره کوټه کې ځانګړي توکي ايښودل شوي وو، يوه د دفتر کوټه وه، په دې څپره يا برنډه کې له اسلام څخه د مخکې وخت بتانو مجسمې وې، ډيرى پکې د بودا مذهب د وخت يادګار و، ځينې يوناني افغاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرز نمونې وې، دا ټولې مجسمې په افغانستان کې کيندل شوې او راوړل شوې وې.

يوه کوټه د پخوانيو انځورونو وه، چې د ډېرو پخوانيو اميرانو او سلاطينو انځورونه پکې وو، په يوه خونه کې د افغانستان پخوانۍ وسلې ايښې وې، خول، چار اينه، سپر، تورې، تيغونه، پخواني ټوپکونه، د چار اينې په اړه مو په مرثيو کې اوريدلي و، خو دلته مو وليدل، دا په سينه تړل کېدونکی د وسپنې پوښ و، سرتېرو به د سينو د ساتنې لپاره تړل، د دې وسلو په ليدلو سره به حيران شوو، چې د وسپنې دومره ستر بوج بارول او بيا سرتيري جنګېدل، ماته ووېل شول چې د بچه سقاو په زمانه کې له دې کوټې څخه دوه تاريخي او ارزښتمن توکي ضايع شوي دي، باور کيږي، چې دا دواړه شيان اروپا ته رسول شوي دي، او شايد يو د بابر خنجر و، او بل د سلطان بايزيد يلدرم[۲۳] (زغره) وه.

په مجسمو کې يو تر ټولو عجيب شی چې د کافرستان[۲۴] (د امير عبدالرحمن خان په وخت کې فتح شوی نورستان) د پخواني مذهب يو بت و، له يو ځانګړې ډول غټې لرګي څخه تراشل شوي مختلف شکلونه و، تر ټولو ډاروونکی د جګړې ديوتا (د جګړې خدای) مجسمه وه، د لرګي دا ځواکمن هيکل په اس سپور ځواکمن او دنګ ديوتا و، په ورته توګه د نورو کارونو لپاره بيلا بيل ديوتاګان و چې مناسب شکلونه يې جوړ شوي وو، دا شکلونه د لرګي توږلو څخه نه، بلکې د لرګي بيلا بيلې برخې پرې شوي، او بيا يو له بل سره نښلول شوې جوړ شوي دي.

۲۳-لومړی بايزيد د ترکيې د عثماني ستر واکۍ څلورم سلطان و چې په بايزيد يلدرم يې شهرت درلود -۱۳۶۰-۱۴۰۳م.

۲۴-د افغانستان د اوسني ولايت نورستان پخوانی نوم کافرستان و، هغه مهال يې ډېر اوسېدونکي مسلمانان نه و، دا ولايت د افغانستان په ختيځ کې موقعيت لري، چې د کونړ، لغمان، پنجشير او بدخشان سره ګډه پوله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ستر تالار کې د ډبرې یوه غټه پیاله ایښودل شوې، چې شا اوخوا یې د کومې مدرسې یا خانقا د اوقاف سند په ښکلو حروفو کیندل شوی و، خو نه د دې ځای معلومات شته، نه د دې خانقاه، او نه د مدرسې، تر دې چې د دې ډبرین سند لوستل هم نن سبا اسانه نه دي.

په یوه بله خونه کې هغه پخوانۍ سکې وې، چې افغانستا کې تر لاسه شوي دي، د یوناني او بودايي مذهب د زمانې سکې هم پکې وې، ځینې یې د پخوانیو اسلامي زمانو وې، چې تر ټولو پخوانۍ یې د عبدالملک د وخت وه، د اموي عباسي، غزنوي، او غوری زمانو سکې هم پکې وې، بیا خپله د افغانستان د وخت سکو نمونې هم وې.

په یوه خونه کې قلمي کتابونه ایښودل شوي وو، دا هغه کتابونه و چې د خپل حسن خط او انځورونو سره د لیدلو وړ و، لاندې نسخې یې د یادولو وړ دي:

(۱) صور الکواکب د عبدالرحمن صوفي پخوانی خط، او ښه انځورونه.

(۲) دعوت الکواکب و الطلسمات امام رازي، د دې کتاب په لیدلو سره باوري شوو، چې علامه ابن تیمیه چې په دې کتاب کومې نیوکې کړي، هغه صحیح دي، د دې لومړی فصل د علم په فضیلت کې دی.

(۳) تاریخ سلطان ابو سعید بهادرخان نسخه، په ۹۸۱ کال کې لیکل شوې.

(٤) د مولانای روم مثنوي، یوه نسخه چې په پیل کې یې د بیرم خان خانان په لاس لیکل شوی عبارت لیکل شوی و.

(۵) ذخیرة الملکوک شیخ علي همداني په اخلاقو کې په ۷۸۶ هجري کال کې فات شوی.

(٦) د معافا بن اسماعیل په ۶۳۰ هجري کې وفات شوی، انس المتقصعین،دا په وعظ او اخلاقو کې کتاب دی، په دې کې درې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوه حدیثونه، درې سوه کیسې او بیتونه دي، دا نسخه د ۷۳۰ هجري کال ده.

(۷) سلسلة الذهب او سبحة الابرار خپله د مصنف مولانا جامي په لیک.

(۸) بهارستان جامي، د علي رضا په ښکلي خط نسخه د ۹۸۳ هجري کال ده، د مصنف د وفات کال دی ۸۹۸ هجري.

(۹) د جامي هفت اورنګ، او د نظامي او خسرو د خمسونو مجموعه چې په هرات کې مشهورو خطاطانو په ۸۹۹ هجري کال کې په ښکلي طریقه او لطافت سره لیکلی دی، ځای ځای پکې انځورونه او پاڼو ته یې زر ورکړل شوي.

(۱۰) د بیدل کلیاتو یوه خاصه نسخه، چې له فرغانې څخه تر لاسه شوې ده.

(۱۱) د حافظ دیوان یوه عجیبه نسخه، دا نسخه په ۹۰۷ هجري کال کې د سلطا حسین مرزا په زمانه کې چمتو شوې، ټوله له انځورونو سره او په زرو لیکل شوې وه.

(۱۲) د مواهب لدنیة یوه ځانګړې نسخه، د هغې خصوصیت دا دی چې په اخر کې یې د اورنګزیب عالمګیر د قلم عربي عبارت دی.

په دوه الماریو کې غیر مرتب کتابونه ایښودل شوي وو، خو د یادونې وړ کوم کتاب پکې نه و.

یوه بله خونه د تبرکات خانه په نوم وه، په هغې کې د قرأن کریم بیلا بیلې قلمي نسخې وې، یوه غټه نسخه وه، چې خط یې ډېر روښانه او کاغذ یې وریښمین معلومېدو، راته وویل شول چې دا له روسیې څخه تر لاسه شوې، د هوسۍ د څرمن پر کاغذ د قرأن پاک درې نسخې په کوفي خط لیکل شوې وې، چې یوه یې د حضرت عثمان له خوا او دویمه یې حضرت امام حسن ته منسوبه وه، په دې دواړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې یوه یې کوم وخت هندوستان کې هم پاتې شوې، په هغې لیکل شوي و، «در عهد فرخ سیر داخل کتب خانه نواب قطب الملک شد».

د صدر اعظم راتګ

لا مو د میوزیم ځینې نور څیزونه کتل چې خبر راغی سردار محمد هاشم خان صدر اعظم د میلمنو د لیدلو لپاره راځي، له همدې کبله ژر راغلو، شیبه وروسته صدر اعظم راورسېد، موږ یې په دروازه کې ښه راغلاست ووایه، او بیا مو دویم پوړ ته خپل میشت ځای ته راوست، ډېرې خبرې مو وکړې، سید راس مسعود د هیواد په معدنیاتو او سرکونو جوړولو ټینګار وکړ، او ویې ویل چې له معدنیاتو څخه مطلب جواهرات او کانونه نه دي، چې اوس ارزښت نه لري، بلکې مطلب مې بیلا بیل معدنیات، او په خاص ډول پیټرولیم دی، چې په دې غرونو او درو کې زیات دي. صدر اعظم د دې و ړاندیز تایید وکړ، خو ویې ویل ستونزه دا ده چې د اروپا ماهرین بیا بیا تجربه شوي دي، او معلومه شوې، چې هغوي په سختو شرایطو او د زیات بدل تر لاسه کولو سره بیا هم خپل کار په امانداری سره نه کوي، ډېرو یې له حکومت سره درغلي کړې ده، د بېلګې په ډول یې د ځینو پېښو یادونه وکړه، سید راس مسعود وویل چې زه د خپل پوهنتون څخه د ځینو داسې بادیانته ماهرانو تاکنه کولای شم، چې موږ پرې واقعي باور کولای شو.

د سرکونو د جوړولو په برخه کې صدر اعظم وویل چې زموږ حکومت له دې کار څخه غافل نه دی، د افغانستا له زړه کابل څخه تر مزارشریف پورې لاره اوس جوړه شوې ده، چې سبا یې د پرانیستې او کتلو لپاره زه مزارشریف ته ځم، د دې سرک په جوړېدو سره د میاشتو لاره په ورځو کې وهل کیږي، دویمه لاره له کابل څخه تر پېښور پورې تر جوړېدو لاندې ده، دا نوې لاره له هغې پخوانی لارې څخه په کومه چې تاسې راغلي یاست ښه او لنډه به وي، او ویې ویل چې یو جاپانی انجنیر اوس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس راغلی و، خو خلکو زیات وپرولی و، هغه په موټر یوازې ځان د ټول هیواد څخه لیدنه وکړه، د ستنیدو پر مهال یې د هیواد د امنیت ډېره ستاینه او مننه وکړه.
ډاکټر اقبال هم د سرکونو په جوړولو ډېر ټینګار وکړ، او ویې ویل چې په راتلونکي کې د سوداګریز تګ راتګ سلسلې لپاره منځنۍ اسیا او افغانستان مرکزیت باوري دی، بیا د ریل ګاډۍ خبره وشوه، او وویل شول چې افغانستان کې تر هغه وخته د ریل ګاډي جوړول مناسب نه دي، تر څو چې هیواد پوره ځواکمن شوی نه وي.
په خبرو خبرو کې دوه بجې شوې، موږ یو ځای د خوراک لپاره لاندې خونې ته ولاړو، له صدراعظم سره مو یو ځای ډوډۍ وخوړه، د خوراک پر مهال د حکومت پر مالیاتو خبرې وشوې، همدا مهال د حیدراباد ریاست عالیه د مالیاتو یادونه وشوه، او وویل شول چې په اوسنۍ اقتصادي تباهۍ کې بیا هم د هغه ریاست مالیاتو ته زیان نه دی رسېدلی.
له ډوډۍ وروسته سردار هاشم خان ولاړ، هاشم خان اوس په افغانستان کې عملاً تر ټولو لوړ عملي سیاسي ځواک دی، په لیدنه کې زیات بااخلاقه دی، خو خپلو ماتحتانو څخه د کاراخستلو، او خپلو پرېکړو کې پوره ځواکمن دی، له همدې کبله په رعیت او دولتي کار کوونکو د هغه رعب ناست دی، او داسې ویل کیدای شي چې د انګلستان یا فرانس په توګه د صدر اعظمانو په څېر د سلطنت اصل انتظامي ځواک کلیګانې د همده په مضبوطو موټو کې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې خاص حالات او کاغذونه

د بهرنیو چارو وزیر سردار فیض محمد خان، او د ټولګټو چارو وزیر الله نواز خان به ډېر زموږ خواته راتلل، د افغانستان په حالاتو به مو بحث کاوه، د بچه سقاو د ماتې، او مرحوم نادرخان د بریا تاریخ د الله نواز په سینه کې ساتلی دی، او دا هغه پېښې دي، چې د دې هنګامې په تاریخونو کې نه دي ثبت شوي، د دې پېښو په اړه سید راس مسعود زیاته لیوالتیا درلوده، له هغوی دواړو به یې پوښتنه کوله، او پروفیسر هادي به دا پېښې وخت په وخت لیکلې، شاید چې ځینې وخت دا پېښې نشر کړي.

دې دواړو وزیرانو موږ ته د امان الله خان او جنرال غلام نبي خان مرحوم اړوند د ځینو مهمو پاڼو کاپیانې وښودلې، ما یوازې یو لیک ولید، چې د شاه امان الله خان له خوا غلام نبي خان ته لیکل شوی و، دا لیک یې په دې تورو چې (عزیزم غلام نبي خان) پیل کړی و، مضمون یې څه په دې ډول و "زه ځینې اعلانات در استوم، هغه خپاره کړه، د څومره نورو اړتیا چې وي زه یې در استوم، ما د روسیې له سفیر سره د لیدنې غوښتنه کړې، د لیدنې له پایلې به مو وروسته خبر کړم".

نور انځورونه هم و، چې ما ونه شول کتلای، درې بجې مې د اعلیحضرت شاه نادرخان سره د لیدنې وخت ټاکل شوی و، زه پاڅېدم، زما نورو ملګرو له نادرخان سره مخکې کتلي و، زه یوازې وم.

له شهید شاه نادرخان سره کتنه

سرورخان ګویا زه دلکشاه ماڼۍ ته بوتلم، دا ماڼۍ له یوې مودې راهیسې د افغانستان د شاهانو استوګنځای دی، دا سیمه د کابل تر ټولو ښه سیمه ده، لوړې ودانۍ لري، په موجوده طرز جوړې شوي، ښه دوکانونه، پراخه سرکونه، او پاک ځای دی، همدلته وزارتونه، او نور حکومتي دفترونه دي، په دلکشاه کې لومړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو پراخه باغ دی، بیا یې په څنډو کې د اړتیا لپاره نوري ودانۍ دي، له دې څخه تېر شوو، او د دلکشاه اصل ماڼۍ ته ورسېدو، په دروازه یې پهرې لګېدلې دي، له موټر څخه په ښکته کېدو سره باید هر څوک له یو دالان څخه تېر شي، دا دالان ډېر پراخه او لوړ دی، په دروازه یې پورته لا اله الله محمد رسول الله په ښکلي خط، روښانه او په تور رنګ لیکل شوي دي، هلته ننوتونکی خو دا نه شي لیدلای، ځکه چې د ننوتلو پر مهال یې هغې ته شا وي، خو د ستنیدو پر مهال باید لومړی همدا کلمه ووینې، دې ځای کې د دې کلمې لوستل روح تازه کوي، ما هم دا کلمه د ستنیدو پر مهال ولوسته.

له دالان څخه له تېرېدو وروسته پراخه زینه ده، له زینې نه ورسته بیا درې خواوو ته دالان دی، او بیلا بیلې کوټې لیدل کیږي، چې ډېرې یې بندې وي، ټوله ودانۍ پراخه، لوړه، شانداره او روښانه ده، تکلف او ظاهري ښکلا څخه خالي ده، له دې ټولې سادګۍ سره ما په دې ودانۍ کې جلال ولید، له احمد شاه دراني څخه نیولې د امیر عبدالرحمن خان تر وخت تاریخ مې مخې ته ودرید، سره له دې چې دا ودانۍ پخوانۍ نه ده، وروسته جوړه شوې، خو اوس د هغوی د تخت نظاره دلته لیدل کیږي.

په هر حال، په زینه پورته شوو، تشریفات موجود و، هغوی ښه راغلاست ووایه، بیا له دالان څخه پورته ولاړو، او یوې خونې ته ورسېدو، خونه کې د یو ګرد میز شا او خوا څو چوکۍ ایښې وې، زه کېناستم، له خونې سره ننښتې بله خونه لېدل کېده، دروازه یې بنده وه، خو څو دقیقې وروسته دا دروازه پرانیستل شوه، اوماته یې د ننه تګ وویل، کوټې ته په ننوتلو مې ولیدل چې کړکۍ یې یو پراخه منظر ته پرانیستې دي، او پاچا همدلته له کړکیو بهر ګوري، زما له ننوتلو سره سم یې زما لور ته مخ کړ، په ډنګر بدن یې دریشي، په سریې افغانۍ خولۍ، په شونډو یې نرۍ مسکا خپره وه، له لیدو سره سم یې السلام علیکم وفرمایل، او په ښه خلق یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راسره په لاس سترې مشې وکړه، دلته یو مستطیل میز اېښودل شوی و، خپله کښناست، او ماته یې په یوه چوکۍ د کښناستو وویل.

لومړی یې په سفر کې زما د ځنډ علت وپوښت، ما ورته وویل لومړی دا چې زما د ژوند تاریخ دومره پاک نه دی، چې زه د هند له حدودو څخه دومره ژر ووځم، دویم دا چې زه په یو کوچني ځای (اعظم ګړه) کې ژوند کوم، د ولایتونو له ښاري سیمو لرې والی هم په پاسپورټ کې د تاخیر لامل وګرځېد، په خبرو خبرو کې دا بالکل محسوس نه شوه، چې زه اوس د داسې چا سره خبرې کوم، چې په یو لس میلیونه نفوس حکومت کوي، بلکې په بشپړ ډول د مساوات او ښه خلق تصور مې په مخ کې و، خونه کې له موږ دواړو پرته بل څوک نه و، له همدې کبله دواړو خواوو خپلې خبرې په ښکاره ډول کولې، نیم ساعت لیدنه وشوه، او یوازې په درې موضوعاتو خبرې وشوې.

ما تر ټولو مخکې وویل کله چې له پېښور څخه راتلم نو ځینې خلک خبر شول چې د شاه معظم په بلنه کابل ته ځم، په ما خلک راټول شول، په هغوی کې یو افریدی پښتون هم و، هغه په پښتو کې ماته یو څه وویل چې زه پرې پوه نه شوم، زما ملګرو راته ترجمه کړل، نو معلومه شوه چې هغه یو لنډ او مخلصانه پیغام دی، چې زما په واسطه یې تاسې ته رسول غوښتل، دا پیغام د سرحدونو د افغاني سیاست له طریقې اړوند و، او د اسلامي فرض سره سم ما هغه پیغام په ښه وجه ورسولو، اعلحضرت په پوره توجه واورید، په همدې اړوند یې خپل نظر په لنډ او ښکاره ډول روښانه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما په خپلو خبرو کې د سرحد[۲۵] ازادې سيمې د افغانستان د چارديوالۍ په توګه بللې وې، هغه وويل "څوک چې د دې چارديوالۍ په داخل کې اوسيږي، هغه بايد د دې چارديوالۍ يوه خښته هم له خپله ځايه بې ځايه نه کړي.

د خبرو دويمه او اوږده موضوع د تعليم وه، ما خپلې مفصلې خبرې وکړې، ومې ويل چې د افغانستان لپاره کوم ډول تعليم برابر دی، همدا راز د افغانستان د عربي او مذهبي تعليم د اصولو او طريقې لارو چارو په اړه مو هم بحث وکړ، او ورته مې روښانه کړه، چې په اوسني عربي تعليم کې کومې کمۍ دي، او څه ډول اصلاح کېدای شي، همدا راز ومې ويل تر هغه وخته چې د دې عربي او مذهبي تعليم نصاب جاري نه شي، د اوسني نصاب سره به په علماوو کې سياسي او اجتماعي اصلاحاتو لور ته ميلان، او په ځوانانو افغانانو کې به د مذهب مينې او پابندۍ احساس نه شي پيدا.

اعليحضرت تر ډېره وخته زما خبرې په توجه سره اورېدې، او د هغې ستاينه يې کوله، دا يې يوه اړتيا وبلله، او پوښتنه يې وکړه، چې ايا په هندوستان کې په دې ډول کوم تعليمي مرکز جوړ شوی؟

ما د دار العلوم ندوة العلماء لکهنو نوم واخيست، د دې دارالعلوم ځينې حالات مې ورته بيان کړل، پوهېدم چې هغه په دې بحث خوشاله شو.

هغه د هندوستان د مسلمانانو عام حالت او په ځانګړي ډول د سياسي حالاتو په اړه پوښتنه وکړه، ما په پوره افسوس سره په مسلمانانو کې شته اختلافاتو تفصيل وړاندې کړ، هغه د هندوانو او مسلمانانو د اړيکو پوښتنه وکړه، ما ورسره خپل معلومات شريک کړل، مرحوم اعليحضرت خپله هم د هندوستان له حالاتو ښه خبر

۲۵- سرحد د هغه مهال د ډيورنډ کرښې بلې غاړې د هندوستان ايالت و چې اوس د خيبرپښتونخوا په نوم يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، له هغه ځايه اخبارونه او خاصې خاصې رسالې شاهي دار التحرير ته راځي، هغه يې لولي، ما په يوه برخه کې د معارف حواله ورکړه، او هغه راته وويل چې زه هغه ټول لولم.

په اخره کې يې وويل، چې هندوستان ته په ټلو سره زما ورونو ته دا پيغام ورسوه، چې اوس موږ او هغوی تر ټولو زيات اتفاق او اتحاد ته اړ تيا لو، او د دې پر ځای چې يو پر بل اعتراض وکړو، غوره دا ده چې د يو بل د حالت په سمولو کې يو له بل سره مرسته وکړو.

بيا يې وويل زما هڅه ده چې افغانستان کې دين او دنيا راټول کړم، او د يو داسې اسلامي هيواد بېلګه وړاندې کړم، چې پکې د پخواني اسلامي، او نوي تمدن ښېګڼې راټولې وي، بيا يې وويل زه د دين او ملت خادم يم، افغانستان يوازې د افغانانو نه، بلکې د مسلمانانو هيواد بولم، او غواړم چې زموږ مسلمان ورونه دا خپل هيواد وګڼي، زياته يې کړه، زما ورونو ته ووايه چې دنيا کې د يو نوي انقلاب مواد چمتو کيږي، او د دې اړتيا ده چې مسلمانان خپل تعدادي، اقتصادي، او تعليمي چموالی ورته له مخکې څخه ولري.

له دې کبله چې مرحوم اعليحضرت په "ديره دون"[۲۲] کې زده کړې کړې وې، له همدې کبله يې ډېره ښه اردو ويله، که څه هم موږ د خبرو پيل په فارسي وکړ، خو ډېر ژر اردو ته واوښتو، چې تر اخره په اردو خبرې رواني وې.

د تګ پر مهال بيا ودريد، په لاس يې خدای پاماني وکړه، مرحوم ډېر د ښو اخلاقو، منکسر مزاج، مينه ناک، او نرم زړی انسان دی، د مولانا محمد علي مرحوم په څېر د هغه سترګې تل د اوښکو لپاره چمتو وي.

---

[۲۲]-ديره دون د هندوستان د اترکنډ ايالت مرکزي ښار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ د وزیر شاه محمود خان ځای کې د چای بلنه

نن د مازدیګر په څلور بجې د جنګ د وزیر سردار شاه محمود خان ځای ته د چای لپاره بلل شوي وو، له دلکشاه ماڼۍ څخه نېغ د هغه ځای ته روان شوو، سرور خان ګویا راسره ملګری و، د شاه محمود ځای ځای همدلته نژدې و، له دلکشاه څخه د وزارتونو له سرک تېر شوو، او د شاه محمود خان ځای ته ورسېدو، د افغانستان د ودانیو جوړښت عجیبه دی، چې له بهر څخه کوچنۍ او ساده دروازه وي، خو په ننوتلو سره یې عظمت معلومېږي، له موټر ښکته شوو، له ننوتلو سره سم د لوبو یو میدان و، د یوې دروازې له لارې په یوه زینه پورته شوو، یوه کوچنۍ خونه وه، لته مو خپل کوټ او چپنونه وویستل، بیا یو لوی تالار و، چې د میزونو په شا او خوا یې چوکۍ ایښې وې، تالار منظم و، داسې معلومېده چې موږ د اروپا په کومه برخه کې ناست یو، په یو میز د المان د تازه ایجاد شوې لوبې "نرد" تخته ایښودل شوې وه، دویمې خوا ته د بې سیم اوازونو صندوق و، درېیم لور ته په کوټه کې جاینمازونه هم ایښودل شوي وو، پورته له ختلو سره هغه وزیر په خپل خاورین ررنګه پوځي لباس کې زموږ ښه راغلاست ووایه، ما تر اوسه د مازدیګر لمونځ نه و کړی، وزیر په خپلې مهربانۍ سره په خپله زه خپلې غسلخانې ته بوتلم، هلته هر څه چمتو و، د اوبو پایپ او د لاس مخ مینځلو لوښې، نور توکي او وسایل لاس پاک او اړتیا وړ سامان موجود و، له هغه ځایه د هغه لباس خونې ته ولاړو، له هغه ځایه بلې خاصې کوټې ته او هلته مې لمونځ اداء کړ، لنډه دا چې په دې لړۍ کې مې د وزیر د خاصو خونو لیدنه وکړه، هغه هم ډېرې منظمې وې، د لوڅو انځورونو هغه لعنت چې زموږ د امیرانو په دولت سرایونو کې وي، دا ځای ورڅخه پاک و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس ټول میلمانه را رسېدلي وو، وزیر ټول یوې بلې خونې ته بوتلو، هلته په یو اوږد میز میوې او ګلان اېښودل شوي وو، بیلا بیل ډول انګور و، د اروپا د ذوق میټایي (خواږه/شیریني)، کیک او کلچې وې، زه فکر کوم دا کابل کې پاخه شوي وو، بیا یو د ښه لباس ښواخلاقو خادم د چای لوښي راوړل، چای مو وڅښتل په میلمنو کې صدر اعظم هاشم خان، او نور وزیران او مشران هم موجود وو.

له چای وروسته د خبرو لړۍ پیل شوه، له ما سره په میز سردار هاشم خان، میر عطاء محمد رئیس اعیان، مولانا فضل احمد د عدلیې وزارت مرستیال (چې اوس د عدلیې وزیر شوی دی) ناست و، په همدې وخت کې ما په کابل کې د عربي تعلیم د اصلاحاتو نقشه په پوره تفصیل سره د هغوی په مخ کې کېښوده، او ومې ویل چې افغانستان په اوسنۍ درسګاه کې له اصلاحاتو پرته تر قیامته نه شي بریالی کېدای.

صدر اعظم په ډېرې توجه سره دا هر څه واورېدل اوبیا یې وویل چې ایا تاسې له موږ سره په دې برخه کې مرسته کولای شئ، ما وویل چې په دې لاره کې خپله ټوله وړتیا او ځواک مصرفولای شم، نورو دوه کسانو هم ټینګار وکړ، اوس د ماښام وخت نژدې و، ځینې خلک ولاړل، ځینې بلې خونې ته د لمانځه د اداء کولو لپاره ولاړل، او دا هم باید ووایم چې ځینې خلک په خپلو ځایونو ناست وو.

له لمانځه وروسته شاه محمود خان د لاسلکي صندوق پرانیست، نو د ماسکو د کومې روسۍ سندرې اواز ورڅخه راغی، بیا د ایران کومه سنده واورېدل شوه، اواز یې صاف نه و، له همدې کبله یې تماشه بنده کړه، د تګ پر مهال سردار احمد شاه چې د دربار وزیر و، او د مرحوم شاه د تره زوی و، او خېښ یې هم و، یعنی د اوسني پاچا ظاهر شاه خسر و، بلنه راکړه چې سبا ماښام پغمان ته ورشو، چې موږ ټولو قبوله کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادبي ټولنې ماښامنۍ ویاړمنه بلنه

له سردار شاه محمود خان سره د خبرو لړۍ دومره وغزېده، چې د ماښام اوه بجې شوې، او اوه نیمې بجې د کابل ادبي ټولنې چې دلته ورته شاهي اکاډمي ویلی شو، نویو راغلو هندي میلمنو په اعزاز کې د شپې میلمستیا بلنه کړې وه، په همدې اساس له دې ځایه نېغ په نېغه کابل هوټل ته روان کړای شوو، چرته چې دا میلمستیا چمتو شوې وه، د کابل هوټل ودانۍ لوړه او پخه ده، ډېرې پراخه کوټې او تالارونه لري، لومړی په یوه اړخیزه خونه کې کېنول شوو، دې خونه کې هره خوا د میلمنو لپاره چوکۍ اچول شوې وې، ډیری میلمانه چې اکثره یې د دې ادبي ټولنې غړي و، له پخوا راغلي، او ځینې نور بیا وروسته راغلل.

دا ټولنه د حکومت له ادارو څخه ده، د هیواد ډېری علماء، لیکوالان او باسواده ځوانان یې غړي دي، شهزاده احمد علي خان درانی د دې ټولنې سکرتر دی، چې د لاهور اسلامي کالج څخه یې زده کړې کړې، د شاهي سکرتریت په دار التحریر کې کار کوي، د دې ټولنې غړیتوب یو شاهي اعزاز دی، غړي ته د سلطنت له خوا معاش ورکول کیږي، تر څو په پوره خپلواکۍ، او لیوالتیا سره د علم او فن شعر او وینا خدمت وکړای شي، تر دې چې کله کوم دولتي کارمند ته د دې ټولنې غړیتوب ورکول کیږي، له خپل اصلي معاش څخه زیات د دې ټولنې د غړیتوب معاش هم ورکول کیږي. ځوانان، زاړه، پخواني علماء او اوسني تعلیم یافته ځوانان، بې ږیرې او د اوږدې ږیرې لرونکي کسان، شاعران او لیکوالان، د عربي ژبې پوهان، د انګریزي، فرانسوي، او الماني ژبو ژباړن د دې ټولنې غړیتوب لري، هر کال د دې ټولنې له خوا د کابل په نوم یوه رساله په خورا شور او زور سره خپرېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میلمنو له پوره کېدو وروسته د ټولنې مشر د ښه راغلاست وینا په فارسي ژبه کې و کړه.

د کابل ادبي ټولنې د ښاغلي رئیس د ښه راغلاست وینا [۲۷]

ښاغلو فاضلینو! اجازه راکړئ چې د افغانستان د ادیبانو او قلموالو دا ادبي ناسته د خپل خلوص او مینې په څرګندونو سره ستاسې ښاغلو مخ ته وړاندې کړم، او ستاسې راتګ ته د منني څرګندونه او په ورین تندي تاسې ته ښه راغلاست ووایم.

هندوستان چې د تل لپاره د نومیالیو فاضلانو او لویو ادیبانو زانګو ده، چا چې په خپله غېږه کې سترو سترو خلکو او پېژندل شویو وېناوالو لکه بیدل صالح، اصفهاني، کلیم، سلیم، طالب، املي، فیضي فیاضي، او په وروستیو کې شبلي نعماني، او نن ورځ لوړ فکر څښتنان لکه مشهور ټولنیز فلسفي شاعر اقبال، او جلیل القدر د بېلګې په ډول سر راس مسعود، علامه سید سلیمان ندوي، او مشهور پروفیسر هادي حسن یې زېږولي، یقیناً چې دا پاکه خاوره د اسیا د علم او فضل زانګو ده، او موږ ورته د درناوي په سترګه ګورو.

د هندوستان د افق روښانه ستورو د تل لپاره د نړۍ پر فضا روښنايي شیندلې، د اسیا او ختیځ خلکو د عزت او سرلوړۍ لپاره یې ډېر ستر او ارزښتمن خدمتونه او کوښښونه کړي دي.

په همدې اساس که موږ داسې لوی او بې بېلګې فضلاء په خپل هیواد کې وینو، نو دا روښانه خبره ده چې موږ خوښ او خوشاله یو، او د اسیا په لوړ صلاحیت او وړتیا ویاړو.

---

[۲۷]- همدا وینا بیا د دیسمبر کال ۱۹۳۳ د کابل په رساله کې په فارسي ژبه خپور شوی دی، دلته مو د یادې رسالې څخه ترجمه کړې دی. (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخي او لرغونې اسيا چې يو وخت د علم او تربيت زانګو، د فضل او ادب سرچينه وه، د کومې لرغونو زېرمو چې د اوسنۍ نړۍ ډيرې پرمختللي هيوادونه شتمن کړي دي، ممکنه وه چې دا هر څه د اسيا د اوسني وروسته پاتې والي له کبله له زړونو هېر شي، خو موږ وينو هغه قوم چې د دې خاورې د نوم، تاريخ او وياړونو په ژوندي او روښانه ساتلو کې بې پايه هڅې کوي، د هندوستان رېښتيني او نوميالي زامن دي.

د علي ګړه د لوړ شان او شوکت دار العلوم (پوهنتون) چې د اسيا د خلکو ډېر غوره علمي مرکز شمېرل کېږي، د هندوستان د يو سپيڅلي زوی سر سيد اعظم د همت، ځوانمردۍ، او ختيځ دوستۍ يادګار دی، د اقبال ارزښتمن اثار او تاليفات چې هر يو يې د اسيا د خلکو په جسمونو کې د اخلاقو، کوښښ، کار، ټولنې، ختيځ دوستۍ جذباتو، او اسلام پرستۍ احساساتو روح پو کړی دی، دا ټول د هند د خلکو د همت او خواريو بېلګې دي.

هغه وخت چې د افغانستان علم دوسته او ادب پاله پاچايانو يعنی غزنوي او غوري له دې غره ايزو سيمو څخه د سفر بار وتاړه، علوم او ادبيات يې زموږ په هيواد کې يتيم پرېښودل، نو هغه وخت يوازې د هندوستان چمتو قوم و، چې زموږ د هيواد د شاعرانو او فاضلانو ارزښتمن اثار او قيمتي ملغلرې يې تر اوسه خوندي ساتلي دي، نن موږ وينو چې د بلخ او غزني د شاعرانو او فاضلانو، د افغانستان د نوميالیو ارزښت پېژندونکي او د اسيا او اسلام د نوم او اثارو تازه کوونکي همدا د هندوستان لوی او حق پېژندونکي خلک دي.

اوس چې د الله په فضل او مرحمت سره زموږ افغانستان له سختو خونړيو او وېروونکو توپانونو څخه ژغورل شوی، او د افغانستان چارې د دې خاورې يو ادب پال زوی يعنی اعليحضرت محمد نادرشاه غازي د افغانستان لرغوني تاريخ راژوندي کوونکي پوه بادشاه لاسونو ته ورغلې دي، دا ستر سلطان د خپلو هڅو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیوري کې د علم او ادب او تاریخ تجدید غواړي، موږ وینو چې ډېره همدردي او پالنه د هند د فاضلانو له خوا کیږي، دا معنی چې د هندوستان شریف قوم او شریف احساس، او د اسلام درک، او د اسیا اړوند ټولو ګټورو موخو تر ټولو د زیات اهمیت دوی ته معلوم دی.
هندوستان، ایران او افغانستان چې د فارسي ادبیاتو هیوادونه او لویو شاعرانو، او لوړ خیال درلودونکي هیوادونه دي، یو د بل مشرانو او شاعرانو ته د مینې په نظر ګوري، او په همدې د نړۍ په وړاندې په مسلسل ډول ویاړي.
په پای کې وایم چې: ای ښاغلو فاضلانو! یوازې هندوستان نه، بلکې ټوله اسیا ستاسې معنوي هیواد دی، او ستاسې لوړې هیلې او ارادې (چې تاسې یې لرئ) او ستاسې اصلي موخه د ختیځ خاوره ده، د ټولې اسیا خلک په ځانګړې ډول زموږ افغانستان ستاسې د لوړو هیلو یعنی د ختیځ د عظمت په لاره کې د الله تعالی څخه د توفیق غوښتنه کوي، په ضمن کې وایم اګر چې د افغانستان غرونه د اروپا د تکلفاتو څخه خالي دي، او دې خاورې تر اوسه له تکلف ډکې مادي خوښۍ موقع نه ده تر لاسه کړې، شونې ده چې د نورې نړۍ د هیوادونو لېدونکي د دې هېواد سفر او سیاحت خوښ نه کړي، لکن زموږ باور دی چې د علم څښتنان ښه پوهیږي، چې دا د سلطان محمود غزنوي خاوره ده، د غوریانو او ابدالیانو لرغونې سیمه، د بلخي ابن سینا، غزنوي سنایي، عنصري، مسجدي، دقیقي، فاریابي، او په پای کې د سید جمال الدین افغاني د زېږېدو ځای دی، یقیناً ټول پوهیږي چې افغانستان هیواد د دوی ټولو د پناه ځای دی، چې عموماً ټول خلک یې د اسلامیت او اسیاییت مخلص دوستان دي، او د یو شریف پاچا اعلحضرت محمد نادرشاه غازي پایتخت دی، چې د اسلام او اسیا د عزت او لوړوالي یوازینی غوښتونکی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کې عرض دا دی چې دا ناسته چې ستاسې په اعزاز کې جوړه شوې، یوازې یوه بېلګه ده، د افغانستان قوم او حکومت ادیبان او فاضلانو د احساساتو ښکارندوی ده، او موږ هیله لرو چې تاسې ښاغلي په خپل ګران هیواد کې د دې ډالۍ استازي شئ، چې ورڅخه زموږ موخه خالصه مینه، او اخلاص دی، زموږ ګرانو هندوستاني وروڼو ته په عام ډول زموږ سلام او دوستانه احترامات ورسوئ، له هغوی سره زموږ د دې معنوي او قلبي اړیکې یادونه وکړئ، چې له کلونو راهیسې زموږ په زړه کې د هندوستان د محترم قوم لپاره شته.

په پای کې دا چې تاسې د دې ادبي ټولنې بلنه ومنله او موږ ته مو عزت راوبښلو، مننه وی او مشکور یو، تاسې او د هندوستان لوی قوم نېکمرغي او بریا له خدای څخه غواړو، په اخر کې وایم چې مشرقي باد عالم شرق، مسعود باد عالم اسلام

له دې وروسته د افغانستان مشهور شاعر جناب قاري عبدالله خان صاحب د ښه راغلاست شعر د (خیر مقدم) په عنوان ولوست.[۲۸]

له دې نظم وروسته د میلمنو له خوا پروفیسر هادي حسن په ایراني فارسۍ ژبه یو ګټور تقریر وکړ، چې افغان ځوانان یې د شعر او خبرو پر ځای مغربي علومو او فنونو تر لاسه کولو ته وهڅول، او له هغه وروسته سید راس مسعود لاندې تقریر وکړ.

د نواب مسعود جنګ ډاکټر سید راس مسعود ځوابي وینا:

ښاغلو مشرانو او مهربانه کوربنو! زه په ډېر خلوص او خوښۍ سره مننه کوم، زه د دې پاملرنې فرض نه شم اداء کولای چې تاسو د دې خاکسار په حق کې وکړه، زه غواړم چې د هند د مسلمانانو د زړه جذبات او احساسات تاسې ته ورسوم، زموږ

[۲۸]- دا نظم چې په دري ژبه کې دی، ځینې برخې یې شاید سمې نه وي لیکل شوي، له همدې امله په ژباړه کې ځای ور نه کړای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په منځ کې د هند د علماو استازی عالم سید سلیمان ندوي دی، او زما ډېر قدرمن دوست علامه اقبال د هغې ډلې استازي دی، چا چې قدیم او جدید عناصر سره یو ځای کړي، او روح پالونکی معجون یې ځینې چمتو کړی دی.
زه نه د علماوو له ډلې یم، او نه د شاعرانو له ټولې، بلکې ما د خپلې زده کړې زیاته برخه په اروپایي هیوادونو کې بشپړه کړې، خو زما زړه د دې دواړو ډلو د عظمت او احترام څخه سرشاره او ډک دی، زه تاسې ته باور درکوم چې ستاسې سره د هند مسلمانان غیر معمولي مینه او اړیکه لري، او موږ د زړه له کومي هیله لرو چې ګران افغانستان په بشپړ ډول د امنیت، پرمختګ او سوکالۍ په حالت کې ووینو. او دا چې افغانستان د جغرافیوي نقطه نظره د اسیا او اروپا په منځ کې موقعیت لري، له همدې کبله زموږ هیله ده چې افغانستان د اسلامي تهذیب او اخلاقو د غوره بېلګې تر څنګ د اروپا د ټولو ګټورو عناصرو او ښکلاوو څخه ډک شي.
سره له دې چې زه ستاسې ښاغلو حضراتو د مهربانۍ ډېر زیات ممنون یم، خو په دې وخت کې چې زما په زړه د کوم چا غیر معمولي نیکبختي ده، هغه ستاسې پاچا دی، پر ما د هغه داسې اغیز غورځېدلی، چې زه یې بیانولی نه شم، زه به هغه وخت کله هم هېر نه کړم چې له نېکه مرغه زه د اعلحضرت خدمت ته ورسېدم، زه باور لرم کوم سلطنت چې ستاسې په څېر ولس پال پاچا لري، یقیناً چې هغه سلطنت به د پرمختګ لوړو پوړیو ته رسېږي، اوس دا ستاسې فرض دی چې په له هرې ممکنې لارې د هغه خدمت او اطاعت لپاره چمتو واست، او په دې برخه کې باور ورکړئ که چېرې زما په څېر د کم تعلیم درلودنکی په دې برخه کې ستاسې کوم خدمت کولای شي، نو د دې خدمتونو د تر سره کولو لپاره به زه هر وخت حاضر یم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د یوې خبرې له کولو پرته زه مخکې نه شم تللای، د افغانستان د سلطنت ځوانانو ته پکار دي، چې هر وخت د سپین ږیرو عزت او درناوی وکړي، داسې نه شي چې د نظر د اختلاف له کبله د هغوی په وحدت کې درز پیدا شي، تاریخ شاهد دی چې د مسلمانانو د ټولو زیانونو علت د خپلمنځي نفاق او اختلاف له کبله رامنځ ته شوی، نو ځکه له ماضي څخه په عبرت اخستلو سره د اتحاد او اتفاق له لارې خپلو قومي موخو مرکز جوړ کړئ.

په پای کې بیا ستاسې له خلوص ډکو پیرزوینو شکر ادا کوم، او زه به کله هم ستاسې مخلصانه مهربانۍ هېرې نه کړم.

د سید راس مسعود له تقریر وروسته د یادولو وړ کوم تقریر ونه شو، خو د حاضرینو د ټینګار له کبله له ما هم د ادبي ناستې په مناسبت د څه ویلو غوښتنه وشوه.

د سید سلیمان ندوي ځوابي وینا:

د دین او هیواد وروڼو،د علم او فن ګرانو! ډېر خوښ یم چې ځان له تاسې سره په دې ټولنه کې وینم، د اعلحضرت غازي له خوا د علم او ادب د ځو خادمانو بلنه، او بیا د دې هیواد له علماوو او فضلاوو سره په ادبي ناسته کې یو ځای کېدل، زما په نزد د یوې ویاړلي تاریخي پړاو پیل دی.

ګرانو وروڼو! افغانستان او هندوستان دوه بیل بیل حکومتونه نه، بلکې یو و، ممکن دوه دوه نیم سوه کاله شوي وي چې د دې دواړو هیوادونو تر منځ تفرقه پیدا شوه، د پخوانیو بودایي حکمتونو په دورو کې دا دواړه هیوادونه یو ځای و، لکه چې ستاسې په هیواد کې په هر قدم کې د دې اتحاد ډېرین یادګارونه په ځمکو کې اوس هم شته، چې ستاسې په میوزیوم کې هم لیدل کېږي.

د اسلامي پیر له پیل راهیسې یوازې تاسې وئ، چې نه یوازې ستاسې له لارې مذهب، بلکې علم او فن هم د هندوستان تر زړه رسېدلی دی، د غزني او غوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلاطین او شاهان دلته اوسېدل، خو د هغوی د حکومت دایره تر هندوستان پورې غزېدلې وه، همدا شان د بابر کورنۍ په هندوستان کې میشت وه، خو د حکومت دایره یې تر افغانستان پورې وه، او دا دواړه حکومتونه د یو شاهنشاهۍ لپاره داسې وو، لکه د یو بدن دوه لاسونه.

اوس له دوه نیم سوه کلونو وروسته، دا لومړی فرصت دی، چې دا دواړه لاسونه د سیاسي اتحاد لپاره نه، خو د علمي او ادبي، او یو بل سره د مینې او ارامۍ لپاره په مخلصانه ډول یو بل ته اوږدیږي.

افغان وروڼو! ستاسې مشرانو په هندوستان کې یوازې جسماني او مادي حکمراني نه ده کړې، بلکې معنوي او ذهني حکومت یې هم جوړ کړی دی. فارسي ژبه د ډېر وخت لپاره د هندوستان ادبي او علمي ژبه وه، او اوس هم دا ژبه تر موږ یوازې ستاسې په واسطه را رسېدلې ده، ستاسې له علماوو څخه میر زاهد هیروي چې ستاسې د هرات اوسیدونکی و، له درې سوه کلونو راهیسې د هغه رسالې او تصنیفات د هندوستان په عربي مدرسو کې د فلسفې په برخه کې لوړ معیار دی.

د فارسي ژبې مشهور او ستر شاعران چې دې هیواد کې زیږېدلي دي، په همدې ډول د زیږېدو د ځای په نسبت د افغانستان کوم ښار ته منسوب دي، خو د اوسېدو یا دفن له لحاظه د هندوستان کوم ښار ته منسوبیږي.

څومره شاعران شته چې د غزني، بلخ، بدخشان یا ستاسې له کومو نورو ښارونو او سیمې څخه و، او په لاهوري، او دهلوي مشهور شوي دي، چا چې د عوفي د باب الالباب مطالعه کړې وي، هغوی پوهیږي، چې دا شاعران د یووالي په یوه لیکه کې سره داسې منسلک و، چې تاریخ هم دا پریکړه په سختۍ سره کولای شي، چې هغوی لاهوریان که غزنویان وو.

دا دوه حکومتونه یو له بل سره داسې تړلي وو، که چېرې یو فاضل دلته پیدا شوی و، نو د ژوند څه برخه به یې هلته تېروله، او که هلته زیږېدو، نو دلته به یې یو څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند کاوه، د بېلګې په ډول مسعود سعد سليمان، چې د شاعرانو له دويمې طبقې څخه دی، هغه ته هندي يا افغانستاني ويل او سره جلا کول يې ډېرستونزمن دي.

ما د جلال اباد او کابل باغونه وليدل، د غره ايزو چينو، نهرونو، ابشارونو نظاره مې وکړه، چې د دې خاورې په هره برخه کې شته، نو په دې باوري شوم، چې د بابر کورنۍ چې په کشمير او هندوستان کې په ډېره کچه کوم باغونه جوړ کړي دي، يا يې ځای پر ځای مصنوعي چينې ايستلي دي، هغه ټول د افغانستان د قدرتي منظرو نقل و.

په جلال اباد کې د امير شهيد باغونه، کابل کې د بابر باغ، پغمان کې باغونه همدا راز د افغانستان نور باغونه د لاهور د شالامار سره څومره قدرتي ورته والی لري.

د تيمور په کورنۍ کې د فطري منظرو دا وطني ذوق داسې و، چې هغه په هندوستان کې عملاً څرګند کړ، آن تر دې چې په عامو او خاصو دفترونو کې هم د ګنګا او جمنا د ګلکارۍ په واسطه راڅرګند شول.

د علم او فن ورونو! هر څه چې اول شوي دي، اوس نه کېږي؟ د سياسي اختلاف او جلا والي يادونه پرېږدئ، دا د نړۍ د بدلون برخليک دی، کله يو شان او کله بل شان، سياسي حالت هر وخت د بدليدو په حال کې وي، سياسي اړيکې جوړيږي، او ماتيږي، خو علمي او ادبي اړيکې تلپاتې وي.

موده وشوه چې د سلطان محمود غزنوي توره ماته شوې، پېړۍ وشوې چې د هغو سياسي فتوحاتو پانې خورې ورې شوي دي؛ خو د حکيم سنايي غزنوي قلم اوس هم شته، د هغه د ادبي فتوحاتو د پاڼو شيرازه تر اوسه نه ده شيندلې.

راځئ، د سلطان محمود غزنوي، شهاب الدين غوري، او د بابر دکورنۍ نه، بلکې د سنايي غزنوي، مسعود سعد سلمان لاهوري، خسرو دهلوي، حسن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهلوي، فیضي اکبرابادي، او بیدل عظیم ابادي په نوم یو بل ته د مینې لاسونه وغزوو.

افغانستان د تل لپاره د خپل جسماني زور او مادي توان په اړه له نړۍ څخه ستاینه تر لاسه کړې ده، اوس د دې وخت دی چې له نړۍ څخه د خپل دماغي توان او ذهني پهلوانۍ ستاینه تر لاسه کړي.

ستاسې ادبي ټولنه د ستاینې وړ ده، چې په دې لاره کې یې ګام پورته کړی، او هره میاشت په ډېر ښه ډول د خپل توان او زور څرګندونه کوي.

زه بې له وېرې او تردد څخه ویلای شم چې د کابل رساله، د هندوستان او اسیا له غوره علمي رسالو سره اوږه په اوږده سفر کوي، او له خوښۍ دې ډک پړاو کې د دې رسالې لاس زیات دی.

ګاونډیو ورونو! ایا دا د حیرانتیا ځای نه دی چې موږ د انګلستان، فرانسې، او الماني د یو یو شاعر او ادیب څخه خبر یو، د هغوی شهکارونه پېژنو، خو د دې دوه ګاونډیو هیوادونو ادبیان او د قلم خاوندان په خپل منځ کې یو له بل څخه بې خبره او نا اشنا دي، حال دا چې د دې دواړو د پخوانیو مشرانو تر منځ نه یوازې هیوادنۍ اړیکې وې، بلکې شاید مذهبي، او نسلي اتحاد هم و.

مګر سربېره پر دې د دوی تر منځ یو نه ماتیدونکی علمي او ادبي یووالی و، څومره د افسوس خبره ده چې له دوه پېړیو راهیسې زموږ تر منځ دومره لرېوالي راغلی، چې نه موږ ستاسې له ادیبانو او شاعرانو خبر یو او نه تاسې زموږ.

موږ باید د کابل ادبي رسالې مننډوی و اوسو، چې د دې ځای د پوهو قلم خاوندانو، شاعرانو او ادیبانو سره یې زموږ پېژندګلو وکړه، او موږ یو بل وپېژندل.

علمي او فني ورونو! سیاسیون په خپلو چالاکیو کې مصروف پرېږدئ، او راځئ چې موږ د علم او فن په نوم د مینې او دوستۍ تړون تازه کړو، د مفکرتیا او پېژندګلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژمنه لا پیاوړې کړو، موږ په خپل خپل هیواد کې د اوسیدو سره د نوي ختیځ د جوړولو لپاره اوږه په اوږه کار وکړو، که د زړونو اتحاد هر شان وي، بدګمانۍ او غلط فهمۍ لرې کوي.

هندوستان د خپلو ځوانانو په مټ په خپل تعمیر بوخت دی، او افغانستان هم، اوس نو اړینه ده چې په دې تعمیر کې د دواړو هیوادونو ځوانان د بل هېواد ځوانانو ته په ښه نیت او ښه باور لاس ورکړي، که څه هم د دې یووالي په لاره کې به ډېرې ستونزې مخې ته راشي، خو د دې سترې موخې د تر لاسه کېدو لپاره موږ ته پکار ده له ګڼو ستونزو سره مقابله وکړو.

بهر یک گل زحمت صد خار می باید کشید

و اخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

تر ما وروسته ډاکټر اقبال په خپل فلسفي انداز کې لاندې تقریر وکړ، چې په دې ځای کې ډېر اغېزمن و.

د ډاکټر سر شیخ محمد اقبال وینا

د سید سلیمان ندوي، او ډاکټر سر راس مسعود له ویناوو وروسته، چې زموږ د جذباتو ډېره ښه ترجماني یې وکړه، اوس داسې څه نه دي پاتې چې زه یې ووایم، خو زه فکر کوم چې د کابل ادبي ټولنې غړي به له ما هم دا هیله لري، چې په کوم ښه انداز دوی زموږ ښه راغلاست وکړ، د هغې په ځواب کې زه هم څه ووایم، زه د کابل ادبي ټولنې مننه کوم چې په خپلې مهربانۍ سره یې زما په اړه په نظم او نثر کې ښه څرګندونې، او د جذباتو ښکارندویي وکړه.

زه هیله لرم چې یوازې او یوازې د کابل ادبي ټولنې د ځوانو غړیو د عملي اړخ (فعالیت) او کارونو په اړه بحث وکړم، شک نه شته چې ټولنه د خپل کار او اهمیت او مسئولیتونو څخه ښه خبره ده، زما باور دی چې هنر، ادبیات، انځورګري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسیقي، یا معماري هر څه چې وي، هر یو د ژوند مرستندوی او خدمتګار دی، په همدې اساس پکار ده چې زه هنر ته ایجاد ووایم، نه تفریح، شاعر د یو قوم د ژوند اساسات ابادولای یا بربادولای شي، اوس چې حکومت هڅه کوي، په اوسني وخت کې افغانستان د تاریخ د نوي ژوند په ډګر کې داخل کړي، نو د دې هیواد شاعرانو ته پکار ده چې راتلونکو ځوانانو ته ریښتیني رهنما وګرځي، د ژوند د عظمت او لویې پر ځای مرګ ډېر ستر ونه ښیي، ځکه کله چې هنر د مرګ نقشه جوړوي، او هغه ستر ښیي، دا وخت هغه سخت ویروونکی او ویجاړونکی ګرځي، او که چېرې دا حالت د قوت له ښکلا څخه خالي وي نو یوازې د مرګ یو پیغام دی.

دلبری بی قاهری جادگری است
دلبری با قاهری پیغمبری است

زه غواړم ستاسې توجو یوې مرکزي نقطې ته راواړوم، د نبوي ژوند له پېښو یوه پېښه ده، روایت دی، چې یو ځل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې د مشهور عرب شاعر امرأ القیس ځینې اشعار ولوستل شول، هغه حضرت وفرمایل اشعر الشعراء و قائدهم الی النار.

ژباړه: تر ټولو غوره شاعر به اور ته د هغوی مشري کوي.

له دې ارشاد څخه ښکاري، چې ځینې وخت د شعر کمال پر خلکو ناوړه اغېز کوي، د یو قوم د ژوند پورې اړوند شیان یوازې شکل او صورت نه دی، بلکې هغه څه چې په حقیقت کې د قوم له ژوند سره اړیکه لري، هغه (فکر) دی، کوم چې شاعر یې قوم ته وړاندې کوي، او هغه لوړ نظریات دي، چې شاعر یې په قوم کې د پیدا کولو هڅه کوي، قومونه د شاعرانو په لاسنیوي سره پیدا کیږي، او د سیاسیونو په ثبات سره وده کوي، او بیا مړه کیږي، نو هیله لرم چې د ځوان افغانستان شاعران او لیکوالان په خپلو همعصرو کې داسې روح پو کړي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرار کرا خپل ځان وپېژني، هغه قوم چې د پرمختګ پر لار ځي، د هغې ځان غوښتنه د ځانګړي تربیت سره تړلې ده، خو هغه تربیت چې خیر یې له احتیاط سره مل وي، نو په دې اساس د ټولنې دنده دا ده چې د ځوانو نسلونو فکرونه د ادبیاتو له لارې جوړ کړي، او داسې روحاني روغتیا ورته وبښي، چې په پای کې خپله ځانغوښتنه پیدا کړي، ورتیا تر لاسه او غړ پورته کړي.

زه یوې بلې نکتې ته اشاره کول غواړم، "موسیلیني"[۲۹] ښه نظریه جوړه کړې ده، د هغه د نظریې مقصد دا دی چې ایټالیې ته پکار دي، د خپلې ژغورنې لپاره یو شتمن کس پیدا کړي، تر څو د ایټالیې ګریوان د اینګلو سیکسن[۳۰] قومونو د پورونو له منګولو خلاص کړای شي، یا یو بل "دانتي"[۳۱] پیدا کړي چې یو نوی جنت وړاندې کړي، یا یو نوی "کولمبس"[۳۲] تر لاسه کړي، تر څو نوې لویه وچه پیدا کړي، نو که تاسې له ما څخه د افغانستان د نجات په اړه پوښتنه وکړئ، نو زه به ووایم چې افغانستان ته د یو داسې سړي اړتیا ده، چې دا هیواد د قبایلي ژوند څخه راوباسي، او د ملي یووالي له ژوند سره یې بلد کړي.

---

[۲۹]- موسیلیني (Benito Mussolini) ایټالوي دیکتاتور و، په ۱۸۸۳ کې زېږېدلی، په ۱۹۴۵ کې مړ شوی.

[۳۰]-Anglo-Saxon هغو خلکو ته اشاره کوي چې پېړۍ مخکې یې اروپا کې ځینې سیمې نیولې، او د اوسنۍ برتانیې او ویلز په ځینو برخو یې واکمني کړې ده.

[۳۱]-دانتي (Dante Alighieri) یو ایټالوي لیکوال، شاعر او فیلسوف و، په ۱۲۶۵ کې زېږېدلی په ۱۳۲۱کې مړ شوی.

[۳۲]- کرستوفر کولمبس (Christopher Columbus) یو ایټالوي کشاف و، په کې ۱۴۵۱ کې زېږېدلی او په ۱۵۰۶ کې مړ شوی، په لومړي ځل له امریکا لویې وچې سره د اروپا اړیکه پیدا کول هغه ته منسوب دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو زه خوښ یم چې افغانستان ته یو داسې سړی په لاس ورغلی، چې له مودو یې انتظار کېدو، زه باور لرم چې د اعلیحضرت نادرشاه ایجادوونکی شخصیت د دې لپاره پیدا کړای شوی، چې افغانستان په اسیا کې یو نوی قوم وګرځوي، او له نړۍ سره یې پېژندګلو پیدا کړي، د دې هیواد ځوانانو ته پکار ده چې دا ستر لارښود د خپلې زده کړې او تربیې د معلم په توګه وپېژني، ځکه چې د هغه ټول ژوند د قربانۍ او اخلاص او د خپل هیواد سره د صداقت او د اسلام سره د مینې ځخه ډک دی.

له دې ویناوو وروسته خلک خوراک ته پورته شول، له خوراک وړاندې د لاس مینځلو سامان یعنی لوټه چیلیمچي موجود وو، خوراک د هوټل په منځنۍ خونه کې چمتو شوی و، څلورو خواوو ته د دایرې په شکل میزونه او چوکۍ ایښودل شوي وو، له میلمنو ډکې وې، زما په تخمین پنځوس شپېته تنه میلمستیا ته رابلل شوي وو، د هندوستاني طرز مطابق خوراک له وړاندې په دسترخوانونو ایښودل شوی و، بیلا بیل ډول غوښه، کباب، چرګ، پلاو، او ځینې اروپایي ډوله خوراکونه هم په خوراک کې وو، خوراک کې د افغانستان ځانګړی څه خاص نه و، موږ پکې د هندوستان او افغانستان د دسترخوانونو تر منځ کوم ځانګړی توپیر ونه لید.

زما څنګ ته یو عمر خوړلی افغان ناست و، چې هندوستان کې یې کلونه تیر کړي وو، له مرحوم سر سید احمد خان سره یې لیدنه شوې وه، له حکیم اجمل خان مرحوم سره یې هم مینه او ملګرتیا وه، ښه اوردو غږېدو، خو له دې عمر سره بیا هم د اشتها کومه ګله یې نه وه. له خوراک وروسته بیا پخوانۍ خونې ته راغلو او مجلس پیل شو، خو د پخوا په شان باقاعده نه و، زه په یو اړخ کې کېناستم، چرته چې یو مصري عالم زیدان بدران (د دار التالیف د تعلیم او تربیې غړی)، او یو بخاري فاضل چې د عربي ژبې شاعر او ادیب و ناست وو، له هغوی سره مې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره وخته په عربي خبرې وکړې، بخاري له بالشویک حکومت څخه تبنتیدلی او دلته یې پناه اخستې وه، د خپل هیواد دردونکې کیسې یې کولې، او ویل یې چې ژر به هندوستان کې راسره وګوري، هغه په شام کې زده کړه کړې وه.

لکه چې هندوستان کې پان یا لایچي خوړل کیږي، دلته په کاسو کې بادام او پیسته ایښې وه، چې خلکو به د مشغولتیا لپاره خوړل، دلته پان نه شته، چیلم مو هم ونه لید، خو په نویو خلکو کې د سیګرټ او سیګار رواج زیات دی، د ډاکټر اقبال خوښه مشغله چیلم (حقه) دی، هغه له ځانه سره خپل چیلم هم راوړی و، د چای په برخه کې دلته دا رواج دی، چې لومړی پیاله خوږه وي، خو نورې پیالې بې له بورې څخه تریخ څښل کیږي؟

میلمنو کې یو شینواری مولوي صاحب هم و، چې ډیلي او دیوبند کې یې زده کړه کړې وه، هغه وویل چې امان الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له ما فتوا غوښتې وه، نو ما د دین او دولت دواړو د ګټو په نظر کې نیولو سره خپل نظر ولیکلو، او د هغې مسئلې ځواب مې ولیکلو، او هغه ته مې ورکړ، خو شاه د دې په لوستلو سره ډېر خفه شو، او زه یې نظربند کړم.

دا مجلس تر لسو بجو روان و، او بیا ټولو خدای پامانې وکړه، موږ په دار الامان کې خپل میشت ځای ته راغلو، شپه مو ارامه تېره کړه، یخني زموږ د سیمې د دیسمبر د میاشتې څخه زیاته نه وه، موجوده بړستنې کفایت کاوه.

باغ بابر:

نن د اکتوبر میاشتې نولسمه نېټه وه، له سرورخان سره مو ژمنه وه چې نن به د کابل د ځینو مشهورو ځایونو لیدنه کوو، د سهار د چای څخه تر فراغت وروسته (چای هر چاته خپلې خونې ته وړل کېدو) د وتلو لپاره چمتو شوم، لومړی له سرورخان سره باغ بابر ته ولاړو، دا باغ د ښار له اوسنۍ ابادۍ څخه بهر د یو غر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمن کې پروت دی، لاندې باغ او فوارې دي، او په لوړه برخه کې ودانۍ ده، له هغې څخه هم پورته د غر څخه بالکل لاندې په يوه احاطه کې د شهنشاه بابر مزار دی، موږ واورېدل چې د دې باغ په اخر کې ودانۍ امير عبدالرحمن خان جوړه کړې، د دې لوړې ودانۍ، ښکلي باغ او فوارو په ليدو سره مو د لاهور د شالامار باغ يوه کوچنۍ منظره په نظر راغله.

کابل ته زما تر رسېدو مخکې زما ملګرو ته په همدې باغ کې د کابل د ښاروالۍ له خوا يوه ميلمستيا ورکړل شوې وه، خو دا چې زه پکې شريک نه وم، ځکه د هغې ميلمستيا تفصيلات راته معلوم نه دي.

د دې ودانۍ او مزار تر منځ د هندوستان د مغل ودانيو په طرز يو کوچنی مسجد جوړ شوی، دا مسجد شاه جهان په يو زر شپږ پنځوسم ميلادي کال کې جوړ کړی، د مسجد د باندنۍ برخې د بام مخامخ د باچا تاريخي ډبرليک د کال سره کيندل شوی دی، د مسجد څخه پورته بيا د بابر د مزار احاطه ده، له غر څخه يوه چينه راوتلې او لاندې بهيږي، د احاطې په داخل کې هم بې بامه برخه شته، د دې په منځ کې د شهنشاه بابر ساده ډبرين مزار دی، هغه چا چې د بابر د زامنو، او لمسيو مزارونه په ډيلي، اګره او لاهور کې ليدلي دي، هغوی به د دې ستر مشر ساده او بې ګمبدې او ودانۍ مزار په ليدلو سره بې اختياره د عبرت اوښکې تويې کړي، خو ايا دا تسکين کم دی، چې د دولس زره کسانو په مرسته د دوه دېرش کروړه نفوس والا هندوستان په فتح کولو سره اوس هم د خپل قوم په ازاد هيواد په ازاده خاوره کې ارام کوي، د يو خپلواک سلطنت په جوړولو کې يې چې دولسو کلونو پورې له وچو غرونو سره سر وهلو، هغه له مرګ وروسته هم په يو غر کې ډبرو ته تکيه تکيه او ويده دی.

د جهانګير تر وخته دې مزار ډبرليک نه درلود، جهانګير ورباندې يو ډبرليک لګولی، چې څلور بيته فارسي شعر پرې ليکل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابر له مزار څخه لږ لرې د هندال مرزا او همایون د ورور حکیم مرزا مزارونه دي، د هغوی په قبرونو هم جهانګیر ډبرلیکونه نصب کړي، او په بله برخه کې یې د ډیلي د دویم عالمګیر د لور ګوهر النساء بیګم قبر دی.

په مزار لاندې کتیبه لګول شوې ده:

مرقد ګوهر النساء بیګم بنت عالمګیر ثاني بتاریخ ۲۷ شعبان ۱۲۰۲ هجري

معلومه نه ده چې دا ارزښتمنه ملغلره له ډیلي کابل ته ولې انتقال شوې وه.

د شهنشاه بابر د کورنۍ د دې بې وزله قبرونو لیدو مې په زړه ډېر اغېز وکړ، هغوی ته مو د مغفرت دعاء وکړه، د اوښکو دوه ګلان مې په شاهي مزار کیښودل، اعلحضرت نادرخان مرحوم په خپل وخت کې دا مزار جوړ کړی دی، او د ډېرو قیمتي ډبرو ګل یې پرې لګولی دی.

له مزاره راووتو، د چینې سره تېر شوو، او لاندې ښکته شوو، موټر د چوپټیا له ښاره د ابادیو پر لور مخه کړه.

مکتب صنایع نفیسه:

افغانستان کې مدرسې یا ښوونځي ته مکتب ویل کېږي، د بابر له مزاره تر وتلو وروسته لومړی موږ مکتب صنایع نفیسه ته ولاړو، صنایع نفیسه معنی فنون لطیفه، دا مدرسه شاه امان الله جوړه کړې وه، د ډبرو ډېره ښه دوه پوړیزه ودانۍ ده، مخ ته یې د هلکانو د لوبو میدان دی، میدان احاطه هم لري، احاطه په یو پاټک بنده شوې ده، کله چې موټر څنګېر ته ورسېد ودرید، ځینې ښونکي چې میدان کې ولاړ وو، اود ښوونځي مدیر ښاغلی غلام محمد خان صاحب موږ ته تود هرکلی ووایه، یو یو ټولګي ته یې بوتلو، د ټول ښوونځي لیدنه یې راباندې وکړه، دا وخت دې ښوونځي کې ټول پنځه سوه هلکان تر زده کړې لاندې وو، له فنون لطیفه څخه یې نقاشي، نجاري، قالین بافي، رنګ ریزي، او انځورګري او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

زده کول، د نقاشۍ چې دلته ورته رسامي وايي، ښوونکی يو هندوستانی و، د قالين بافۍ استاد ايرانی و، او د نجارۍ په ټولګي کې مشر استاد الماني زده کړې ورکولې، زه هر يو ښوونځي ته ولاړم، د هلکانو کارونه مې وکتل، ما د لکهنو د هنرونو دولتي ښوونځی ليدلی دی، د دې ځای د صنايع نفيسه کار له هغه ځايه راته ښه وبرېښېد، مونږ به چې هرې برخې ته رسېدو هلته به يو زده کوونکي د ښه راغلاست يو خاص غږ کولو، او د هغې په اورېدو سره به ټولو زده کوونکو په ادب سره سلام کولو، ما د دې نعرې د مفهوم او مطلب پوښتنه وکړه، نو راته وويل شول چې د دې معنی دا ده چې خبردار او هوښيار اوسئ.

د انځورګرۍ په يو ټولګي کې يو زوړ پښتون د هلکانو په مخ کې په لوړ ځای چوپ پروت و، او طالبانو په پنسل د هغه د هر حرکت انځور کښلو.

د قالين اوبدلو ټولګی مې ټول وکوت، وړی دلته رنګېږي، او همدلته ترې تار چمتو کېږي، او تر اخره يې ټول پړاوونه پوره کيږي، دا رنګ د اروپا جوړ نه دی، دا رنګ همدلته په پخواني ډول له بوټو جوړيږي، او بيا يې په ګرمو اوبو کې جوشوي، او بيا ډېر زليدونکی پوخ رنګه تار تياريږي، بيا ترې قالينې جوړيږي، ما تر ټولو لومړی همدا وکوت، د کوچنيو او سترو غاليو لرګين چوکاټونه په ديوالونو لګېدلي وي، او په هغې کې کوچني تارونه له پورته څخه لاندې تړل شوي وي، بيا د هر چوکاټ مخې ته څو هلکان ناست وي، او د هغې په ټکونو ډکولو بوخت وي، د قالينې له پيل مخکې يې نقشه او ډيزاين جوړيږي، نقشې له اول څخه چمتو شوې وي، د هغې هر رنګ او ځای او اندازه د ګلانو په ډول داسې جوړ شوي وي، لکه د مصورۍ نقشه، دا د نقطو په شکل جوړه شوې وي، د استاد يا بل پوه شاګرد په لاس کې دا نقشه وي، او هغه په خاصه ژبه يا اصطلاح لارښوونې کوي، د هلکانو لاسونه د هغې سره سم د ماشين په ډول په تارونو حرکت کوي، او د لاسونو لاندې يې بيلا بيل ډول نقش او ښکلا جوړيږي، پوښتنه مې وکړه، راته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل شول چې دا د ترکي ژبې اصطلاحات دي، د دې ځای جوړې غالۍ له خپلې ښکلا، ښایست او د زیات وخت پایبدو کې له ایرانیو او ترکي قالینو سره سیالي کوي، خو افسوس چې دومره په زیاته اندازه نه جوړیږي، چې بازارونو او د نورو هیوادونو مارکیټونو ته ورسېږي.

د نجارۍ کارخانې په لیدو مې زړه خوشاله شو، دومره ښکلې لرګۍ چې ما په هندوستان کې هم نه دي لیدلې، هغه لرګۍ چې په ممبي او برما کې تر ټولو غوره لرګۍ بلل کیږي، د دې ځای لرګي له هغې هم ښه و، یعنی دومره پاخه او د وزن والا او دومره ځلانده چې له رندې او خرادۍ پرته هم د رندې او خرادۍ په څېر معلومیږي، په لرګیو داسې ښکلې کرښې چې خپله د یو نقش په توګه معلومیږي، دلته د لرګي غوځول، جوړول، او بیا جلا جلا کول او بېرته جوړول معمولي کار و، اخیري کار یې له دې څخه شیان جوړول او د هغې نقشې او ډیزان جوړول دي، چې بیا ترې وسایل جوړ شي، د وروستي ټولګي استاد یو الماني و، د حکومت اثر دومره دی کله چې ما په ټولګي کې قدم کېښود، نو هغه اسلام علیکم په ویلو سره ښه راغلاست ووایه.

د صنایع نفیسه د ډیریو ټولګیو له لیدلو څخه وروسته مو بهر په میدان کې هغه ځای ولید چې اوسنی حکومت یې په دې مدرسه کې جوړوي، دا ودانۍ تر جوړېدو لاندې وې، چې په بشپړېدو سره به یې د دې مدرسې حیثیت نور هم لوړ شي، او مدرسه به هم پراخه شي.

دولتي موټرخانه

په ستنیدو سره مو موټر خرابه شو، چلونکي دولتي موټرخانې ته بوت، دا کوچنۍ ودانۍ ده چې ډېرې مستري خانې پکې دي، دلته خراب موټر ترمیم کیږي، د موټرخانې افسر په ډېرې توجه او پاملرنه له موږ سره مخ شو، د افسر خان په وینا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دا موټر د ترمیم لپاره واخیست او بل جوړ موټر یې راکړ، دا کارخانه هم اوسني حکومت جوړه کړې ده.

د نویو دوکانونو ودانۍ

له موټرخانې څخه د تګ پر مهال مو د نویو دوکانونو نوې ودانۍ ولېدې، دا د اروپایي دوکانونو په څېر جوړ شوي دي، په دروازو کې یې د دې لپاره پوره هنداري لګېدلي چې د دوکان په بندیدو سره بیا هم خلکو ته شیان ښکاره شي، دا ودانۍ هم اوسني حکومت د دوکانونو لپاره جوړې کړي دي، او تر کار لاندې دي، که دا دوکانونه جوړ شي، نو په کابل به د بمبي یا کوم اروپایي ښار شک پیدا شي.

هوایي ډګر

د دې دوکانونو مقابل لوري ته کوم بل سرک نه دی جوړ شوی، مخامخ ورته یو لوی میدان دی، چې ښه هوار کړای شوی، دا میدان د الوتکو د کېناستو لپاره خاص کړای شوی دی.

د بالاحصار حربي ښوونځی

به ښوونځي مخکې د بالاحصار غر او یو اوار میدان پراته دي، دا د کابل تر ټولو لوړه سیمه ده، ورسره نږدې د جهیل یا ډنډ په ښه اوبه خپرې دي، دا په لومړي سر کې د کابل د امیرانو او والیانو د حاکم کېناستو کلا وه، د تاتاریانو د برید پر مهال هم دا کلا موجوده وه، خو په اصل کې بابر نوره هم پیاوړې کړه، کله چې همایون په خپل ورور برید وکړ، هغه دا مهال په همدې کلا کې و، دا هماغه کلا ده چې کوچنی اکبر پکې خپل ظالم کاکا د خپل پلار د توپونو مخ ته ځکه کېنولی و، چې د همایون د توپونو ډزې په کلا ونه لګېږي، کله چې اکبر په تخت کېناست؛ نو هغه دا کلا له سره جوړه کړه، کله چې جهانګیر پر تخت کېناست، هغه په کاشي کاریو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره دا نوره هم ښکلې کړه، د شاه جهان په وخت کې علي مردان خان د کابل حاکم چې د شاه جهان میر عمارت هم و، دلته نورې ډېرې نوې ودانۍ جوړې کړې، او دکابل مشهوره چهار چته هم د همده له خوا جوړه شوې ده، ورسره نږدې اورنګزیب مسجد ګدري[۳۳] جوړ کړ.

په هر حال تر پنځوس شپېتو کلونو مخکې پورې دا کلا د کابل د ټولو سدوزیو امیرانو، حاکمانو او سلاطینو دار الحکومت، او قیامګاه وه، په نولس سوه او شپږ نوي هجري، اتلس سوه نهه اویا میلادي کې کله چې انګریزانو د خپل وژل شوي سفیر (کیوناري)[۳۴] په غچ کې پر کابل برید وکړ، نو دا کلا یې په باروتو والوزوله، کلا په لوټو او ایرو بدله شوه، او تر اوسه همداسې ویرانه پرته ده.

تېر کال مرحوم اعلحضرت نادرخان شهید د دې ځای د تاریخي حیثیت د راژوندي کولو لپاره د حربي ښوونځي لپاره غوره وباله، تېر کال د ثور په اولسمه نېټه خپله شاه شهید په دې تاریخي ځای کې د حربي ښوونځي د بنسټ ډبره کېښوده، د کابل ټولو دولتي مسئولینو، مشرانو او خلکو په خپلو لاسونو بیلچو ته لاس کړ، او دا ځای یې اوار کړ، ګویا دا ورځ د کابل د قومي جوش او جذبې تر ټولو لویه تاریخي څرګندونه وه، کله چې زه دې ځای ته ورسېدم، زما ملګري سرور خان په ډېر ویاړ سره دې میدان ته اشاره وکړه، او په یو مخ یې د افغانانو د تېرو شپږ سوه کلونو روایات راته تکرار کړل، تر اوسه دا ودانۍ طرحه شوې نه ده، که د شاه د شهادت دا غمژنه پېښه نه وه رامنځ ته شوې، نو شاید چې د ودانۍ د جوړېدو چارې ژر پیل شوې وې.

۳۳-مسجد ګدري یا مسجد ګذري د کابل په زاړه ښار کې موقعیت لري، د افغانستان په کورنیو جګړو کې ورته یو څه زیان رسېدلی دی.

۳۴- Pierre Louis Napoleon Cavagnari افغانستان لپاره د برتانیې د دیپلوماتیک ماموریت غړی و، او د ۱۸۷۹ز کال د سپتمبر په دریمه نېټه د کابل په بالاحصار کې افغان مجاهدینو ووژه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوه اصحابو مزار

موټر د بالاحصار له ودانۍ لاندې ولاړ، د بالاحصار بل ارخ ته ورسېد، چې شايد هلته پخوا ابادي وه؛ خو اوس ويران پروت و، مخکې د غره په لمنه کې يوې پخوانۍ هديرې ته ورسېدو، د دې هديرې په اړه مشهوره ده چې دلته د دوه صحابه وو مزارونه دي، د افغانانو منځ کې د هغوی نومونه هر يو حضرت تميم، او حضرت جبير مشهور دي، په تاريخي لحاظ د دې دوه شخصيتونو په ثبوت رسېدل ستونزمن دي، خو د عام شهرت قطعي درواغ ګڼل هم مشکل دي، په هر حال که هغوی صحابه دي، که تابعيان دي، خو د شهيد پاچا حکومت د هغوی په وړاندې د عوامو د عقيدت له کبله د دې دوارو قبرونه ترميم کړی دی، او کله چې زه هلته ورسېدم نو شا او خوا يې د ودانۍ کار روان و، په مخ کې يې د يوې فوارې په جوړېدو کار روان و، هلته مو مسنونه دعاوې وکړې، او روان شوو.

د سفيرانو ځايونه

د ستنېدو پر مهال له هغه سرک څخه تېر شوو چرته چې د بهرنيو هيوادونو د سفيرانو ځايونه دي، زما ملګري راته وويل، نور هيوادونه چې له افغاني سفيرانو سره کوم چلند کوي، دلته د هغوی له سفيرانو سره هماغه شان چلند کيږي، يعنی که هغوی د ځايونو کرايه اخلي، نو افغان حکومت هم له دوی کرايه اخلي، او که وړيا ځای ورکوي، نو دلته ورته حکومت بې کرايه ځای برابروي، کله چې موږ د ايراني سفير له استوګنځای څخه تېرېدو، نو راته وويل شول دا چې ايران د افغان سفير څخه کرايه نه اخلي، نو ده ته هم دلته په دوستانه ډول بې کرايې ځای ورکړل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امان الله خان له زماني څخه د انګريزانو سفارت په يو داسې ځاى کې دى، چې د کوه دامن او د حربي ښوونځي تر منځ واقع دى، ويل کېداى شي چې دا ځاى د دواړو هيوادونو د سياسي ګټې پر اساس مناسب دى.

دار العلوم عربي

ما د عربي مدرسې د ليدنې غوښتنه وکړه، چې دار العلوم يې نوم دى، دا د پخواني ښار په يوه کوڅه کې موقعيت لري، د کوڅې په سر کې موټر ودرېد، له لږ پلي مزل وروسته د يوې سترې ودانۍ پر دروازه د دار العلوم لوحه لګېدلې وه، لويه دوه پوړيزه ودانۍ ده، دواړو کې د مدرسې ټولګي دي، د مدرسې د رئيس نوم قاري عبدالرسول خان دى، استادان يې اکثره هغه افغاني علماء دي، چې هندوستان کې يې زده کړې کړي دي، ټولو په فارسي ژبه ويناوې کولې، د طالبانو پر سرونو ګردې افغانۍ پګړۍ وې، وړينې چپنې يې اغوستې وې، په ادب سره يې د استادانو تقريرونه اورېدل.

لومړى ټولګى مو چې وليد د مشکات درس پکې ويل کېدو، هغه ځاى لوستل کېدو چې اوقات ثلاثه (زوال، طلوع او غروب) کې د لمانځه د کولو ممناعت دى، ورسره هغه حديث و، چې دا بيان کوي که د لمر خاته نه مخکې د سهار يو رکعت اداء کړاى شي، يا د لمر پريوتو څخه مخکې د مازديګر يو رکعت پوره شوى وي، نو دواړه لمونځونه کيږي، له دې کبله چې د امام ابو حنيفة مذهب په دې برخه کې دا دى چې د مازديګر لمونځ خو کيږي، خو د سهار نه کيږي، او استاد د احنافو علماوو په هغه مشهوره طريقه استدلال وکړ چې په دواړو حديثونو کې چې د لمانځه منع ده، او که يو رکعت يې ونيو، نو دواړه لمونځونه صحيح دي، نو په دې دواړو حديثونو کې تعارض دى، موږ قياس ته رجوع وکړه او دا پريکړه وشوه، چې له دې کبله چې د مازديګر لمونځ په ناقص وخت کې پيل شوى دى، او په ناقص

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې پوره شوی دی، له همدې کبله صحیح دی، او د سهار لمونځ په صحیح وخت کې پیل شوی دی، او په ناقص وخت کې بشپړ شوی دی، له دې کبله دا صحیح نه دی، زما زړه و چې عرض وکړم چې دواړو حدیثونو کې تعارض نه شته، د منع د حدیث منشاً دا ده چې عین د زوال او طلوع او غروب په وخت کې لمونځ پیل نه شي، او د دویم حدیث مفاد دا دی چې که چا د طلوع یا غروب نه مخکې لمونځ پیل کړی وي، چې له لومړي رکعت وروسته په دویم رکعت کې لمر راوخوت یا پریوت، نو لمونځ دې نه ماتیږي، بلکې پوره دې شي، او دا لمونځونه به صحیح وي، خو د افغان علماوو تشدد ته په کتنې سره مې دا جرأت ونه کړ، سرورخان وویل چې دا ښه پوښتل غواړي، خو ما وویل چې نه اړتیا نه شته.

له دې ځایه دویم پوړ ته ولاړو، هلته د هدایې درس روان و، ورسره مخامخ خونه کې د هیئت قدیم شرح چغمني تدریسېده، د سبق تر ختمېدو وروسته مولانا په ښه خوی سره مصافحه وکړه، او خبرې یې وکړې، د دومره نرمۍ په لیدلو سره ورته ما وویل چې صاحبه لا تر اوسه خو اسمان هم ثابت نه دی، او تاسو د اسمانونو په ترتیب باندې استدلال کوئ، هغه وویل ښه وکړو، دلته چې دا علوم ونه لوستل شي، هغه ته ملا نه ویل کیږي.

د مدرسې د نصاب نقشه مو وکتله، هغه کتابونه و چې د هندوستان په پخوانیو عربي مدرسو کې لوستل کېدل، طالبانو کې دوه خبرې عجیبه وې، لومړی دا چې هیڅ طالب د عمر په لحاظ له پنځه ویشتو، دېرشو او څلویښتو کلونو څخه کم نه و، د ټولو ښې لویېږیرې وې، او دویم دا چې په دې طالبانو کې مو د تېزۍ او ذهانت کوم ثبوت ونه لید، زموږ په مدرسو کې که چېرې له بهر څخه څوک راشي، نو ښه طالب د خپل ذهانت او تېزۍ د ښودلو لپاره له استاد څخه پوښتنې او اعتراضات او جوابات په پوره ځواک سره نمایش ته ږدي، د افغان عربي طالبانو د طبیعیت دا سوړوالی اصلاً د هغوی د دماغي قوت کمزورۍ له کبله نه و، بلکې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم د طریقې او کمزورۍ او تربیت د ډول خرابي ده، ځکه همدا افغان طالبان چې کله نوي علوم لولي، نو د هغوی فطري ذهانت او تیزي په پوره ډول ښکاره کېږي. د دې اړتیا ده چې د دې مدرسې په نظام تعلیم کې اصلاحات راوستل شي، او په نصاب کې یې نوي علوم داخل کړای شي، او د اړتیا سره سم د دې طالبانو د اوسېدو او ژوند او ژواک په طور او طریقو او پاکوالي او د خیال لوړوالي ته پاملرنه وشي، دلته عالمانو ته داسې کتل کیږي، چې یا خو دا یوه هنداره ده چې لږ لاس ورووړل شي، نو ماتیږي، یا باروت دي، که په بې غورۍ تودوخه وروسپړي؛ نو چاودنه کوي، او زلزله به پیدا کړي، دا خطر تر یو بریده صحیح هم دی، مګر که افغانستان ژوندی پاتې کېدل غواړي، نو د دې خطر سره یو ځل مخ کېدل لازمي دي، او د دې صحیح صورت دا دی چې د زده کړې طریقه د تعلیم نظام او نصاب کې ورور ورو اصلاحات راوستل شي، او داسې علماء پیدا شي چې په نوې زده کړه کې د افغان ځوانانو رهبري وکړای شي، او په ګټورو اصلاحاتو په پرمختګ کې مرسته وکړي، د افغانستان علماوو په پخوانیو حکومتونو کې ستر کارونه کړي دي، داسې څه نه شته چې دوی دې بیا هغه کارونه ونه کړای شي، د نظم،دین او دانش د اصلاح ځومره کارونه دي، چې د دوی د پاملرنې منتظر دي.

نوې مدرسې

د عربي مدرسې پرته دلته د نوي تعلیم مدرسې هم شته، چې نومونه یې په لاندې ډول دي:

مکتب حبیبیه، مکتب نجات، مکتب استقلال، مکتب دار المعلمین، مکتب غازي، مکتب صنایع نفیسه، مکتب زراعت، مکتب طبي، دالحفاظ، یتیم خانه نادري، مکتب دواسازي، مکتب حربیه، مکتب قبایل، دا سترې مدرسې دي، له دې پرته په ښار کې درې نورې ابتدایي مدرسې هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د مکتب لفظ ليسې يا کالج ته کارول کيږي، چې له هندوستاني مکتبونو څخه په نوم کې توپير لري.
په دې ښوونځيو کې تر ټولو پخوانی يې حبيبيه ده، چې امير حبيب الله يادګار دی، د هغه په وخت کې جوړ شوی و، دلته پخوا او اوس هم ډيری يې هندوستاني مسلمان استادان دي، تعليم يې انګريزي وي، حربي ښوونځی هم له پخوا څخه دی، امير امان الله خان په خپله زمانه کې يو د فرانسوي او بل د الماني ژبې دوه ښوونځي جوړ کړي وو، چې د يو نوم امانيه او د بل نوم اماني ايښودل شوي و، خو اوس د الماني ليسې نوم مکتب نجات او د فرانسي ليسې نوم مکتب استقلال دی، په دار المعلمين کې استادان روزل کيږي، د صنايع نفيسه ښوونځي يادونه مخکې شوې ده، د زراعت مکتب د کروندګۍ او باغبانۍ د زده کړې لپاره دی، د کابل او پغمان تر منځ يې ودانۍ ده، طبي مکتب د نادرخان د وخت يادګار دی، دا په دار امان کې واقع دی، او د هغه دار الفنون يعنی دکابل پوهنتون فکر د مرحوم شاه سره و، د هغې د لومړي بنسټ په توګه همدا د کابل طبي ليسې څانګه جوړه شوې ده، اوس يې چارې روانې دي، تر څنګ يې د درمل جوړولو يوه مدرسه هم پرانيستل شوې، تر څو خپله افغانستان کې درمل جوړ شي.
دار الحفاظ ته زده کوونکي يوازې د قرآن حفظ لپاره ورځي، او حافظان ځينې جوړيږي، يتيم خانه مرحوم نادرخان جوړه کړې، دلته د ښار يتيمان اوسيږي او درس وايي، په مکتب صنايع کې صنعت او حرفه زده کيږي، په حربي ښوونځي کې پوځي زده کړه کيږي، او ډېره برخه يې جوړه شوې ده، استادان يې ترک، ايټاليايان، جاپانيان، او جرمنيان دي، نادرخان په خپله زمانه کې د مکتب قبايل په نوم يوه بله جنګي ليسه جوړه کړې وه، په دې کې د سرحد لويو لويو ملکانو اولادونو ته وړيا پوځي تعليم ورکول کيږي، سرورخان ګويا راته وويل چې اوس هلته درې سوه ماشومان زده کړې پر مخ وړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکتب نجات او مکتب استقلال چې د هغې اولني نوموونه امانيه او اماني دي، الماني او فرانسوي زده کړو لپاره ځانګړي دي، د استقلال ښخه موخه د افغان انګريز وروستۍ جګړې ښخه وروسته د امان الله خان له خوا د افغانستان استقلال دی، او د نجات ښخه مطلب د بچه سقاو د فتنې له منځه تلل دي، د دې دوه مدرسو نوي نوموونه د افغانستان د دوه تېرو شويو مهمو واقعو يادګار دی.

افغانستان کې تر اوسه د زده کړې کوم واحد نظام نه دی جاري شوی، حبيبيه، نجات او استقلال د درې ډوله درې بيلا بيلې درګاوې دي، چې په اول کې انګريزي، دويم کې الماني، او دريم کې فرانسوي تعليم ورکول کيږي، او دا ويل کيږي چې انګلستان، فرانس او المان درې هيوادونو کې چې کوم علوم او فنونو زده کړې غوره وي، د هغې لپاره دلته افغان بچيانو ته د انګريزي، الماني يا فرانسوي تعليم ورکول کيږي، او بيا د لوړو زده کړو لپاره انګلستان، فرانسې يا المان ته استول کيږي، مطلب دا چې دلته د يادو درې هيوادونو د ابتدايي تعليم مدرسې شته، او د دې زده کړو اصلي تکميل يا په انګلستان، يا فرانسه او يا المان کې کيږي.

د تعليم دې نظام په هيواد کې زياته ستونزه پيدا کړې، د يو افغان زده کوونکي اروپا ته تګ راتګ او هلته تعليم بيا په پاتې کېدلو چې ښومره لګښت کيږي، په هغې لګښت افغانستان کې يوه کوچنۍ مدرسه چلېدای شي، سربېره پر دې په هيواد کې درې بيلا بيلې بهرنۍ ژبې، بهرنی ژوند، بهرني سياستونه، او بهرني ذهنيتونه ريښې کوي، د کوم زيان که نن افغانستان ته نه رسيږي، خو سبا به داسې معلوم شي، لکه ښنګه چې ترکيې ته په تېر نړيوال جنګ کې معلوم شو، همدا هغه افکار دي چې پر اساس يې شاه نادرخان ته خپله په کابل کې د يو افغان پوهنتون (دار الفنون کابل) د جوړولو اړتيا احساس شوه.

له مدرسو وروسته د اوسني تمدن دويمه ستنه مطبعه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عمومي مطبعه:

له دار العلوم څخه تر وتلو وروسته عمومي مطبعې ته ولاړو، که څه هم دلته د مطبعو رواج د امیر شیرعلي خان له زمانې پیل شوی، خو د دې چارې تکمیل د اخبارونو او چاپ په ډول د امیر حبیب الله خان له زمانې شوی، ځکه خو د سراج الاخبار د چاپ لپاره د یوې ښې مطبعې اړتیا محسوسه شوه، او ټایپینګ پیل شو، د امیر امان الله خان په زمانه کې لا زیات پرمختګ وشو، او د عمومي مطبعې په نوم یوه لویه دولتي مطبعه جوړه شوه، عجیبه دا ده چې د افغانستان په دې تبلیغاتي دور او هر انقلاب چې رامنځته شوی، د حکومت نورې کارخانې خرابې شوي، خو د خپراوي د کارخانې له اړتیا هیڅا انکار نه دی کړی، د امان الله خان په زمانه کې دلته امان افغان چاپېده، د بچه سقاو په فتنه کې دلته حبیب الاخبار چاپیدو، او د نادرشاه په زمانه کې بیا اصلاح چاپیدو، چې اوس هم په همدې نوم چاپیږي.

عمومي مطبعه د شاهي ارګ سره ښتې موقعیت لري، د سرک لور ته دوه ودانۍ دي، او د دواړو منځ کې یوه کوچنۍ کوڅه ده، له موټر ښکته شوو، لومړی یوې ودانۍ ته ننوتو، دا یو پراخه تالار و، چې دلته په پښو د چلېدو د ټایپینګ یو ماشین، او نور لوی لوی ماشینونه ایښي و، کار پرې کېدو، دا هر څه په بربښنا چلېدل، زما په فکر اته یا لس ماشینونه دلته و، دا ښخي پاک، او د نوي قسم ماشینونه و، دولتي پاڼو د راجستر کاغذ، د پوسته خانې ټیکټ، او له نورو دولتي کارونو سربېره دولتي کتابونه، د ادبي ټولنې تصنیفات، او رسالې، او هره ورځ چاپېدونکی اخبار اصلاح او نور دلته چاپېدل.

دا وخت په چاپخانه کې په یو ماشین د راجستر پاڼې، په بل د کابل رساله، او په درییم قرأن کریم چاپیدو، دا قرأن کریم د افغانستان د حکومت له خوا د علماوو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجلس تر څار لاندې په ډېر اهتمام سره چاپيږي، تر اوسه يې دوه سيپارې چاپ شوی دي.

وريسې د مطبعې دويمې ودانۍ ته ولاړو، دا د مطبعې د صناعت نفيسه څانګه وه، دلته زنکو ګرافي[۳۵]، فوټوګرافي (انځور اخيستل)، او ښکلو هنرونو (هنرهای زيبا) ډېر اعلی او ښکلي چاپ روان و، دلته يوه خونه په تورو پردو پوښلې او د انځور اخيستلو لپاره چمتو شوې وه، او همدلته يې د بلاک جوړولو، او بيا د چاپ وسايل موجود وو.

د دې ځای ډيری عمله خپله افغان کار کوونکي دي، مشر افسر يې صوفي عبدالحميد خان دی، سره له دې چې ډنګر دی، خو بيا هم په خپل فن کې ډېر ماهر دی، دلته مو دوه الماني کار کوونکي هم وليدل، او د زينکو ګرافي استاد يو ترکی و.

په دې چاپ ځای کې ما درې ځانګړتياوې وليدې:

اول، وسايل يې تر ټولو اعلی، عمده او نوي وو.

دويم، د کار ډول يې ډېر صاف ستره و.

دريیم دا چې چاپ ځای او ټول کار کوونکي له بره تر ښکته ډېر صاف او پاک و، هيچرته داغ نه ليدل کېدو، نه په ځمکه خځلې پرتې وې، حتی چې چټل کاغذ هم په ځمکه ونه ليدل شو.

صوفي صاحب وويل چې نادرشاه د مطبعې لپاره له المان څخه نوي ماشينونه راغوښتي دي، چې ډېر ژر به راورسيږي، او په رارسېدو سره به دې دا مطبعه دوه چنده ښه شي.

---

[۳۵]-زينکوګرافي (Zincography) د جستو دپاسه د تورو د کيندلو او بيا چاپ يوه طريقه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخبارونه او رسالې

د دې مطبعې په مناسبت دلته د چاپيدونكو اخبارونو او رسالو يادونه هم اړينه ده، افغانستان كې تر ټولو لومړى اخبار د امير شيرعلي خان په زمانه ۱۲۹۰هجري كې د شمس النهار په نوم اونيزه چاپېده، بيا د سراج الدين و المللة امير حبيب الله خان په زمانه كې سراج الاخبار چاپيدو، خو په حقيقت كې د امير امان الله خان په زمانه كې د خلكو توجه اخبارونو ته زياته شوه، له كابل څخه د امان افغان دولتي اخبار چاپېدل پيل شول، او په همدې زمانه كې جنرال نادر خان په ۱۳۳۸ هجري كال كې له جلال اباد څخه د اتحاد مشرقي په نوم دويم اخبار چاپول پيل كړل.

په هر حال، اوس چې دلته كوم اخبارونه او رسالې چاپيږي، په لاندې ډول دي:

اول: اصلاح كابل، كله چې نادرشاه د بچه سقاو د فتنې پر ضد په جهاد بوخت و، نو له خپل پوځي مركز څخه يې په همدې نوم يو موقت اخبار چاپول پيل كړل، او له بريا وروسته يې دا د يو مستقل دولتي اخبار په توګه چاپول پيل كړل، دا اخبار په څلورو لويو صفحو كې په نسخ ټايپ باندې چاپيږي، ژبه يې فارسي ده، ډيرى پكې اخلاقي، ادبي، سوداګريز، مذهبي، قومي او سياسي مقالې خپريږي، او د نورې نړۍ خبرونه هم پكې چاپيږي، وريسې سيمه ايز خبرونه دي، او د حكومت اعلانونه دي، بيا پكې مجله ده، د مدير نوم يې برهان الدين كشككي دى، په هيواد كې يې نرخ دېرش افغانۍ او له هيواده بهر يې قيمت نيم پاونډ دى.

دويم: انيس كابل، له نن شپږ كاله مخكې په ۱۳۰۶ هجري كې په دولتي كچه د دې اخبار چاپ پيل شو، او تر اوسه چاپيږي، اوس يې حيثيت د دولتي پر ځاى قومي دى، د اوسني مدير نوم يې محمد امين خان خوږيانى دى، په اونۍ كې يو ځل چاپيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم: اتفاق اسلام، هرات: د دې اخبار چاپ په ۱۲۹۹ شمسي کال کې پيل شوی و، او تر اوسه چې ۱۳۱۳ شمسي کال دی چاپيږي، په هندوستان کې د افغانستان اوسنی کونسل جنرال صلاح الدين خان سلجوقي هم د دې مسئول مدير پاتې شوی، اوسنی مدير يې مير محمد عثمان الحسيني دی.

څلورم: بيدار، مزارشريف: دا په ۱۳۰۰شمسي کې چاپيدو، د پخواني خراسان اوسنی نوم مزارشريف دی، چې دلته د حضرت علي کرم الله وجهه راتلل مشهور دی، او له همدې کبله يې نوم مزارشريف مشهور شوی دی، دا د روسي ترکستان سره پر پوله پروت ښار دی، د اوسني مدير نوم يې مجاهد دی.

پنځم: طلوع افغان، کندهار: د دې اخبار هم په ۱۳۰۰شمسي کې چاپ پيل شوی و، لومړی د دې ژبه هم فارسي وه، خو اوس يې ژبه پښتو ده، او اوسنی مدير يې عبدالحی خان دی، کندهار نن سبا د پښتو تحريک مرکز دی.

شپږم: اتحاد، خان اباد قطغن: د دې خپريدل په ۱۳۰۰ شمسي کې پيل شوي، او تر اوسه چاپيږي، اوسنی افتخاري مدير يې غلام جيلاني خان جلالي دی.

پر دې اخبارونو سربيره له کابل څخه خاص ځيني رسالې هم خپريږي، چې په لاندې ډول دي:

اول: مجله کابل: دا د کابل د ادبي ټولنې رساله ده، ادبي، علمي او تاريخي مضامين پکې خپريږي، په مياشت کې يو ځل چاپيږي، په دې کې د افغانستان د ټولو سترو اديبانو او شاعرانو مضامين او شعرونه چاپ ته سپارل کيږي، د نورو ژبو تحقيقي مضامين هم ژباړه او بيا دې کې ځای ورکول کيږي، ښه انځورونه او نقشې هم پکې شته، له درې کلونو څخه خپريږي، قيمت يې نيم پاونډ دی.

دويم: اينه عرفان، دا رساله د امير امان الله خان په زمانه په کال ۱۳۰۳ شمسي کې پيل شوې؛ خو بيا بنده شوه، د نادرخان په زمانه کې يې بيا چاپ پيل شو، او تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه چاپیږي، دا د افغانستان د پوهنې د وزارت رساله ده، په دې کې د مدرسو او ښوونځیو استادان خپل مضامین او ژباړې نشروي، د مدرسو حالات هم پکې نشریږي، د مدیر نوم یې هاشم خان شایق دی، کابل کې یې قیمت نهه افغانۍ، ولایتونو کې لس افغانۍ، او هندوستان کې څلور نیمې روپۍ قیمت لري.

دریم: مجله اقتصاد، په دې رساله کې سوداګریزې، کرهنیزې، مالیاتې، صنعتي او په لنډ ډول معاشي مضامین نشریږي، دا هم د نادرخان د حکومت د وخت یادګار دی، له درې کلونو راهیسې چاپیږي، په میاشت کې دوه ځل چاپ نه راوځي، مدیر یې محمد نعمان ترکی دی، افغانستان کې یې په کابل کې قیمت شپږ افغانۍ، ولایتونو کې اوه افغانۍ، او له هیواده بهر لس شلنګه قیمت دی، دا رساله دلته د سوداګرۍ وزارت استازې بلل کیږي.

څلورم: مجموعه اردوی افغان، دا د افغانستان پوځي رساله ده، د امیر امان الله خان په زمانه کې چاپېده، خو بیا بنده شوه، د نادرخان په زمانه کې یې بیا چاپ پیل شو، د افغانستان د نظامي برخې، یعنی د پوځ ځینې پوځي افسران پکې مضامین لیکي، د مدیر نوم یې سید اکبرخان دی.

پنځم: مجموعه صحیه: دا د افغانستان د روغتیا اداري (حفظان صحت) له خوا چاپیږي، دا لومړی د امیر امان الله خان په زمانه ۱۳۰۶ لمریز کې چاپېده، چې بیا بنده شوه، بیا د نادرخان په زمانه کال ۱۹۱۰ میلادي کې پیل شوه، اوس هم چاپیږي، د مدیر نوم یې رشید لطیفي دی، کابل کې یې قیمت شپږ افغانۍ، ولایتونو کې اته افغانۍ، او له هیواده بهر څلور شلنګه دی.

شپږم: حي علی الفلاح: دا د افغانستان د دنیاتو د اداري یا د علماوو د مجلس استازولي کوي، میاشت کې یو ځل چاپیږي، مذهبي، او اخلاقي مضامین پکې چاپیږي، د مدیر نوم یې میر غلام خان دی.

د ټولو رسالو ژبه فارسي ده، او په عمومي مطبعه کې ټایپ او چاپیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کابل څخه بهر دوه نورې رسالې هم چاپیږي، چې یوه پښتو، او بله فارسي ده، فارسي له هرات ښاره چاپیږي، او پښتو له کندهار څخه، چې دا د کندهار د ادبي ټولنې استازولي کوي.

د سپه سالار شاه محمود خان د مخه ښې لیدنه

له مطبعې بېرته دار الامان ته راغلو، شیبه وروسته وزیر حربیه سردار شاه محمود خان د لیدلو لپاره راغلو، د سر راس مسعود په خونه کې ټول ناست او د ادبیاتو په اړه مو بحث کاوه، له سردار شاه محمود خان سره مو د خیام د کتاب یادونه کوله، او دا هم یادونه شوې وه، چې د هغې یوه نسخه ما له ځانه سره راوړې وه، سردار له هغې سره لېوالتیاوښوده، تصادفاً دا نسخه اوس د سر راس مسعود په مطالعه کې وه، هغه یې ډېره ستاینه وکړه، او د یادې نسخې په مخ بې دا ولیکل چې (ما دا کتاب د مولوي سید سلیمان صاحب ندوي نه پټ کړی، او سردار شاه محمود خان ته یې تقدیموم) او کتاب یې هغه ته ورکړ، ما له همدې لیکنې لاندې داسې ولیکل چې (زه د خپلې مینې او عقیدت د یادګار په توګه دا کتاب هغوی ته تقدیموم) سردار دا کتاب په ډېر شوق سره واخیست، ورپسې یې بیا له هر یو سره په غېږه خداي پامانې وکړه، او ولاړ، حقیقت دا دی چې هغه کې د مینې ډېر څه شته، ډېره ښه اردو وايي، هغه د هندوستان د یو لایق استاد مولوي نجف علي خان د ورور ډاکټر عبدالغني صاحب (پنجاب) شاګرد دی.

پغمان:

مخکې مو یادونه وکړه چې د دربار وزیر سردار احمد خان په بلنه د مازدیګر په درې بجې باید پغمان ته تللی وای، ډاکټر اقبال له اعلحضرت سره د مخه ښې لیدنه کوله، له همدې کبله هغه له موږ سره ونه شول کولای ولاړ شي، هغه مابنام د بهرنیو چارو وزیر سردار فیض محمد خان سره دلکشا ته ولاړ، زه، سید راس

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسعود، پروفیسر هادي، بیرسټر غلام رسول، او سرورخان ګویا، په دوه موټرو کې پیغمان ته راوان شوو، دلته پیغمان داسې حیثیت لري، لکه هندوستان کې شمله او نایني‌تال، یا بمبي یا پونه، دا د افغانستان شاهي او عمومي تفریح ځای دی، له کابل څخه اتلس میله لرې موقعیت لري، زر فوټه لوړ ځای دی، خو دا لوړوالی داسې په تدریج او کرار کرار مخې ته راځي داسې حال کې چې سفر کوونکي ته د لوړوالي اندازه نه کېږي، خو ښه خبره یې دا ده چې دا لوړوالی په غرونو نه دی، بلکې زمکه په لوړه ځي، د اب و هوا له پلوه دا د کابل تر ټولو غوره ځای دی، او شاید همدا لامل وي، چې د کابل او پغمان تر منځ نادرخان مرحوم خپله ځمکه وقف کړې، او هلته یې سنیټوریوم، د ځارویو د روزلو ځای، او د کرهنې مدرسه جوړه کړې ده.

له کابل څخه تر پغمان پورې نیمایي لارې سرکونه دومره ښه دي، لکه د هندوستان د لویو ښارونو، دوهمه برخه یې هم ښه ده، خو جوړېدو ته اړتیا لري، د کابل له حدودو سره د وتلو سره سم مو عجیبه پر کیفه مناظر ولیدل، د سرک په دواړو خواوو د چینار ونې دي، او چرته بیا د الو بالو د سرو ګلانو ونې لیدل کیږي، همدا راز د اغوز ونې، او ځای ځای چینې او ویالې، تر کومه چې نظر کار کاوه، ځای ځای د زیړو او سرو ګلانو او پاڼو ځادرونه خپاره شوي دي، دلته اوس د مني موسم و، د کوم ځای چې منی او خزان دومره ښکلی وي، نو پسرلی به یې ځنګه وي، زما له ګلستان څخه زما د پسرلي قیاس واخله.

له سنیټوریم، د ځارویو روزنځای، او کرنې له مدرسې تېر شوو، د ستنیدو پر مهال مو د دې ځایونو د لیدلو فکر و، ځکه مو اوس ونه کتې، څومره چې پغمان رانژدې کېدو ورسره ورسره د فضا رنګیني، د هوا یخوالی، او د ونو پسرلی زیاتېدو، تر ټولو لومړی د پغمان دروازې ته ورسېدو، چې خپله یوه کوچنۍ ودانۍ ده، بیا د شاهي قیامګاه ودانۍ وه، بیا عمومي باغ و، چې د عوامو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چکر او تفریح ځای دی، او پایله کې د پغمان تر ټولو لوړ ځای ته ورسېدو، چې د دې جنت مقام لوړ فردوس بلل کېدای شي، دلته یوه کوچنۍ خو لوړه دوه پوړیزه ودانۍ ده، د دربار وزیر سردار احمد خان همدلته مقیم و، لاندې راغلو، او میلمانه یې له ځانه سره پاس پوړ ته بوتلل، داسې یوه خونه کې یې کېنولو چې هنداري پکې لګېدلې وې، له همدې کبله ورته شیش محل ویل پکار دي، موسم یخ او واوره هم پرته وه، له همدې کبله د شیشو دا ټولې دروازې بندې وې، خو دلته د ناستو کسانو لیواله سترګې له شیشو څخه بهر وتلې، او چرته چې یې نظر رسېدو لیدل یې کول، چرته چې د فضا په لوړوالي کې د لوړو او نېغ قامت ونو، ژېړو او سرو ګلانو ونو کتارونو، او په ځمکه د رنګا رنګ میوو ښکلې مرتب جوړې شوې شکلونو سترګو ته لا رڼا او زړونو ته خوښي ورکوله، پروفیسر ایران لیدلی دی، هغه وویل چې دا بالکل د ایران په څېر منظر دی، چا چې کشمیر لیدلی و، هغوی ویل دا خو خاص کشمیر ته ورته زړه راښکون لري.
په همدې شیش محل خونه کې باسلیقه میزبان د چای ترتیب نیولی و، په میز باندې پر کلچو او میټایي سربېره د کابل تر ټولو ښې میوې پرتې وې، بیلا بیل رنګ انګور او میوې په ښکلو لوښو کې په مناسب رنګونو پاڼو او ګلانو داسې ښکلې اینښودل شوې وې، چې میز د خولې پر خوند سربېره ښکلی هم ښکارېدو.
هر چا د خپل ذوق سره سم چای او کافي وڅښل، سید راس مسعود د کشمیري چای غوښتنه وکړه، هغه هم تیار او راوړل شو، رنګ خو یې د کشمیري چای و، خو مزه یې زموږ د هندوستان د کشمیري ورونو له چایه کمه وه، افغانستان کې د چایو خو پیالې څښل کیږي، مګر یوازې لومړۍ پایله خوږه وي، او پاتې یې ترخې خو نیمه ترخې وي، ما صوفي ته یې خوند رانه کړ.
په میز باندې تر ډېره حده د اروپا د ښارونو د منظرو په اړه خبرې کېدې، سردار احمد خان زیات وخت اروپا کې تېر کړی، ډېرو ښارونو کې یې څو میاشتې تېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي دي، هغه او راس مسعود د اروپايي ښارونو او د هغه په ډېرو هوټلونو خبري وکړې.

له چايو وروسته ټول لاندې ولاړو، هلته يو عکاس راغوښتل شوی و، سردار د ټولو يو ګډ انځور د باغ په پاس او يو په لاندې زينه واخيست، همدې ځای ته مخامخ په لاس جوړ شوي څه لاندې او څه بره له ډېرو ښخه قدرتي کمرونو ته ورته منظرې جوړې شوې، حاضرين هر يو جلا جلا په دې ډېرو په بې ترتيبه ډول کېناستل، او د دې بې تکلفه فطري ناستې بيا يو مصنوعي نقل (انځور) وايستل شو، له دې شاهي باغ څخه تر وتلو وروسته موږ عمومي باغ ته ولاړو، د پلي تګ پر مهال محسوسېده چې اوس له لوړې څخه لاندې ښکته کېږو، او باغ ته ورسېدو، د دې باغ په ليدلو سره مو زړه باغ باغ شو، الله اکبر څه يو باغ و، د تېرې زمانې خو معلومات نه شته، مګر اوس بې تکلفه ويل کېدای شي چې د دې باغ د سليقې په څېر تيموريانو شايد هندوستان کې هم نه دی جوړ کړی، له ونو پرته دا له لطفه ډکې منظرې له کشمير پرته په هندوستان کې له کومه ځايه راوړل کېدای شوای، اوس د مڼي موسم و، د ونو پاڼو کې د سور والي په ځای زېړوالی و، د سروی او چنار ونې، او د قسماقسم ونو پسرلی او د هغې جوړښت او ترتيب، څه څه به يې يادوم.

له غرونو هرې خوا ته قدرتي چينې بهېدې، د باغ په منځ کې په يو کتار پنځه فوارې خوټکېدې، چې بې مبالغې اوبه يې پنځوس شپېته فوټه لوړې ويشتل کېدې، او بيا ميده ميده څاڅکي په ځمکه غورځېدې.

دلته مو هم په داسې حال کې چې پنځه واړه فوارې مو شاته پاتې شوې، يو انځور واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کابل سیند

له دې ځایه په وتلو سره د کابل سیند په لور ولاړو، له باغه بهر سرک او بیا د سرک څخه یو څه په ځنډه د کابل نازنین سیند بهیدو، د کابل د سیند یادونه اول هم شوې ده، موږ هندوستانیان چې د ګنګا او جمنا د لیدلو عادي یو، دا منل چې دا اوبه سیند دی، موږ ته فکر پکار دی، هر ځای مو چې دا سیند ولید نو سور یې هیڅ ځای کې له دوه درې کزو زیات نه دی، له دې سره بیا هم د دې د طول دا اندازه ده، چې دا له کابل څخه بهیږي او د هندوستان د سند له سیند سره یو ځای کیږي، دژمي په موسم کې واوره ایساریږي، او بیا ټول کال روان وي، موږ اوریدلي چې د واورو موسم کې افغانان دا واورې ماتوي او لاندې د یخو اوبو څخه نه یوازې دا چې اودس بلکې غسل هم کوي، د هندوستان خلک یې که یوازې تصور وکړي، هم یخني به یې وشي، د سیند اوبه له غټو غټو ډبرو سره جنګیږي او بهیږي، سیند ته د راتګ هدف هم د انځور اخستل و، خو دا چې سیند ژور او اوبه پکې روانې وې، هلته مو انځور اخستل ممکن نه شول، بالاخره سیند مو شاته پرېښود، د سرک په ځنډه ودریدو، او ډله ایز انځور مو واخیست.

له دې وروسته په موټرو کې د کابل په لور روان شوو، په پام کې وه چې په لاره به سنیټوریم او نور ځایونه وګورو، خو په ستنیدو کې دومره ناوخته شو، چې هلته د ښکته کېدو فرصت پیدا نه شوه، بیرسټر غلام رسول خان هغه ځایونه لیدلي وو، له هغه مې چې څه اوریدلي، یا نورو د کابل خلکو راته څه ویلي هغه دلته لیکم.

دار الصحت، یا سیني ټوریم:

د انګریزانو او افغانانو تر منځ د وروستي بریالي جنګ په پایله کې امیر امان الله خان جنرال نادرخان سپه سالار ته د هغه د ښه خدمتونو په بدل کې د کابل او پغمان په منځ کې ځمکه ورکړه، چې د هغې نوم علي اباد دی، نادرخان په خپله زمانه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډاکټرانو په اتفاق دا ځای د دار الصحت (سني ټوريم) لپاره مناسب وباله، او دلته يې د سل (ساه بندي) او جټکې د ناروغانو لپاره ځای جوړ کړ، د دې دار الصحت، د ودانۍ او نورو لګښتونو لپاره هم نادرخان له خپله جيبه پيسې ورکړې.

ودانۍ درې پوړيزه ده، د شپېته ناروغانو لپاره پکې بسترونه او نور وسايل چمتو کړای شوي دي، مخامخ يې ښه باغ، ښکلی ځای، چمن او سرکونه دي.

د څارويو روزنځای:

دې سره نژدې د څارويو د روزنې او د عمده نسل د پالنې اداره ده، چې نوم يې "دايره تربيت حيوانات و نسل ګيري" دی، د مسئول نوم يې محمد يوسف خان دی، زموږ ملګري غلام رسول خان چې دا ځای يې ليدلی، ماته د دې ځای ډېر صفت وکړ، هلته د څارويو علمي او ساينسي طريقې سره په ښه ډول د پالنې وسايل او درلمنې سامان موجود دی، د ښه نسل نر څاروي په واسطه هلته د نسل د زياتوالي او ساتلو پوره اهتمام شوی دی.

د ځينو دوستانو ليدنه:

له پغمانه مخامخ دار الامان ته راغلو، ځينې دوستان مو ليدلو ته راغلل چې په هغوی کې د چمرقند د جمعيت مجاهدين مشر مولوي بشير صاحب، مولانا محمد ميا صاحب (المعروف منصور) دا د مولانا عبدالله صاحب انصاري مرحوم چې د مسلم يونيورستۍ پخوانی د دينياتو ناظم دی، د هغه خلف او د مولانا محمد قاسم صاحب د ديوبند د باني لمسی دی، يو افغان عالم دی، چې د حضرت شيخ الهند شاګرد دی، هغه دا خدمت ماته وسپاره چې مولانا حسين احمد او مولانا کفايت الله ته يې سلام ورسوم، چې ما يې سلام ورسولو، له دوی سره د انيس اخبار مدير محمد امين خان خوږيانی هم و، لږ وروسته د منشي مير شمس الدين مرحوم د حمايت الاسلام لاهور پخوانی ناظم، (چې افسوس دې مياشت کې وفات

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو) زوی میر رحمت الله همایون او مقبول الحق چې دلته د دولتي ګنډل ځای (خیاطۍ) مهتمم دی هم راورسېدل.
سبا سهار به له کابله غزني ته ځو، له همدې کبله ملګري د خدای پامانۍ لپاره راغلل.
د دوی له تګ وروسته ما او زما ملازم د سبا د سفر لپاره تیاری ونیو، له لمانځه وروسته په کابل کې وروستۍ شپې تېرولو لپاره په بستره څملاستم.

د غزني سفر

د ۱۹۳۳ز د اکتوبر په دېرشمه سهار چې له خوبه راپاڅېدم په دې فکر مې زړه خوشاله و، چې نن به د هغه غزني لیدنه کوم، د کوم نوم مې چې لسګونه ځله په قلم لیکلی، او زرګونه ځله مې په خوله اخستی دی، لکونه ځله مې لوستلی دی، غزني د سلطان محمود غزني دی، د چا نوم چې یو وخت په نړۍ رعب او هیبت کینولو، د چا په دربار چې د باکماله خلکو هجوم و، چا چې د پېړیو لپاره د اسلامي نړۍ لاربنوونه او په هندوستان حکومت وکړ، د عنصري، فرخي، فردوسي، او سنایي غزني، چا چې زموږ د ادبیاتو په دنیا کې لا فاني شهرت حاصل کړی دی، او د چا سیاسي تاریخ چې د اوږدې مودې لپاره د نړۍ د مورخینو د تحقیقاتو د بحث موضوع وه، د سهار له پاڅېدو وروسته موږ له خپلو دوستانو سره د رخصت پر مهال بیا بیا مصافحه وکړه، او د دې څو ورځو قیام د یاد لپاره مو ژمنې وکړې.

خادمانو ته انعام:

عموماً دا رواج دی، او اروپا کې خو دا رواج د قانون تر حده لوړ شوی، چې کله هم څوک له هوټل څخه وځي، یا کوم هستوګنځای ته ورسیږي، نو لومړی خادمانو ته انعام ورکوي، تر دې چې په چای خانو او رستورانتونو کې هم د دې اخلاقي قانون

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه مخالفت نه شي کېدای، همدې ځيز ته په ترکيه کې بخشيش ويل کيږي،
اروپايانو به چې کله پخوانۍ ترکيې ته سفر کولو، نو د بخشيش دا غوښتنه به يې
په ډېر بد او ذليل رنګ کې وړاندې کوله، خو د خپل هيواد (ټيپ) به ورته بد نه
ښکارېدو، د دې لامل يوازې يو دی، او هغه دا چې بخشيش په مشرقي انداز او
نرمې لهجې سره غوښتل کيږي، او د اوږد عمر د مسلسل دعاوو سره د دې مننه
کيږي، او (ټيپ) په اروپايي سپيره لهجه اخستل کيږي، سر ته لږ خوځښت ورکړي،
او د (تينک يو) په ويلو سره يې سمدستي قيمت اداء کيږي.
هندي ميلمنو دا پرېکړه کړې وه چې د دولتي ميلمستون خادمانو ته به چې د دوی
د ميلمستيا فرايض يې ډېر ښه تر سره کړي دي، سل روپۍ په انعام کې ورکړل
شي، خو د تګ پر مهال مو چې کله هغوی ته دا پيسې په خپله خوښه ورکولې، نو
هغوی په ډېرې خوشالۍ سره ځکه د دې انعام له اخستلو انکار وکړ، چې هغوی د
خپلو ميلمنو فرض تر سره کړی دی، چې په بدل کې يې دوی د هيڅ انعام مستحق
نه دي، د دوی دې پرېکړې څخه مو تعجب و کړ، او د هغوی د اخلاقي لوړتيا مهر
د ميلمنو په زړونو ولګېد.
دا خادمان ډېر هوښيار، ډېر با ادبه، باسليقه، او خاموشه وو، په دې ټوله موده کې
هيڅکله هم د هغوی د شور او غوغا اواز زموږ تر غوږونو ونه رسېد، ډوډۍ، د
بسترو جوړول، او د خونو صفايي او نور کارونه يې په ډېر ښه انداز او چوټتيا سره
تر سره کول، هغوی به په تور پتلون، تور کوټ، سپين قميص، په پښو بوټان او په
سرونو افغانۍ خولۍ وې.

له کابله روانېدل:

حکومت د خپلو ميلمنو د سفر چاره په ډېره ښه ډول چمتو کړې وه، شايد مخکې
مو يادونه کړې وه، چې افغانستان کې د سفر پر مهال په لس دولس ميلونو کې د
پړاو لپاره منزلونه دي، په هر پړاو کې د حکومت له خوا پوسته خانه، ودانۍ، يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتي هستوګنځايونه جوړ شوي، چرته چې د اوسېدو هر ډول اسباب او وسايل چمتو شوي وي، خو اوس د موټر تېز رفتار دا پړاوونه سره لرې کړي دي، اوس دا ودانۍ له سلو او اتيا ميلونو څخه وروسته راځي.
حکومت د ميلمنو د پاتې کېدو د انتظام لپاره له مخکې دې ځايونو ته خبر استولی او احکام جاري کړي وو، د دې چارې د سمبالښت او کوربه په توګه يې سرورخان ګويا ټاکلی و، چې هغه د افغانستان تر وروستۍ پولې له ميلمنو سره ولاړ شي، او هلته له رسولو وروسته بېرته راستون شي.
حکومت د سفر لپاره د دوه ښو موټرو او دوه لاريو انتظام کړی و، په يو موټر کې زه، ډاکټر اقبال، بيريسټر غلام رسول او په دويم کې سر راس مسعود، پروفيسر هادي، سرورخان ګويا، او عبدالمجيد صاحب چې په ډيلي کې د افغانستان د سفارتخانې استازي سپارل شول، يوه لارۍ د خوراک د سامان، پخلي او خوراک چمتو کولو ملازمينو لپاره وه، او دويمه لارۍ د ميلمنو د سامان الات لپاره وه، تر څنګ يې حکومت د ميلمنو د امنيت لپاره د لس دولس سرتېرو يو ټولی واستاوه، هغوی هم دې لاريو کې سپاره وو، د دې ټولي مشر چې غنډ مشر يې ورته ويل او د جلال اباد سره نږدې د ګرديز له ساداتو څخه و (نوم مې اوس هېر دی) دا افسر هم له موږ سره موټر کې په مخکې سيټ کې کېناست.
زموږ په روانېدو کې د مخه ښې او ليدنو کتنو له کبله يو څه ځنډ راتلو له همدې کبله يې لارۍ مخکې روانې کړې، اته بجې موږ هم روان شوو.
له کابل څخه تر غزني پورې:
غزني له کابله دوه اتيا ميله لرې دی، موټر له لوړو ژورو، دښتو او غرونو څخه تېرېدو، په دوړو کې مخکې روان وو، لاره تر ډېره حده صافه وه، سړکونه عموماً ښه حالت کې وو، ځمکه تر ډېره حده هواره وه، لرې لرې غرونه هم ښکارېدل، د غرونو لمنو کې پراخه ميدانونه او درې پرتې وې، په دې درو کې چينې بهېدې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له کبله يې په پسرلي کې دا درې شنې کيږي، او کر کښت پکې کيږي، دا ټولې ځمکې کرنيزې وې، او د خوښۍ خبره دا ده چې افغان بزګر پکې پوره محنت کوي، له کابله تر غزني د کروندو سلسله خپره وه، خو اوس مهال پکې هيڅ نه و کرل شوي، دلته د کښت وخت په ګرمۍ کې راځي، کله چې واوره ويلې، او ځمکه کر ته جوړه کړي.

دلته د کليو د اباديو اصول دا دي چې چرته چينې بهيږي، د چينو په څنډو لږ لږ لرې کلي اباد دي، خو کله چې په قدرتي ډول دا چينې هم وچې شي، دا کلي هم له منځه ځي، او بل ځای ته انتقاليږي، داسې مو هم وليدل چې چرته چينې د کلي د يو اړخ نه بل اړخ ته مخ ګرځولی وي، نو د کلي خلکو هم خپلې اباديۍ له دې ځايه لرې، او د چينې هغې غاړې ته وړي دي، ديوالونه د خټو او چتونه هم عموماً د خټو دي، د باران د کمښت له کبله دا چتونه هم کلک وي.

د کوچنيو کوچنيو غرونو دا نه پرې کېدونکې لړۍ مو په مخ کې وه، د دې غرونو له کبله کله کله داسې معلومېده چې مخکې به لاره بنده وي، او په غر له ختلو پرته به د تګ بله لاره نه وي، خو چې څومره به مخې ته تلو، لاره به هم په درو کې تاو راتاوه ډېره صافه مخ ته تله.

د پېښور او کابل تر منځ چې د غرونو کومه ډارووونکې لاره پرته ده، د هغې په پرتله دې لارې ته صافه او ميداني لاره ويلای شو، په ځينو ځايونو کې پيچومي هم و چې دواړو خواوو ته به يې لوړې ځمکې وې، ځينو ځايونو کې پلونه وو، خو داسې ځايونه مو هم مخې ته راغلل چې پول به هم نه و، يا به مات شوی و، ظاهراً به ستونزمنه ښکارېده چې دا لاره او پيچومي به څنګه موټر ووهي، خو د دې افغاني موټر چلونکو ستاينه بايد وشي، چې په ډېرې اسانۍ سره يې موټر ښکته او پورته بوتلل، داسې چې موږ هيڅ تکليف محسوس نه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره کې یو دوه داسې غرونه هم راغلل چې زموږ ملګري پوځي افسر وویل د دې غرونو پر سر افغاني کلاوې دي، او هلته افغان پوځ میشت دی.
په لاره کې لارۍ مخې ته راتلې چې سوداګریز سامانونه پرې وړل کېدل، د پخوانیو قافلو په څېر اوښان او خره هم مخې ته راتلل چې سامانونه پرې بار و، د کوچیانو قبیلې چې مېرمنې، نارینه او ماشومان به پکې پلي روان وو، یا به په خرو سپاره وو، او ورسره به ملګري سپي هم روان وو، چرته به په خرو اېښودل شوي چرګان هم لېدل کېدل، چې ډېر په زړه پورې ښکارېدل.
اوس ماسپښین و، خو لمر تود نه و، او ډېره یخني وه، د یخنۍ ټول لباس مو پر تن و، خو د هوا او ګرد څخه د ساتنې لپاره مو د موټرو هنداري پورته کړې وې.
عجیبه دا وه چې په ټوله لاره مو کوم الوتونکی ونه لید، شونې ده علت یې دا و چې اوس په دې هیواد کې د کښت موسم نه و، سیمې له غلې خالي وې.
غزني:
شا او خوا یوه بجه د غزني څمکه په نظر راغله، زموږ لیواله سترګو پورته کتل، خو هر څل به ببرته راښکته کېدې، زموږ په فکر د پخواني ډیلي د زړو ودانیو مناظر و، موږ فکر کاوه چې له کلاوو، مسجدونو، لوړو ودانیو منارونه او ګمبدې به له لرې سیمې وو ینو، خو زموږ د لیوالو سترګو په وړاندې له لرې څخه داسې هیڅ نه ښکارېدل.
موټر ورو ورو کرارېدل، تر څو ابادي راورسېده، له ښاره بهر په یوه لوړه دولتي میلمستون و، موټر یې انګړ ته ننوتل، او د لویې دروازې مخې ته ودرېدل، موږ په ګرد کې له پټو موټرو راووتو، د ښه راغلاست لپاره د دولت له خوا یو قوماندان (دلته د پوځ او پولیسو لوړ پوړی افسر) او د ښار له اړخه د ښاروالۍ مشر موجود وو، هغوی مو هرکلی وکړ، او هیله یې څرګنده کړه، چې موږ لومړی په ښار کې وګرځو، د همدې ودانۍ لاندې یو سرک و، له هغې لاندې راغلو، او په سرک روان

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوو، یوه لاره د بازارشاته اوږده پرته وه، چې تر پایه غزېدلې وه، او دویمه لاره په لوړه ختلې وه، چې د بازار له منځه تېرېده، همدلته بازار ته له رسېدو مخکې د لارې پر سر یو خام مسجد و، او له مسجد لاندې د سرک په اوږدو کې نهر بهېدو.

بازار:

موږ له ښکته سرک څخه د مسجد تر څنګ تېر شوی سرک په مخه ونیو، او بازار ته داخل شوو، لومړی قوماندان صیب، ورپسې د ښاروالۍ رئیس، او بیا میلمانه روان وو، له موږ سره سرتیري هم مله وو، له بازاره تېر شوو، ټول دوکانونه پرانیستي وو، کوچني دوکانونه، په ځینو دوکانونو کوچنۍ پردې ځړېدلې، ډېر دوکانونه د پوستینونو و، کوچني پوستینونه چې شلوکه ورته وایي په پنځلس روپۍ، او ستر یې بیا په شل پنځه ویشت روپۍ خرڅېدل، د دې پوستینونو بره برخه به زېړ رنګ وه، او په لستوڼو او غاړه یې بیا د وریښمو تار شوی و.

موږ به چې د کوم دوکان مخې ته تېرېدو دوکاندار به ودرېدو، او اسلام علیکم څخه وروسته به یې وویل (مانده نباشي) ستړي مشئ وویل، دا الفاظ دلته د میلمنو لپاره د ښه راغلاست دي، عجیبه دا وه چې ځینې دوکانداران یې سیکهـ او هندو هم وو، چې په سرونو یې زېړې پګړۍ تړلې وې، معلومه نه ده چې دوی له کومه وخته دلته اباد دي.

اردو ګراموفون[۳۲]:

بازار شا او خوا دوه فرلانګه غزېدلی دی، د پخوانیو بازارونو په څېر په دې هم چت لګیدلی و، ټول بازار مو وکوت او بېرته په شاتني سرک راستانه شوو، دلته هم د بازار شاته یوازې په یو اړخ کې دوکانونه و، له یو دوکان څخه د ګراموفون اواز

---

[۳۲]- ګرموفون (Gramophone) پخوا د ثبت شوي اواز د غږولو یوه اله وه، چې عموماً به پکې هر ډول اوازغږېدو خو ډېر د موسیقۍ لپاره کارېدو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلو، چې غوږ مو ونيو ثبت سندره غږېده، او په اردو ژبه وه، کابل کې خو اردو ژبه د دويمې ژبې حيثيت لري، هلته د ډېرو هندوستانيانو په اسېدو سره په دې سندرو تعجب نه و، خو په غزني کې چې شايد دلته کوم هندوستاني وي، د اردو په دې خپريدو حيران شو.

مسجد:

هغه مسجد ته ورسېدو چې مخکې مو يادونه وکړه، د ماسپښين وخت و، غوښتل مو د ماسپښين لمونځ همدې مسجد کې اداء کړو، مسجد لږ لوړ و، په زينه وروختو، د ماسپښين لمونځ کېدو، خو عجيبه دا وه چې د اوداسه لپاره هيڅ انتظام نه و، پوښتنه مو وکړه، راته وويل چې د سرک په څنډه نهر بهيږي، هلته د مسجد حوض هم دی، له همدې کبله د نور سامان اړتيا نه شته، او موږ بېرته له مسجد راووتو.

دا مسجد له ختو او خام جوړ شوی، ديوالونه يې خام دي، چت او غولی يې هم خام دی.

دولتي ميلمستون:

د غزني دولتي ميلمستون له ښاره بهر په يو لوړ ځای جوړ شوی، پراخه ودانۍ، پراخې خونې، او په هره خونه کې کافي اندازه ميز چوکۍ، د ليدنو کتنو يو تالار او د خوراک خونه ده، څو خونې د ميلمنو لپاره ځانګړې کړای شوي، په خونو کې فرش، بسترې، پردې او هر څه منظم دي.

ميلمستون ته په راتګ مو ډوډۍ وخوړه، چای مو چښو، د ميلمستيا دنده د ښاروالۍ د رئيس په غاړه وه چې په ښه طريقې يې تر سره کوله، له ډوډۍ وروسته مو يو څه ارام وکړ، بيا مو د غزني د مزارونو او نورو ودانيو دليدنو چمتوالی ونيو، او څلور بجې بيا د ښار ليدلو لپار ووتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانی غزني:

موږ فکر کاوه چې غزني به د پخواني او زاړه ډيلي په شان وي، ګومان مو و چې له مرګ وروسته به هم د غزني ښار ژوندی وي، خو ځومره افسوس دی چې د پيړيو پخواني غزني اوس نوم او نښه هم نه ده پاتې، په تاريخونو کې مو لوستي وو، چې علاو الدين غوري د غزنويانو په وروستيو کلونو کې دا ښار سوځولی او په ايرو بدل کړی و، او له همدې کبله يې هغه ته جهان سوز ويل، خو دا فکر مو نه و چې دومره به له منځه وړل شوی وي، چې يوه خښته به يې هم په خپل ځای نه وي پاتې.

علاء الدين جهانسوز:

د شپږمې هجري پيړۍ په لومړيو کې د غزنويانو زوال او د غوريانو اقتدار پيل شوی و.

د دې کورنۍ په شپږم پښت کې د عباس په نوم يو خونړی خو زړور ځوان پيدا شوی و، چې د دې کورنۍ بنسټ يې کېښود، او په نهم پښت کې يې عزالدين حسين پيدا شو، چې د غور په غرونو کې يې يو کوچنی دولت جوړ کړ، له هغه سره يې نوميالي زامن و، چې يو يې قطب الدين محمد، بل يې سيف الدين سوري، او دريم يې علاء الدين حسين و، د قطب الدين محمد لقب ملک الجبال و، دا قطب الدين له خپلو ورونو خفه شو، او غزني ته ولاړ، چې غزني کې د خپلې سخا، ښه خوی او صورت له کبله په ټولو ګران شو، دا د بهرام شاه غزنوي (۵۲۲ هجري ۴۷ ميلادي) کال او د هغه دور و، سلطان د حاسدانو په وينا په قطب الدين بدګومانه شو، او هغه يې وواژه، علاء الدين حسين د خپل ورور په غچ کې په غزني بريد وکړ، او ويې نيو، بهرام شاه هندوستان ته وتښتيد، علاء الدين خپل کشر ورور سيف الدين سوري د غزني په تخت کېناوه، او بېرته غور ته ولاړ، خو بهرام شاه يو ځل بيا فرصت تر لاسه او غزني يې ونيو، سيف الدين يې ونيو، په ډېر ذلت سره يې وواژه، کله چې علاء الدين ته دا خبر ورسېد، زيات غوصه شو، له يو ستر لښکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره غزني ته ورسېد ، دا مهال کال پنځه سوه اوه څلويښت هجري بهرام شاه مړ شوی و ، او زوی يې خسروشاه په تخت ناست و ، هغه د غوريانو د لښکر په وړاندې ماتې وخوړه ، او خپله لاهور ته وتښتېد ، علاء الدين غزني نيو ، او هلته يې د قتل عام امر وکړ ، ښار يې وسوځاوه ، تر اوو ورځو په ښار لمبې بلې وې ، د سلطان محمود ، سلطان مسعود ، او سلطان ابراهيم پرته يې د نورو ټولو سلاطينو قبرونه هم وکيندل ، او هډونو ته يې اور ورته کړ ، تاريخپوهان وايي چې :
علاء الدين په ډېر قهر سره د غزني ښار ونيو ، تر اوه ورځو شپو يې په ښار اور بل کړ ، او په بريدونو يې پيل وکړ ، راويان وايي چې دې اوه ورځو شپو کې د زيات دود له کبله هوا دومره توره وه ، چې ورځ شپه بلل کېده ، او د شپې به د ښار د لمبو له کبله دومره روښانه وه ، چې ورځ به بريښېده ، په دې اوه شپو ورځو کې يې لوټ او وژنې او جګړې پيل کړې ، او هر نارينه يې چې موند ، هغه يې واژه ، مېرمنې او ماشومان يې بنديان کړل ، او امر يې صادر کړ ، چې د ټولو محمودي سلطانانو جسدونه دې له خاورو را وايستل شي ، او و سوځول شي ، خو يوازې سلطان محمود ، سلطان مسعود ، او سلطان ابراهيم يې پرېښودل.... ، اوه ورځې وروسته کله چې اتمه شپه شوه ، ښار ټول خراب او سوی و ، خلک وژل شوي ، او جلا شوي وو.
علاء الدين د تورزنۍ تر څنګ يو ښه ژبور هم و ، هغه پر غزني د بريا په جشن کې يوه وياړنه وويله ، او په داسې حال کې چې له يوې خوا په ښار کې قتل عام روان و ، ودانۍ سوځول کېدې ، د غور دا مشر د خوښۍ په مجلس کې ناست و ، او د سندرغاړو له خولې يې خپله دا وياړنه اورېدله چې ويلي يې دي:

جهان داند که من شاه جهانم   چراغ دوده عباسيانم
علاء الدين حسين بن حسينم   که دايم باد فلک خاندانم
چو بر گلگون دولت برنشينم   يکی باشد زمین و اسمانم

(c) ketabton.com: The Digital Library

همه عالم بگردم چون سکندر　　بهر شهری شه دیگر نشانم
بر ان بودم که ازادباش غزنین　　چو رودنیل جوی خون برانم
ولیکن گنده پیرانند و طفلان　　شفاعت میکند بخت جوانم
به بخشیدم بدیشان جان ایشان　　که با واجان شان پیوند جانم

نړۍ علاء الدین ته د دې سخت زړۍ له کبله دا بدله ورکړه، چې تر اوسه په ژبو د جهان سوز په نوم یادیږي.

د پخواني غزني د تباهۍ او بربادۍ دا لنډ داستان دی چې د پنځه سوه اوه څلویښت او پنځه سوه اته څلویښت هجري کې رامنځته شوی دی.

نوی غزني:

پخوانی غزني د غوریانو، ورپسې د تاتاریانو او بیا د تیموریانو د حکومت په کلونو کې همداسې بې نوم او نښانه پاتې شو، ویل کیږي، کومه کمه تومه ابادي چې پاتې وه، هغه هم د یو کال زیاتې واورې وریدو له کبله له منځه ولاړه، عبدالکریم علوي د احمد شاه دراني په تاریخ کې چې (چې ډېره برخه یې د امام الدین حسیني له تاریخ څخه چې په دولس سوه دولس میلادي کې لیکل شوی اخستل شوې ده) د غزني په اړه لیکي:

له قلعه شش ګاو څخه د غزني تر ښاره رسیږي، چې دا پخوا د سلطان محمود غزنوي پلازمېنه وه، او په ماضي کې یې زیاته ابادي درلوده، یو ځل په دې ځای دومره واوره وورېده، چې ټول ښار یې تر لاندې خرابه شو، له یو څو کسو پرته څوک پاتې نه شول، له هغې زماني بیا دا ښار اباد نه شو، اوس تاجیک او افغانان په کلاوو کې شا او خواو دوه درې زره کورونه اباد دي صفحه پنځه څلویښت).

د غزني اوسنی ښار د احمد شاه ابدالي ځای ناستي تیمور شاه المتوفی دولس سوه اوه اباد کړی دی، د خاورو یوه لوړه کلا ده چې په داخل کې یې ښار اباد شوی دی، د افغانستان حکومت کې د دې ښار حیثیت په اول درجه ښارونو کې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځي، نه دلته والي ژوند کوي، هغه دره چې دا ښار پکې اباد دی ډېره پراخه ده، چې یقیناً پکې یو لوی ښار اباد‌ېدای شي، او له دې کبله چې د ډېرو ولایتونو په منځ کې پروت دی، د سوداګرۍ له کبله دې ښار ته لوړه درجه ورکولای شي.

ملا قربان:

د غزني له څنډو، کونجونو، شا او خوا او قبرونو څخه تر ټولو زیات معلومات ملا قربان نومی سپین ږیری لري، د سیمو د لیدلو څخه وړاندې سرورخان ګویا د ملا قربان یادونه وکړه، او کله چې هغه راورسېد، نو معنی دا چې د غزني د کیسو او روایتونو یو ژوندی کتاب مو په لاس راوړ، عمر یې د اتیا، نوي کلونو په شا اوخوا کې دی، په ملا کړوپ، غاښونه یې پوره نه دي په خوله کنډاس، په لاس کې امسا راغلو، او سم یې د غزني د بربادۍ، داستان پیل کړ، دلته یې د بزرګانو د نوم او ښنام ښودل ویل پیل کړ، په هر حال د دې خضر په لارښوونه مو د زاړه غزني لیدل پیل کړل.

د غزني باقي اثار:

له اوسني ښاره څو میله لرې هغه سیمه ده چې ویل کیږي، د محمودي سلاطینو پلازمېنه وه، او ورته مخامخ د غزني اوسني ښار بل اړخ ته د غزني پخوانۍ هدیره ده، په پخوانیو اثارو کې دلته اوس یوازې څو اثار پاتې دي، حکیم سنایي، سلطان محمود، سلطان مسعود، سلطان ابراهیم مزارونه، له دې پرته د حکیم بهلول دانا ته منسوب یو مزار دی، او د ځینو نورو بزرګانو مزارونه دي، د شاهي ودانیو په سلسله کې یوازې څو منارې ولاړې لیدل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکیم سنایي مزار:

اقبال چې شاعر دی، تر ټولو زيات د حکیم او شاعر سنايي د مزار د ليدلو هيله درلوده، له ميلمستونه پلي ووتو، او د حکیم سنايي مزار په لور ولاړو، دا مزار له ابادۍ څخه يو څه څنډې ته د عامو مسلمانانو په هديره کې دی، له عمومي لارې څنډې ته د يو فرلانګ په اندازه يوه لاره تللې، له مزاره دباندې ځو ډېرين قبرونه دي، په ځينو يې د وروستيو وختونو کتيبې لګېدلي دي، د حکیم سنايي قبر په يوه کوچنۍ احاطه کې دی، اول کوچنی غولی دی، دلته هم ځو قبرونه شته، په يو قبر ليکلي دي، چې (دا د حکیم سنايي د خاص خادم قبر دی) له هغې وروسته بيا خپله د حکیم سنايي مزار ودانۍ ده، ګنبده پرې جوړه او لاندې قبر پوخ دی، مزار ته د اخليدو يوازې يوه کوچنۍ دروازه ده، پوخ قبر، پرې دپاسه ډېره، چې په عربي ليک پرې د نومورې د وفات تاريخ ليکل شوی دی، ما خو ټول عبارت ونه ليکه يوازې د يادګار په توګه مې لاندې کربنې وليکلې:

کان وفات الشیخ العالم الفاضل العارف قطب المحققین طوطی شکرستان، فصاحت بلبل بوستان، بلاغت مظهر اسراسر معانی مطلع انوار... الشیخ... یعنی مجدد الدین اسنایي سنة خمسمائة و خمس عشرین).

د تېر کال په معارف کې ما د حکیم سنايي د وفات تاريخ په مناسبت يو مضمون ليکلی و، چې پکې د هغه د وفات تاريخ پنځه سه پنځه څلويښت ثابت کړای شوی و، ځينې محققين اوس د هغه د وفات کال پنځه سوه څلور څلويښت ښيي، د دې کتيبې پر بنسټ د حضرت جامي او نورو د عام روايت پر اساس پنځه سوه او پنځه ويشت د هغه د وفات کال ليکل شوی دی، که دا ثابته شي، چې دا کتيبه د حکيم له وفات وروسته پخوانيو زمانو کې ليکل شوې ده، نو د دې وفات کال منل پکار دي، خو ځومره چې ګومان کيږي، دا کتيبه ډېره وروسته ليکل شوې ده، او هماغه د حضرت جامي مشهور تاريخ پرې ليکل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزار په داخل کې مو مسنونه دعا وکړه.
د حکیم سنایي د لوړ مقام څخه څوک خبر نه دي، موږ ټول له دې منظر څخه متاثره و، خو زیات اغیز یې پر اقبال کړی و، هغه د حکیم د قبر سر ته ودرید، بې اختیاره شو، او تر ډېره یې په زوره زوره وژړل، اللهم اغفر له و ارحمه.
دا خو د فقیرانو کوډی وه، له دې ځایه د بادشاهانو د محلونو په لور روان شوو، په سرک موټرې ولاړې وې، تر موټرو پلي ولاړو، او په موټرو کې سپاره شوو.

د افغان سپرو ټولی:

سرک ته په رسېدو و، چې تصادفاً د افغان اسپ سپرو یو کوچنی ټولی په سرک روان و، د اسونو شکل او صورت، او شرارت، د سرتېرو ښه او پاکې دریشۍ، او د هغوی هیبتناکې خولۍ، د وسلو ځل ته په کتنې سره زموږ په جسم کې پوځې وینې جوش وکړ، دا مو نیک شګون وباله چې د سلطان محمود مزار ته مو د تګ نیت دی، او دا د سلطان د خیالي جلوس سپرلۍ ده، دا کاروان هم راته دومره غنیمت وبرېښېده، چې په داسې حال کې چې د اسلامي نړۍ فاتحین سلاطین د بهرنیانو په تسلط کې په خپلو قبرونو کې د ذلت له کبله نا ارمه دي، یمین الدولة کف الاسلام سلطان محمود غزنوي د خپل ملي حکومت په سیوري کې په ارام خوب ویده دی.

په زاړه غزني کې:

ملا قربان له موږ سره په موټر کې سپور و، هغه په هر ځای کې خپل معلومات له موږ سره شریکول، اصلي او پخوانی غزني د اوسنۍ ابادۍ څخه یو څه لرې دی، زما په فکر له دې ځایه به دوه درې میله لرې وي، هر ځای کوچنۍ غونډۍ لیدل کېدې، په ځینو ځایونو کې خام کورونه اباد وو، لومړی مو سترګې په دوه یو بل ته مخامخ منارو ولګېدې، د دواړو تر منځ شاید یو یا یو نیم فرلانګ فاصله وه، ملا

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان وویل، دا د سلطان محمود د وخت دوه مناري دي، کله به چې د سلطان کاروان وت، نو دلته به نغارې غږېدې، دا منارې د نریو خښتوې جوړې وې.
لږ مخکې د سرک څنډې ته په یوه غونډۍ د یو مزار ګومبده ښکاره شوه، ملا وویل چې دا د بهلول دانا مزار دی، بل طرف بله ګمبده وه، دا هم له سرک څخه څنډې ته وه، ملا وویل دا د سلطان ابراهیم غزنوي مزار دی، یوه بله ګمبده ولیدل شوه، او خبر راکړل شو، چې دا د سلطان محمود د پلار سلطان سبکتګین مزار دی، دا هر څه په خپل پخواني حالت وو، او له خښتو جوړ وو.

د سلطان محمود مزار:

له اوسني غزني ښار څخه د سلطان محمود تر مقبرې پورې نېغ یو سرک تللی، لومړۍ یوه کوچنۍ ابادي ده، له هغې تېر شوو، او د مزار دروازې ته نږدې موټر ودرېدل، دروازې ته له رسېدو مخکې له یو غر چینه بهېږي، همدا چینه دې کوچنۍ ابادۍ ته د فطري اوبه خور کار ورکوي، لاندې د ډبرې جوړه شوې د زمري خولې ته ورته ځای دی، اوبه له همدې خولې لاندې غورځي، ملا وویل دا چینه ډېره پخوانۍ ده، د سلطان له زمانې بهېږي، سرورخان وویل دا هغه کاریز دی چې د فلاني شاعر په شعر کې یې یادونه شوې ده (ماته شعر یاد نه دی).
له دې نهر څو قدمه وړاندې د مزار ستره او لوړه دروازه ده، بیا یوه کوچنۍ چوتره ده، چې له هغې وروسته کوچنی باغ دی، د باغ یو لور ته د سلطان د مزار ګمبده ده، دننه داخل شوو، د سلطان په مزار مو سترګې ولګېد، آه! دا د هغه سلطان قبر دی، چې د چین له دیواله د ګجرات تر سومنات پورې یې حکومت و، د چا له هیبت او جلاله چې د غټو غټو سر پرې کوونکو د اطاعت سرونه ښکته کېدل، چا چې د نړۍ خزانې د غزني په کونج کونج کې خپرې کړې وې، د چا د لښکر د اسونو سومان چې د خیبر او کوهاټ درو په غرونو، د سنده او راجپوتانه په بې اوبو بیدیاوو، او د عرب د بحیرې تر ساحلونو، د ترکستان او خوارزم په درو، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختن په میدانونو، او د ایران په کوڅو کې په یو وخت لګېدل، د چا عسکر چې د ګرمۍ په موسم کې د ایران او ترکستان په فتوحاتو، او د یخنۍ ورځې هندوستان زېروزبر کولو کې تېرولې، د چا په دربار کې به چې د شاعرانو هغه مجلس لګېدلی و، چې د خوږې ژبې له کبله یې اوس فارسي ژبه د نړۍ تلپاتې ژبه ګرځېدلې ده، هغه سلطان اوس څنګه د بې کسۍ، او بې چاره ګۍ په حالت کې په یو باغ کې یوازې په خارو کې پروت دی.

د خیال په غوړېدونو کې مې اوس هم د دې مزار د حال په ژبه د فرخي مرثیه اورېدل کېږي چې ویلي یې دي:

شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار
چه فتاده است که امسال دگرگون شد کار(۳۷)

د مزار پر سر ګمبده امیر حبیب الله خان په کال دیارلس سوه درویشت هجري کال کې مرحوم امیر حبیب الله خان جوړه کړې ده، چې کتیبه یې په فارسي نستعلیق خط د مرمر په یوه ډبره کې په دیوال لګول شوې ده، د سلطان قبر غالباً د پخوانۍ زمانې جوړ شوی دی، ځکه چې د سلطان د وفات تاریخ او د دعاء کلمې پرې په عربي ژبه کښل شوي دي، دا لیک کوفي لیک ته ورته دی، ژبه یې هم خالصه عربي ده، دا عبارت د قبر پر سر او څلورو خواوو ته په همدې خط لیکل شوی دی، چې اوس یې لوستل اسانه نه دي، ما یوازې په یو اړخ کې یو عبارت ولوستی شو، چې د سلطان د وفات تاریخ پرې کښل شوی وی.

توفی برحمة الله علیه و نور حضرته و ابیض وجهه عشیة یوم الخمیس، لسبع بقین من شهر ربیع الاخر، لسنة احدی و عشرین و اربع مأئة.(۳۸)

۳۷-دا د سلطان محمود د وفات په اړه د فرخي سیستاني یوه اوږده ویرنه (مرثیه) ده، چې لیکوال یې یو څو ګډوډ بیتونه را اخیستي دي، د لنډیز لپاره یې دلته یوازې مطلع راواخیستل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: سلطان رحمة الله علیه الله دې د هغه قبر منور کړي، او د هغه څېره دې روښانه کړي، د پنجشنبې په ماښام، په هغه ورځ چې د ربیع الاخر اوه ورځې پاتې وي، وفات شوی دی، (یعنی د ربیع الاخر درویشتمه نېټه وه).

نېټه څلور سوه یو ویشت.

د غزنوي په تر ټولو پخواني تاریخ زین الاخبار کې هم همدا تاریخ لیکلی دی:

وفات امیر محمود رحمة الله روز پنجشنبه بود بست و سوم ربیع الاخر سنة احدی و عشرین و اربع ماة (صفحة ۹۲)

د حضرت داتا ګنج بخش لاهوري د والد مزار

له دې شاهي مزارونو له کتنې وروسته ډاکټر صاحب د لاهور د حضرت داتا ګنج بخش د والد د مزار په لټه کې شو، ملا قربان وویل چې دا مزار یې لیدلی دی، د هغه په لارښوونه مو د پخواني غزني په ویران او خاموشه ډاګونو کې سفر پیل کړ، یو ځای مخکې د موټر لاره نه وه، ملا صاحب، ډکټر صاحب او نور پلي شول، د زیارت تر لیدلو وروسته بېرته راستانه شول، زه د سینې د درد له کبله پاتې شوم.

د لای خوار مزار:

د حکیم سنایي د توبې د کیسې په سلسله کې د لای خوار په نوم د یو فقیر یاد راځي، چې هغه ویلي و (بکوری سنایي می خورم)[۳۹] چې د سنایي نه به لوړ

---

[۳۸]-خواجه حسن نظامي صاحب افغانستان ته په خپله سفرنامه کې دا کتیبه داسې لوستې ده "یوم الخمیس سبع عشر من ربیع الاخر سنة احدی عشر و اربعمة (روز پنجشنبه ۱۷ ربیع الاخر سنة ۴۲۱) د دې په لوستلو سره دې پایلې ته ورسېدم، او خوشاله شوم چې د سلطان وفات په هغه تاریخ شوی دی، کوم چې خواجه نظام الدین اولیاء محبوب الهی د وفات تاریخ دی، (یعنی اولس) خو د هغه دا خوشالي پر ځای نه ده، ځکه چې له هغه څخه د کتیبې په لوستلو کې تېر وتنه شوې ده. (لیکوال)

[۳۹]-لیکوال دا فارسي جمله ناسمه لیکلې ده، د لای خوار په کیسه کې د نوموړي الفاظ په څو ځایونو کې په دې ډول راغلي چې (پر کن قدحی به کوری)، او دا یې د شرابو غوښتنه کوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیوقوف څوک وي، څوک چې د خپل ځان په څېر انسانانو په صفتونو کې خرافات نظم وايي، او بیا يې هغوی ته اوروي، په حکیم سنايي د دې خبرې اثر وشو، او توبه يې وکړه، ملا قربان د غزني د ښار له یوې کوڅې څخه تېر کړو، او یو مسجد ته يې داخل کړو، او راته يې وویل چې دا د هماغه لای خوار مزار دی.

د غزني شپه:

ماښام نژدې و چې له دې لیدنو کتنو وزګار شو، هوا په سړېدو وه، غزني له کابل څخه زر فوټه لوړ دی، له همدې امله دلته له کابله هم زیاته یخني وه، په ماښام کېدو سره انګېټۍ بلېدل پیل شول.

دولتي مامورینو ډوډۍ چمتو کړه، د شپې نږدې اته بجې په مېز خوراک کېښنودل شو، هماغه د کابل خوارکونه وو، غزنې کې هوا هم یخه وه، له لمانځه، خوراک څخه تر فراغت وروسته، د سلطان محمود په غزني کې د شپې تېرولو لپاره په بسترو وغزېدو.

مقر، قلات غلځايي او کندهار.

پړاونه:

د یو دېرشم اکتوبر په سهار له غزني روان شوو، زموږ کوچنی کاروان نن هم په دوه موټرو او دوه لاریو مشتمل دی، له غزنې وروسته لومړی پړاو په مقر کې دی دویم پړاو په قلات غلځايي کې دی، خو دا چې زموږ ملګري اوتر دي، نو نن بايدد قلات او مقر دواړه پړاونه په یوه ورځ کې ووهو.

له غزني تر مقره نږدې اویا میله لاره ده، تر دې مخکې دا لاره په اتو منزلونو کې وهل کېده، لومړی منزل قلعه نانی، دویم قره باغ، درېیم قلعه غوجان، څلورمه قلعه مکوړ، پنځم سره چشمه، شپږم ترین کلا [۴۰]، بیا قلات ته رسېدل دي، خو

[۴۰]-ترین د پښتنو یوه قبیله ده.(لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

موټر دا اوه منزلونه په څو ساعتونو کې و هي، موږ سهار اته بجې له غزني روان شوو، ماسپښین یوه بجه مقر ته ورسېدو، لاره اواره وه، ځای ځای کلي اباد وو، پراخه کروندې او ځای ځای چینې بهېدې.[۴۱]

مقر یعنی لرغونی بیهق:

بیهق د یو لرغوني تاریخي ښار نوم دی، دلته ستر ستر محدثین، تاریخ پوهان او د ادب خاوندان پیدا شوي، یاقوت په معجم البلدان کې بیهق یوه پراخه ولسوالۍ بللې ده چې د نیشاپور قوس او جوین په منځ کې پرته سیمه ده، هغه وایي چې له بیهق څخه تر نیشاپور پورې اتیا فرسنګه لاره ده (یعنې اوس یو سل او دېرش میله ده)، پخوانی مرکز یې خسروګرد و، بیا یې مرکز سبزوار شو، له درې سوه او یو ویشت کلیو جوړ و، فارسي نوم یې (بیهه) دی، خو عربانو ترې بیهق جوړ کړ او همدې شهرت موندلی، ابو بکر احمد بن حسین چې په امام بیهقي شافعي شهرت لري، د هغه کتاب سنن بیهقي او دلایل النبوة مشهور کتابونه دي.

ځوان افغان ادعا کوي چې لرغونی بیهق همدا سیمه ده، خو زموږ د سفر افغان ملګري سرور خان ګویا په ډېر باور سره ماته دا باور راکړ، له مقر سره نژدې یې د دوه قبرونو مزارونه راوښودل هغه وویل چې په دې دوه قبرونو کې یو د ابو الفضل بیهقي دی، او دویم د ابو نصر مشکاني د ابو الفضل بیهقي غزنوي د کورنۍ مشهور تاریخ لیکونکی دی چې په ۴۷۰ میلادي کې وفات شوی ابو نصر مشکاني هم د همدې زمانې مشهور ادیب او تاریخ پوه دی، د کوم کتاب مقامات چې د پخوانیو لیکوالانو ماخذ دی.[۴۲]

۴۱-داسې برېښي چې لیکوال د ځینو کلاوو نومونه ناسم نقل کړي وي.

۴۲-یو شمېر تاریخونه د ابو نصر مشکان د زېږېدو ځای غزني یا غور ښیي، خو په غزني کې وفات او دفن شوی دی، د البیهقي د زېږدو ځای بیا سبزوار ښیي، چې په نیشاپور کې وفات شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقر ته داخلېدل او بیا د سفر پیل:

مقر په یو پراخه او ښکلي میدان کې پرته سیمه ده، ابادي یې کمه ده، د یو افغان ډګروال تر قوماندې لاندې یو پوځي ټولی دلته مېشت دی.

سیمه ایزو دولتي مامورینو زموږ د راتلو خبر له وړاندې تر لاسه کړی و، څنګه چې موټر ودرېد، هلته له مخکې څخه ولاړ د سلامۍ کنډک میلمنو ته د ښه راغلاست سلامي وکړه، زړه راته وویل چې په اسلامي هېواد کې که څه هم موږ مسلمانان بهرني مسلمانان یو بیا هم پردي نه پاتې کېږو، او د دې درناوي وړ ګرځو، هومره چې خپل وطن کې هم هومره عزت نه ورکول کېږي، د ازادۍ او غلامۍ تر منځ څومره ستر توپیر دی.

دلته دولتي ودانۍ په ډېره ښه بڼه په پاڅه ډول په دوه پوړونو کې جوړه شوې ده، پورته پوړ د میلمنو لپاره دی، ډېرې خونې لري، ډېر ارام وسایل پکې پراته دي، بیت الخلاء یې په نوې بڼه (فلش سیستم) سره سمه جوړه شوې، ودانۍ هم له ښښتو جوړه شوې بریښي، ورسره نږدې کوچنۍ ویاله بهېږي، مخامخ یې شنې ونې کتار ولاړې د.

حیران شوم چې دومره ښه فضا او ارام ځای اوله ابادۍ خالي، که چېرې داسې ځای په هندوستان کې وای، نو د سترو سترو امیرانو له کورونو به ډک و، د زمانې د انقلاب دا څه ډول له عبرته ډک انځور دی، چې چېرته یوه ویرانه له رونق ډک ښار او چېرته یو له رونق ډک ښار په خرابې اوړي.

پورته پوړ ته له تګ وروسته موږ یو څه ارام وکړ، لومړی میلیمونه د تودو شېدو یو یو ګیلاس وړاند کړای شو، بیا له شېدو پرته شین چای راوړل شو، وروسته د ډوډۍ مېز جوړ شو، له خوراک وروسته مخکې تګ ته چمتو شوو، د تګ پر مهال هم پوځي کنډک د درناوي سلامي وکړه، یوه بجه موټر د کلات پر لور روان شول بیا هم لاره اواره او صافه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلات غلځايي:

دوه کلاته دي، يو کلات د بلوچو او بل کلات غلځايي، لومړی په بلوچستان کې دی چې نن سبا د هندوستان برخه ده، او دويم د غزني او کندهار تر منځ موقعيت لري، په لومړي سر کې د افغانستان پولې تر بلوچستان پورې غزېدلې وې، او د بلوچ کلات امير د افغانستان د پاچا تر امر لاندې و، په ۱۸۸۹ ميلادي (۱۲۵۵ هجري) کې چې کله انګريزي پوځ د سند او کندهار له لارې د افغانستان د پاچا په توګه د شجاع الملک د ټاکلو لپاره کابل ته تللی و، نو دوی د بلوچ کلات امير محراب خان د ميلمستيا په چل ول وواژه او بلوچ کلات يې ونيو، خو د هغه ځوانمرده زوی نصيرخان په ډېرې اتلولۍ سره انګريز پوځ ته ماتې وکړه، خو د افغانستان د پاچا مرسته يوازې همدا بهانه وه، چې سند او کلات يې د هندوستان تر ولکې لاندې راوست.

دا تفصيل مې له دې امله دلته وليکه چې اوسمهال يو مشهور ليکوال د بلوچ کلات امير محراب خان د غلځايي کلات حاکم بللی و.

زما په باور د کلات ټکي اصلي منشا قلعات دی، چې د قلعه جمع ده اود زيات کارېدو له امله په کلات بدل شوی دی.

له مقر څخه ماښام مهال کلات غلځايي ته ورسېدو، دا د غلځي او توخي افغانانو استوګنځای دی، خو خپله د کلات ابادي ډېره کمه ده، دولتي ميلمستون د خامو دېوالو جوړ دی، پراخه دی خو ډېر پخوا جوړ شوی دی، زموږ د راتګ خبر دوی ته هم ورکړل شوی و، خو په تصادفي ډول خادم نه و، لږ وروسته په منډه او سا نيولی راورسېد، د ميلمستون دروازې يې پرانيستې، ډېرې خونې او پاک سامان يې درلودل، په خونو کې پرده لرونکي تختونه او د هغې دپاسه کمپلې پرتې وې، موږ هر يو يو کټ ونيو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا میلمستون په پراخه مېدان کې موقعیت لري، نږدې وسره ابادي نه شته، مخامخ یې غر دی، په هغې یوه کلا اباده ده، چې افغان پوځ پکې میشت دی، کلا مخامخ ښکاري، ورسره نږدې یو کلی اباد دی، دا له غزني څخه هم زر فوټه لوړ دی، له کابل څخه دوه زره فوټه لوړوالی لري، د مازدیګر څلور بجې وې، خو دومره تېز باد لګېدو او دومره یخني وه چې د اکتوبر په یو دېرشمه مو د مازدیګر د لمانځه لپاره په ګرمو اوبو اودس وکړ.

له میلمستون دباندې په وړه میدان کې اواره ځمکه په رېږ پوښلې وه، له همدې برېښېده چې دلته اوبه بهېږي، همدا راز ومو لیدل چې دلته بیلاې بیلو ښنایسته او ځلانده ډبرې هاخوا دېخوا پرتې وې، د یادګار په ډول مو څو ډبرې له ځانه سره راواخستې، همدې ته ورته د ۱۹۲۵ کال د عربو د سفر پر مهال هم موږ د سوډان په ساحل کې داسې ډبرې موندلې وې، له هغه ځایه مو هم څو کوچنۍ ډبرې د یادګار په ډول راوړې وې.

له ماښام وروسته دومره یخني شوه، څومره چې زموږ په سیمه کې په دیسمبر او جنورۍ کې وي، په همدې سبب په بخاریو کې اور بل شو.

ایراني او افغاني فارسي

په غزني کې د پروفیسر هادي او سرورخان ګویا تر منځ د ایراني او افغاني فارسي تر منځ د غوراوي په اړه په زړه پورې بحث وشو، پروفیسر د ایراني فارسۍ ستاینه کوله، او سرورخان ګویا خپله مورنۍ افغاني فارسي غوره بلله، تر ډېره بحث او خبرې وشوې، ګویا ادعا کوله چې فارسي اصل کې زموږ ژبه ده، موږ په بخارا کې (د سامانیانو پر مهال) دا ژبه منځ ته راوړې ده، او په غزني کې د غزني د شاعرانو له خوا ورته وده ورکړل شوې ده، له رودکي نیولې بیا تر غضائري، مسجدي، اسدي، وفیقي، فردوسي، عنصري، سلمان او سنایي او داسې نور ټول د دې ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، او د هغوی د ژبنیو هڅو نوم فارسي ادبیات دی، خو پروفیسر د منځنیو ادیبانو سعدي، حافظ او وروستیو نومونه اخستل.
سرورخان ګویا د ایرانیانو د خبرو د ژبې هغه انځور وړاندې کړ چې موږ په خندا خندا سترې شوو، هغه وویل که موږ ستاسې څخه مننه کوو نو په ښکاره د شکریه او مننې الفاظ وایو، د ایرانیانو په څېر مصنوعي کلمې نه جوړوو لکه (بجان شما، قربانت شوم، بسرشما) نه وایو، په ایران او افغانستان کې چې د فارسي کوم نوي ادبیات منځ ته راغلي، په دې اړوند یې وویل چې موږ د ادبیاتو جدي ډول موندلی دی، او هغوی یوازې ورته په تفریحي ادبي نظر ګوري، وروسته د لهجې په اړه خبرې وشوې، ایرانیان هغه لفظ چې په اخر کې یې الف او نون وي په واو او نون لولي لکه همان "همون" وایي، او ان ته اون وایي، سرورخان وویل:

اقا درست است دوکان شما.... است و زبان شما زبون

په دې خبرې سره ټولو وخندل.

د کلات شپه:

شپه پخه شوې وه، ټول په خپلو بسترو وغزېدل، ټوله شپه تېز باد چلېدو، خو دا چې په حاشدارو کې هنداري وې، هغه هم بندې وې، خونو کې اور بلېدو، یخني مو ونه شوه، خو زموږ ملګرو وویل افغان سرتېرو ته شاباسي ورکول پکار دي، ځکه چې هغوی بیا هم په دې تېز باد او یخنۍ کې په دهلیزونو کې ارام په خوب ویده وو.

له کلاته روانېدل:

نن د نومبر لومړۍ نېټه ده، سهار مو چې سترګې پرانیستې ګرمې اوبه موجودې وې، اودس او د سهار لمونځ مو وکړ، ملګرو مو مخونه ومینځل، وروسته چای او سهارنۍ راورسېده، چای مو وخوړ او د تګ لپاره چمتو شوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تګ پر مهال دلته هم پوځي کنډک د درناوي سلامي وکړه، او د اته بجو په شا اوخوا کې روان شوو.

د کندهار لاره:

هماغه شان یخني وه، ډبلې جامې مو اغوستې او او کوټونه مو پر تن وو، د موټر هنداري بندې وې، خو بیا هم موټر ته باد او یخني راننوتله.

د افغانستان په دې برخه کې تر کلات پورې مخ په لوړه روان وو، له کلات وروسته له نیمايي لارې مخ په ځوږ روان شوو، یخني هم مخ په کمېدو شوه، او هوا مخ په ګرمېدو شوه، تر دې چې کندهار ته په نږدې کېدو سره د پنجاب په څېر موسم ته نږدې شوي وو، په هندوستان کې د جنورۍ په وروستیو د ژمي په ورځو کې له ډیلي څخه تر بمبې پورې د تګ پر مهال باید ډبل لباس واغوستل شي، خو له بوپال وروسته د یخنۍ زور کمېږي، له منانده وروسته باید دا ګرم لباس و ایستل شي، تر دې چې کله بمبې ته رسېږې؛ نو په بدن به دې د ګرمۍ لباس او په لاس کې پکې وي، په همدې ډول څنګه چې موږ له کلات لرې کېدو او کندهار ته نږدې کېدو، نو د ژمي لباس مو له ځانه لرې کاوه.

له کلاته تر کندهاره پورې لاره ښه نه ده، که څه هم لاره اواره وه، خو بیاهم په سړک کندې وې، په لاره کې مو یوه لویه کلا ولېده، لاره کې ځای ځای چینې هم روانې وې، دا سیمه هم زرخېزه او شنه وه، بیا هم لویې لویې درې په کروندو ابادې وې.

خیبر ولې فتنې زېږوي؟

که د افغانستان په تېرو پېښو نظر واچول شي، نو تاسې ته به معلومه شي چې د خیبر شا او خوا د هرې فتنې سرچینه ده، د دې شا او خوا سیمو قبیلې که په هندوستان کې دي که په افغانستان کې، هر وخت د بریدونو لپاره چمتو وي، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي ځايه پاڅونونه او بغاوتونه راپورته کېږي، تاسې به کله د کندهار او غزني په شا او خوا کې د بغاوت کيسه نه وي اورېدلې، خو چې کله جګړه ونښلي نو بيا د دې ځايونو پښتانه هم پکې کم نه وي.

پر هندوستان د دراني د بريدونو سرتيري همدوی و، موږ چې له پېښوره تر کابله او بيا له کابله تر کندهاره د افغانستان کومې سيمې ولېدې، نو په دې مو باور شو چې د پايلو د دې اختلاف په بېخ کې د دې دوه بېلا بېلو سمتونو د ژوند د څرنګوالي اختلاف دی، خيبرستان ټول ډبرين دی، د کرنې ځمکه پکې ډېره کمه ده، له همدې امله د هغه ځای قبايل د خپل نس د ډکولو لپاره اړ دي چې فتنې پيدا کړي، بغاوتونه راپورته کړي، او لوټ مار وکړي، تر څو خپلې خېټې ډکې کړي، خو له بلې خوا له کابله تر کندهاره ټولې سيمې ډېر شنې، ښېرازې او حاصلخېزې دي، خلک يې کروندګري او سوداګري کوي، ځان ته روزي پيدا کوي، هر وخت مصروف وي، له همدې امله د طبيعيت له لحاظه امن خوښونکي دي.

د کندهار پړاونه:

له کلاته تر کندهار پورې پړاونه په دې ډول دي:

اول: د کلات له کلا څخه تر تيرانداز سيمې پورې، چې د ترنک په نوم د يوې ويالې په څنډه اباد کلی دی، له همدې ځايه د دراني قوم استوګنځای پيلېږي.

دويم: د تيرانداز له کلا څخه تر شهر صفا پورې، کوم ښار چې د احمدشاه ابدالي زوی تيمور شاه د چارو سمبالونکي فيض الله خان جوړ کړی و.

دريم: له شهر صفا څخه تر کاريز علهدو پورې چې دا يوه چينه ده.

څلورم: له کاريز علهدو څخه تر کندهار پورې.[43]

۴۳-داسې برېښي چې ليکوال په زابل کې د ځينو سيمو نومونه ناسم ليکلي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر پړاو له یوولس نیولې تر شپاړس میله پورې لرې ابادۍ ته په کتنې سره جوړ شوی، د پخوا په نسبت اوس ځینې پاتې او ځینې يې له منځه وړل شوي دي، د بېلګې په ډول اوس له کلات څخه لومړی پړاو د جلدک کلا ده، دویم د تیزانداز، دریم د شهر صفا، څلورم انجا، پنځم مومند دی، خو د چټکو موټرو له امله اوس دا پړاونه له منځه وړل شوي، یوازې هغه څوک چې پلي یا په څارویو سفر کوي، په دې پړاونو کې اړوي، موږ د سهار اته بجو څخه تر دولس بجو په څلورو ساعتونو کې کندهار ته ورسېدو.

کندهار ته ننوتل:

څنګه چې ښار ته نږدې شوو، نو د ښار ځینې منارې او ګومبدې مو ولېدې، فکر مو کاوه چې په کوم اباد ختیځ ښار ته ننوځو، که اروپا ته ولاړ شئ، تر ټولو دمخه د دود کش دریمځې وینئ، له ښاره دباندې په یو پاخه میدان کې چې یو لور ته يې د بنګلې په څېر ځینې پوځې ودانۍ وې، ولېدل شوې، داسې ښکارېده چې دا میدان هم د کومې پوځې موخې لپاره جوړ شوی، چې شونې ده د الوتکو لپاره یا د پوځ د تمرین ځای وي، له دې وروسته ښار ته داخل شوو، ومو لیدل چې دا ښار د افغانستان د ټولو نورو ښارونو څخه زیات متمدن، پر رونق او سوداګریز دی، پراخه سرکونه، منظم دوکانونه، د ګمبدو بام لورنکې ودانۍ، مسجدونه چې ګمبدې او منارې پرې دنګې وې.

لومړی له یو بازاره تېر شوو، او یوې ګمبده لورنکې څلور لارې ته ورسېدو، د دې څلې شا او خوا ته سرکونه او څلور خواوو ته يې بازار و، دا جوړښت راته د حیدراباد ښار د دکن د څلور میناري په څېر وبرېښېد، خو دا چې د دکن د څلور میناري څخه بیا په داخلېدو سره سرکونه نه تېرېږیو او چې دلته راداخل شوو، نو ټولو خواوو ته لارې وتلې وې، په هغه سرک ولاړو چې شاهي و دانیو ته غزېدلی دی، نوم يې شاه بازار دی، غالباً له دې کبله دا نوم ورکول شوی دی چې د شاهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ودانیو پر لور غزېدلی، خو معلومه شوه چې د ترمیم لپاره هغه سرک بند شوی دی، له همدې امله په بل سرک د ښار څخه د باندې د ودانیو شا لور ته ارګ یعنې شاهي کلا ته ورسېدو، دلته مو د یوې عالیشان او پراخه ودانۍ په دویم پوړ کې واړول.

د کندهار ارګ:

د کندهار دا شاهي ودانۍ د نورو ټولو ښارونو له ودانیو څخه پراخه، لوړه، ښایسته او ښه سمبال او له تکلف څخه ډکه ده، داسې برېښي چې کله دا ښار پلازمېنه وه، نو دا به شاهي دربار و، د ښار هغه کلا چې دا شاهي ارګ پکې جوړ شوی، له خامې خټې جوړ دی، خو د دیوالونو سور یې دومره دی چې دوه درې سپاره پرې تللی شي، ځای ځای یې په څنډو کې برجونه جوړ دي، په یو دوه ځایونو کې د باران د اوبو د بهېدو له امله دیوالونه غورځېدلي، دیوالونه یې دومره رانه او ځلانده دي چې د سیمنټ فکر ورته کېږي.

په همدې ارګ کې ټولې دولتي ودانۍ دي، په پای کې یې دوه پوړیزه ودانۍ ده چې زموږ استوګنځای هم دلته دی، همدلته دا ارګ پای مومي، شمالي لور ته یې په لوړو دیوالونو جوړ دویم پوړ دی، د همدې دویم پوړ شمالي لور ته لوړې لوړې ستنې دي او د پاسه پرې چت جوړ شوی، دپاسه پرې د افغانستان شاهي بیرغ رپېږي، مخه یې د شاه بازار لور ته ده، چې مخکې مو یادونه وکړه، د ارګ د دیوال لاندې همدې لور ته یو پراخه میدان دي، چې باغ عمومي (عام باغ) ورته ویل کیږي او په جوړېدو دی، ښي او چپ لور ته یې دوه باغونه جوړېږي، په منځ کې یې یو سرک تېرېږي چې همدا بیا تر شاه بازار پورې غزېږي، په همدې ډول دوه سرکونه له ارګ لاندې د دواړو باغونو شاته په هلالي شکل کې تېر شوي دي، او تر شاه بازار پورې غزېدلي د، د همدې هلالي سرکونو په څنډو کې په یو کتار په پرله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې ډول دوکانونه جوړ شوي دي، ځینې یې بشپړ او ځینې ودانۍ یې بشپړه نه ده.

د ارګ په داخل کې:

زموږ د استوګنځای سویلي لور ته یو دالان دی، چې چمن پکې کرلی دی، په منځ کې یې داوبو فواره ده، او د همدې میدان بل اړخ سویل لور ته بالمقابل نورې ودانۍ دي، دا معنا چې دا میدان د دې دواړو ودانیو منځ کې دی، له همدې میدان څخه د وتلو پر مهال صدر دروازه یعنې د تالاشۍ ځای لوېدیځ لور ته واقع دی، کله چې د تالاشۍ له ځایه داخل شې؛ نو په میدان کې شمالي او سویلي لور ته دواړه ودانۍ دي، زموږ استوګنځای په شمالي ودانۍ کې و.

دلته په زینه پورته ختل دي، پورته هغه ځای ته ورسېدو چېرته چې موږ میشت و، د شمال لور ته د شاه بازار او باغ عمومي پراخه منظره ښکاري، داسې ښکاري لکه یوه څپره چې په هلالي شکل یا نیمې دایرې په بڼه وي، له څپرې څخه په داخلېدو سره، لومړی یو پراخه سالون دی، دوه درجې لري، لومړۍ درجه یې د شاهي دربار په څېر ښکاري، چې اوس دا ودانۍ د خوراک ځای دی، دلته د خوارک میزونه خپاره دي، په ټوله خونه کې بهرنۍ قالینې خپرې دي، په دویمه برخه سالون کې چوکۍ او بېلا بیل ډولونه میزونه پراته دي، له هغوی څخه هم چوکۍ چاپېرې پرتې دې، د همدې سالون دواړو خواوو ته د خوب بېلا بېلې خونې شته، هره خونه کې هر ډول سامان او اروپایي جوړ په کماني شکل کې لوړ تختونه دي، په ځمکه یې قالینې خپرې دي، په کټونو پاکې روجایي غوړول شوي، ختیځ لور ته یې چېرته چې زما خونه وه، دلته یوه بله په مستطیل شکل یوه خونه شته، هر خوا ته یې پردې زړېدلې، هلته یو اوږد میز و، د لیکلو لوستلو سامان او تیلفون پرې پروت و، داسې برېښېده، چې دا د ځانګړې کار لپاره جوړه شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سالون په دیوالونو د افغانستان او کندهار د بېلا بېلو پاچایانو او امیرانو انځورونه او د هغوی د دربارونو انځورونه، د جشنونو تابلوګانې ځوړندې دي، په دې کې د امان الله خان د وخت انځورونه هم وو.

ګندهار:

کندهار هم د افغانستان له پخوانیو ښارونو یو دی، د هندوانو په لرغونو کتابونو کې یې نوم "ګندهار" لیکل شوی، په همدې نوم یو بل ښار په سویلي هند کې هم شته، کندهار د غلځایي پښتنو ځانګړی مرکز دی، دلته پښتانه په زیات شمېر کې اباد دي.

پښتون او راجپوت:

زما یوه پخوانۍ نظریه، چې اوس هم لا زیاتو دلایلو ته اړتیا لري، هغه دا چې د افغانستان راجپوت او د افغانستان پښتانه دواړه یو قوم دی یا د پښتنو ځینې چې هندوستان ته راغلل نو دوی د راجپوت نوم خپل کړ، دلته پاتې او له اسلام څخه وروسته مسلمانان شوي بیا پښتانه بلل کېږي، له دې ځایه چې کوم پښتانه د سلطان محمود او سلطان شهاب الدین تر بیرغونو لاندې د بریدونو پر مهال هندوستان ته راغل، دا دتاریخ کومه نوې پېښه نه وه، بلکې دا هندوستان ته له پخوا څخه د پښتنو د راتګ او پوځي مداخلو یوه برخه وه، چې همیشه به هندوستان ته داخلېدل، خو له دې امله چې دا بریدکوونکي اوس د بودا په مذهب نه و، بلکې مسلمانان و، د یو قوم او منظم حکومت لاندې وو، له همدې امله پخوا راغلیو راجپوتانو په هر قدم د دوی مخه ونیوله.

تاریخ پوه مسعودي چې د ۳۰۴هجري په شا اوخوا کې یې د سند څخه لېدنه کړې، هغه د کندهار په یادولو سره لیکي: (و القندهار یعرف ببلاد الرهبوط لومړی جلد پاریس) یعنې کندهار د رهبوط د هېواد په نوم پېژندل کېږي، زما په فکر چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رهبوط مطلب (راجپوت) دی، امکان لري چې هغه په سند کې د کندهار د پښتنو نوم په راجپوت سره اوربدلی وي.
کندهار د سند په پای کې موقعیت لري، که بل لور ته غرونه منځ کې خنډ نه شي نو د بنو (سرحد ایالت) او کندهار تر منځ ډېر کم واټن دی، له دې وروسته د سند دره او د سند سیند مخې ته راځي، کېدای شي همدا لامل وي، چې د کندهار واکمنو بیا بیا سند نیولی دی.

اوسنی کندهار:

که څه هم د کندهار ښار لرغونی دی، بیا هم د دې ښار د درو په څنډو کې د واکمنو او فاتحانو د واکمنۍ پر مهال یې بیا بیا ځای بدل شوی دی، لکه چې دا هغه کرې ته ورته دی چې هم په خپل ځای پاتې دی او هم بیا بیا په خوځښت کې دی، تر ټولو وروستی ځل د احمد شاه دراني د واکمنۍ پر مهال دا ښار ویران شو، هغه پخوانی ښار ړنګ کړ او نوی ښار یې اباد کړ، په همدې بنسټ اوسنی کندهار همدا احمدشاهي کندهار دی، کندهار د احمد شاه او د هغه ځای ناستو پلازمېنه وه، هغه مهال بلوچستان، سند او سرحد ایالت او د پنجاب یو شمېر سیمې، او کشمیر د افغانستان برخه وه، احمد شاه پر هندوستان بریدونه وکړل، په کوم جنګ کې چې هغه د مرهټیانو په وړاندې بری تر لاسه کړ، مرکز یې همدا کندهار ښار و.
د اوسني کندهار انځور اوس هم هماغه دی کوم چې کلونه وړاندې و، د احمد شاه دراني د تاریخ لیکوال ۱۲۶۴ د دې ښار نقشه په دې ډول انځور کړې ده: (د ممدوح پاچا د ښار په شا او خوا کې پخه کلا او له اوبو ډکې ویالې دي، د هر بازار لاندې دوکانونه دي، د ویالو په څنډو کې سیوری لرونکې د توت ونې دي، او بازار یې څلور خوا خپور دی، منځ کې یې لوړه ګمبده جوړه شوې مخ ۴۵).

په شاهي ارګ کې استوګنه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارګ کې له ارام وروسته ما او ځینو ملګرو د سفر لپاره غسل وکړ، ځکه چې اوس د هندوستان پر لور یو ورستی پړاو پاتې و، دا د حیراتتیا وړ وه چې په دومره ستر شاهي محل کې بیا هم د ضرورت دوه خونې (غسلخانه او بیت الخلاء) وې، د دې ماڼۍ له حیثیت څخه ډېرې کمې او معمولې بلکې تکلیلف رسونکې وې، له پخوا راهیسې رواج دی چې غسلخانې له استوګنځایونو جلا د حمام په صورت کې جوړېدې، دلته هم لاندې یو جلا حمام و، یخې او ګرمې اوبه پکې او د غسل جلا جلا اړین سامان پکې موجود و، ځینو ملګرو هلته غسل وکړ، خو ما له حمام څخه ګرمې اوبه راوغوښتې او په ارګ کې مې غسل وکړ، د دې ځای موسم د ملتان له موسم سره ورته دی، غسل ډېر خوند وکړ، او اوس مو د هندوستان لباس هم پر تن کړ.

پښتو تحریک:

د ښار ځینې مشهورې څېرې زموږ لیدو ته راغلې، د یادولو وړ یې دوه تنه دي، د بهرنیو چارو وزارت استازی چې کندهار کې ټاکل شوی، او د دې ځای د ادبي ټولنې ناظم او د پښتو رسالې طلوع افغان مدیر عبدالحی خان، د بهرنیو چارو وزارت دې استازی پخوا په ترکیه کې د افغانستان په سفارت کې دنده تر سره کړې، او اوس دلته کار کوي، داسې ښکاري چې عبدالحی خان په هندوستان او د کراچۍ په بندر کې د څه وخت لپاره اوسېدلی، نوموړی د دې خوځښت مشر دی چې پښتو ژبه دې وده وکړي، تعلیمي او علمي او دولتي ژبه دې شي، د هغه په راتګ سره سم ډاکټر اقبال سره په همدې موضوع خبرې پیل کړې، ډاکټر د ژبو په وده او پرمختګ ځانګړې او اصولي بحث وکړ، او ټینګار یې وکړ چې ژبه د یو قوم د خلکو تر منځ د پیوستون لپاره ډېره اړینه او اغېزناکه لاره ده، خو که چېرې د داسې یو تحریک له امله د قوم د خلکو تر منځ د یووالي پر ځای د اختلاف منځ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وېره وي، نو بیا د ترون پر ځای د شخړو او اختلاف او جنګ وسیله ګرځي، چې له امله یې د افغان قوم په اوسني منزل کې ډېر ځه لاسه ورکوي.
زما په اند نن سبا چې د محدود قومیت او ناسمې قومپالنې فکر په قومونو کې شته، له امله به یې د ځوانو افغانانو زړه او دماغ دواړه اغېزمن شي، سره له دې چې فارسي ژبه له زرو کلونو راهیسې د دې هېواد علمي، ادبي او دولتي ژبه ده، بیا هم د دې هېواد د عامو خلکو مورنۍ ژبه تر اوسه پښتو ده، دا د تعجب وړ نه ده چې پښتو تحریک به په راتلونکي کې لا پیاوړی شي، او یوه ورځ به د افغان قوم د دولتي ژبې درجه خپله کړي.
د کندهار والي او نور چارواکي:
موږ لا د افغان جنګیالیو په ژبني جنګ اخته وو، چې د کندهار والي له خپلو ملکي او پوځي کارکوونکو سره راورسېد، هغه په ملریا ناروغۍ اخته و، د تبې له شکېدو وروسته هم کمزوری برېښېدو، له همدې امله د ښار څخه بهر چېرته ارام ځای کې میشت و، خو یوازې له موږ سره د لیدنې لپاره د ناروغۍ او ضعف په حالت کې راغلو، هغه له موږ ټولو سره سلام او په لاس ستړې مشې وکړه، بیا یې له یو مامور سره زموږ پېژندګلو وکړه، د دې ښار ښاروال هم ورسره و، په بېلا بېلو موضوعاتو مو خبرې وکړې، څلور بجې هغوی رخصت واخیست او موږ هم د ښار د لیدلو لپاره بهر ووتو.
دا سردار ډېر ښه خویه، سنجیده او د ملګرتوب څښتن و، هغه هم د اوسنۍ واکمنې کورنۍ غړی دی، زما په اند د نادرشاه مرحوم خوریی دی، د ارګ تر دروازې یوځای ولاړو، هغه غوښتل نږدې ځایونو ته له موږ سره ولاړ شي، خو دا چې کمزوری و هغه مو رخصت کړ، هغه په خپل ښکلي موټر کې سپور او ولاړ و.
خرقه شریفه او د احمد شاه دراني مقبره نږدې وو، پلي روان شوو، او موټر مو د قبرې تر دروازې پورې و استول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرقه شریفه:

له ارګه د وتلو سره سم خرقې شریفې ودانۍ ده، داسې مشهوره ده چې دلته د رسول الله صلی الله علیه وسلم سپیڅلی لباس ایښی، لرغونی تاریخ یې معلوم نه دی، شوني ده چې دا مبارک لباس احمد شاه ابدالي له بخارا تر لاسه کړی وي، په ډېر ادب او ا حترام یې خپلې پلازمېنې ته راوړی، او په ۱۱۸۲کال کې یې ورته له شاهي ماڼۍ سره نږدې یوه ودانۍ جوړه کړې، تاریخ یې په عربي ژبه کې په الف و مأته و ثمانین و اثنین لیکل شوی، د ودانۍ اوسنۍ بڼه یوه ستره ګمبده لري، کله چې موږ هلته داخل شوو، فرش پکې اوار و، خو په راوتلو سره مو ولېدل چې سرتېرو بېرته ټول کړی دی، داسې ښکارېده چې دا فرش په ځانګړو مواقعو خپرېږي.

اوسنۍ ګمدي ودانۍ شهید امیر حبیب الله خان جوړه کړې ده، د دروازې په ښي او ګیڼ لور په ښکلي لیک لیکل شوي چې د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ پر مهال سردار محمد عثمان خان نایب سالار نایب الحکومت کندهار په ۱۳۲۹کال کې جوړه کړې ده، داخلي برخه کې ډېره ښکلې او په ښایسته نقش ښکلې شوې ده، د ګمبدې په ټوله شا اوخوا کې په ښکلي لیک لیکنه شوې ده، ګمبده یې خالي ده، په لوېدیځ اړخ کې یې یوه لوړه چوتره ده، په څنډه کې ورته زینه ختلې، د زینې په سر کې ښکلې کټاره لګېدلې، په همدې زینې بره وختو، دلته په یو پوښ کې یاده خرقه شریفه تاو شوې، دلته خیمې ته ورته کوټه ده، ورسره نږدې د خوشبویۍ لپاره بخوردان ایښي دي، هلته مو درود او سلام وکړ، او بېرته راښکته شوو.

زما په فکر د داسې تبرکاتو نسبت چې تاریخ یې روښانه نه وي، د صحت لپاره یې دلایل هم نه شته، خو بیا یې هم ډېر خلک په صحت قایل دي، په همدې بنسټ له دې انکار لپاره هم کوم ډول پیاوړی دلیل نه شته، نو که چېرې موږ د نبوي حرمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنه وکړو، دا د ميني د قانون سره سم دی، خو بايد دا ډول کيفيت له مشرکانه طريقې سره ورته والی ونه لري.

د احمد شاه ابدالي مزار:

دا هماغه احمد شاه ابدالي درانی دی چې د هندوستان په وروستي تاريخ کې يې بيا بيا يادونه شوې، چا چې په خپلو وروستيو شپږو بريدونو سره د هندوستان د بد امنۍ د لرې کولو هڅه وکړه، په وروستي ځل هندوستان ته راغی، په شمالي هندوستان کې يې د مرهټيانو بريدونو ته د پای ټکی کېښود.

د احمد شاه کورنۍ د سدوزی قبيلې اړوند ده، مشهوره ده چې د هغه په نيکونو کې د ترين په نوم يو مشر تېر شوی، هغه د خواجه ابو احمد ابدال چشتي مريد و، او بيا يې د ابدال لقب تر لاسه کړ، په همدې اساس احمد شاه ته هم ابدالي ويل کېږي، د ترين ابدال په اولاد کې د يو نوم يې سدو و، د سدوزی قبيله هغه ته منسوبه ده، د سدو د يو زوی نوم خضر و، چشتي ته د عقيدت او سپېڅلتيا پر بنسټ په دې کورنۍ کې بزرګي پيدا شوه، خضر د خپلې ديندارۍ له امله په خواجه خضر مشهور شو، افغانانو هغه ته عقيدت درلود له همدې امله هغه يو مرکزي حيثيت درلود، احمد شاه د همدې پاک نېکه نېکمرغه لمسی دی، له نادرشاه وروسته افغانانو احمد شاه خپل پاچا وټاکه، کندهار يې پلازمېنه شوه، هغه مهال د دې افغان پاچا په حکومت کې پر افغانستان سربېره کشمير، سرحد، پنجاب، او د سند ايالت سيمې شاملې وې، کومې سيمې چې د هغه ځای ناستو وخت په وخت له لاسه ورکړې.

سلطان احمد شاه ابدالي يو ديندار انصاف خوښونکی او پر جوش مجاهد و، او دا مبالغه نه ده چې د اسلام په وروستي تاريخ کې له هغه پرته بل ستر اتل نه دی تېر شوی، له درويشت کاله حکومت وروسته په ۱۱۸۶ کال کې وفات شو، په کندهار کې له شاهي ارګ سره نږدې خاورو ته وسپارل شو، له هغه وروسته يې مشر زوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور شاه په تخت کېناست، او د خپل پلار په قبر یې دا عظیم الشان مقبره جوړه کړه، افغانان ددې مقبرې دومره ادب او درناوی کوي چې که چېرې یو قاتل هم دې ځای کې پناه اخسته؛ هغه به په امن کې و.

دا مزار له خښتو او چونې جوړ دی، د پاسه پرې ستره ګمبده ده، تر لاندې یې د پاچا قبر دی، دباندې هم پرې تزیني کار شوی، خو اوس له منځه تللی، د ګمبدې داخلي برخه په طلایي رنګ سره ښایسته شوې، په ځمکه یې هېڅ فرش نه شته، کوم ځای کې چې د دیوالونو څوکې پای مومي، په ډېر ښکلي لیک پرې لاندې اشعار لیکل شوي:

شاه والاجاه احمد شاه درانی که بود — در قوانین امور سلطنت کسری منش

از نهیب قهربان سطوتش در عهد او — شیر اهو را بشیر خویش دادی پرورش

می رسید از هر طرف در گوش بدخواهان او — از زبان خنجرش هر دم هزاران سرزنش

چون روان شد جانب دار البقاء تاریخ بود — سال هجری یک هزار وییکصد و هشتادوشش

مقبرې ته په ننوتلو سره مو د دې ستر پاچا هغه انځور مخې ته راغی، کوم چې په انګریزي تاریخونو کې کښل شوی، د هغه د کارنامو ستروالي د دې ځای لیدونکي باادبه کړي دي، هغه څه چې د خاورې لاندې و، هغه له څو هډوکو پرته هېڅ نه وو، خو د هغه د ژوند یو یو ټکی د اب حیات په سیاهۍ د عالم په پاڼو ثبت پاتې دی.

د قرأن کریم شاهي نسخه:

د سلطان د مقبرې په لوړه کې قرأن کریم ایښی و، کوم کې چې هغه خپله تلاوت کاوه، د مقبرې خادم هغه له پوښه راوویست، زموږ مخې ته یې کېښود، دا په چوب خط ترجمه شوی او حاشیې یې لرلې په قلم لیکل شوی و، په ځانګړې ډول لیکل شوی دی، داسې برېښي چې د باچا په وروستي عمر کې د لیدلو د کمزورۍ او زړښت پر مهال په غټو تورو لیکل شوی و، تر څو یې پاچا په اسانۍ سره ولولي، د دوه لویشتو په اندازه اوږده دا نسخه، ډېره عمده او روښانه ده، فارسي ترجمه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

حاشیه یې په نستعلیق خط لیکل شوې، د فارسي تفسیرونه هم لري، په پا ی کې یې په فارسي ژبه یوه فالنامه ده، په پای کې یې د هغو خلکو نومونه دي چې دا نسخه یې پاچا ته چمتو کړې وه، د هغوی نومونه په لاندې ډول دي:

سلطان احمد شاه بادشاه غازي درانی خلدالله ملکه دهم شهر ربیع الثاني (۱۱۷۹) باهتمام بنده درگاه اضعف عبادالله علی اکبرخان ادلوکری حافظ عبدالوهاب متن نوشت و محمد هاشم و محمد تقی و عبدالصبور تفاسیر نوشت و محمد یوسف ترجمه نوشت، و به کار صحافی عبدالحکیم صحاف صورت اتمام پذیرفت.

ما وویل دا د قرآن هغه نسخه ده چې د دې تېز انسان د هېواد پراخونکي او د هندوستان د فاتح حکمران پاچا په زړه یې حکمراني کوله.

د دې نسخې د چمتو کولو کوم تاریخ (۱۱۷۹) لیکل شوی، نو داسې برېښي چې دا د مرحوم پاچا له وفاته اته کاله مخکې چمتو کړای شوې ده.

ارغنداب:

له مقبرې په راوتلو په سرک موټر ولاړ وو، د بهرنیو چارو وزارت اوس هم له موږ سره ملګری و او په نور چکر کې یې هم له موږ سره ملګرتیا وکړه، د کندهار تر ټولو ښکلې او طبیعي منظرې سیمې نوم ارغنداب دی، له مقبرې د ارغنداب پر لور ر وان شوو، د ښار له دیوالو بهر هم ښه سرکونه وو، مخامخ غرونه ښکارېدل، تر لاندې یې ډېر پراخه میدان و، مامور صیب (د افغانستان په اوسنۍ سلطنتي اصطلاح کې مامور ښکتني افسر ته وایي) وویل چې اول لرغونی کندهار دلته اباد و، خو اوس په دې میدان کې د پخوانۍ ابادۍ هېڅ نښې نه شته.

له میدانه تېر او غره ته نږدې شوو، دلته یو رېونده سرک جوړ شوی، موټر کرار کرار مخ په لوړه تګ پیل کړ، د غر سر ته وختو، په تنګه لاره په لوړه کې یو لوړ خو تنګ ځای ته ورسېدو، موټر مخکې نه شول تللای، پلي روان شوو، او یو پراخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته ورسېدو، ځمکه پنځوس شپېته فوټه لاندې وه، عجیبه منظر و، اوس موږ د کندهار په تر ټولو لوړه سیمه ولاړ وو، لاندې د ارغنداب سیند بهېدو، بیا په کم کم واټن کې ویالې روانې وې، لاندې په فطري ډول درې درې ویالې د نهرونو په بڼه بهېدې، د همدې ویالو په څنډو کې تر دېرش میله واټن پورې د انار ونې ولاړې وې، د باغونو یوه لړۍ برېښېده، داسې په زړه پورې فطري منظر تر اوسه زما سترګو نه و لیدلی، هر لوري ته مو چې کتل؛ نو د جنات تجری من تحتها الانهار حالت مو سترګو ته ودرېدو.

د بابا مزار:

د خدای د دوستانو څه حال دی؟ دوی به چې کله له ازدحام څخه په تېښته د یوې ورکې سیمې په لټه کې وو، نو بیا به یې هم د ټاکنې نظر د قدرت په داسې یو ساده خو په زړه پورې منظر غورځېدو، د ډېرو بزرګانو د چلې او عبادت ځایونه په همدې ځایونو کې دی، د سوډان ساحل اوس انګریزانو نیولی او هلته یې بندرګاه جوړه کړې ده، خو د حیرانتیا خبره دا ده چې خدای خبر له دې څخه څومره وخت مخکې د خدای یو ولي دا ځای د خپل عبادت او مدفن لپاره غوره کړی دی، ځکه چې د سورسمندر په افریقایي ساحل د سوډان له بندرګاه سره نږدې د هغه مزار دی، د ارغنداب دا په زړه پورې نظاره هم کله د قدرت د نظارې د کتونکي له لید څخه پټه پاتې کېده، یو بزرګ چې بابا ولي یې بولي، همدا ای ځای خوښ کړی دی، په همدې لوړه د هغه مزار دی، ورسره نږدې د یو کوچني مسجد پرانیستې برنډه ده، هر کال دلته یوه میله وي، پسونه قرباني کېږي، د ښار سیلانیان د تفریح او سیال لپاره دلته راځي دلته ډوډۍ پخوي او خوري یې.

د ستنېدو پر مهال مامور صیب موږ ته یو لوړ غر وښود، په قدرتي ډول داسې جوړ شوی و چې ښکارېده لکه یو غټ فیل چې لسګونه متره اږد او ناست وي.

برېښنا کوټ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارغنداب له رود څخه د باغونو د خړوبولو لپاره اوسني حکومت په ساینسي ډول ګټه اخستلو هڅه کړې، د دې رودونو له بهېدو څخه چې کومه برېښنا تولیدیږي په همدې بنسټ یې دلته یو برېښنا کوټ جوړ کړی، ځینې ماهرین پکې کار کوي، د سرکونو په څنډو د برېښنا ستنې ولاړې دي، مزي یې غزېدلي دي، خو تر اوسه یې کار نه دی پیل کړی، د دې لیکتنې پر مهال هیله لرم چې دې کارخانې به کورونه او سرکونه روښانه کړې وي.

چهل زینه:

له غره څخه په راکوزېدو د کندهار څخه دباندې بل لور ته ولاړو، یو غر ته ورسېدو، شهنشاه بابر د همدې غر پر سر په هندوستان کې د خپلو فتوحاتو ډبرلیک نصب کړی، د غر په لمن کې له موټرو ښکته شوو، سرک تر دې ځایه جوړ دی، د غر له لمنې څخه ډبرې ماتې کړای شوي او زینه جوړه شوې، له ما او پروفیسر هادي پرته هېڅا هم پورته ختلو ته زړه ښه نه کړ، په وینا خو دا څلوېښت زینې دي، خو په اصل کې یې شمېر شپږ څلوېښت دی، حکومت د زینو دواړو لوریو ته د وسپنې کټارې لګولې دي، تر څو ختل او کوزېدل اسانه او خوندي وي، له دې امله چې دا زینې د غر په توږلو سره جوړې شوي ځکه صافې نه دي، موږ پورته تګ پیل کړ، خو ډېر ژر مو په سینه کې درد پیدا او ستړي شوو، خو ما همت له لاسه ورنه کړ، او پورته وختم، هلته د غر په سر کېندنه شوې، د مسجد د محراب په څېر یو محراب جوړ شوی، په منځ کې یې یوه خونه ده، دلته د بابر په امر په څرګند لیک د هندوستان د هغو ښارونو نومونه په ترتیب سره د جغرافیې تر مخې کیندل شوي دي، کوم ښارونه چې ده د خپل مټ په زور فتح کړي وو، د پاسه پرې د پاچا نوم لیکل شوی دی، په دې ښارونو کې پټنا، حاجي پور، ترهت، سهسرام څخه نیولې بیا تر لکهنو او بیا له غه ځایه تر لاهور پورې د ښارونو نومونه شته، ورځ پای ته رسېدلې وه، ځکه مې ونه شول کولای ټول نومونه ولیکم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار نوی ښار:

له اوسني ښار څخه دباندې او له چهل زینه سره نږدې موږ نوې جوړ شوي سرکونه، لارې او د یو نوي ښار په څېر د پیل نښې ولېدې، راته وویل شول چې امان الله خان په دې سیمه کې د کندهار د نوي ښار جوړولو طرحه درلوده خو زمانې وفا ونه کړه.

پوځي میدان:

د ارغنداب او چهل زینه څخه د راتګ پر مهال یو میدان دی، چېرته چې افغان سرتیري په ورزشونو او تمرینونو او پوځي لوبو او قومي اتڼ مصروف وو.

د ښار حالت:

د ښار سرکونه عموماً ښه دي، له ښاره بهر هم سرکونه پاک او اوار جوړ شوي، تر ټولو ښه یې دا چې شنه او شاداب دي، ډېر میدانونه لري، تر څنګ یې دومره ویالې بهېږي چې هر لور ته وګورې؛ نو د اوبو نرۍ لیکه به روانه وي، په ځانګړي ډول د سرک په څنګ څنګ کې نهرونه بهېږي، دباندې څخه ښار ته غزېدلي سرکونه او د شاه بازار سرکونه عموماً همدا کیفیت لري.

د اسلامي ښار منظر:

له چهل زینه څخه د ستنیدو پر مهال ماښام و، د اسلامیت یو اغېزناک منظر مو ولید، هر مسافر، هر دوکاندار، هر چا ته چې چېرته وخت موندل شوی، د همدې روانو اوبو ویالو ته ناست دی، اودس کوي او څادر یې غوړولی، لمونځ اداء کوي، که جماعت نه و، نو یوازې د قبلې پر لور شوی او عبادت کوي، ځای ځای داسې چوترې هم وموندل شوې چې په جماعت لمونځ پرې کېدو، اباد مسجدونه و، بازارا کې مو ولیدل چې دوکاندار او خریدار دواړه لمونځ کوي، یا په لمانځه ولاړ دي، دا روح پرور نظاره ما له کندهار پرته په بل هېڅ سیمه کې ونه لیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار روښنايي:

د شاه بازار سرکونه پرانيستي وو، له همدې لارې ارګ ته راغلو، د ماښام لمانځه له اداء کولو وروسته شپه په پخېدو وه، خو بازارونو کې رڼا يې خپره وه، دلته دوکانونه ژر بنديږي، خو په شا بازار کې دوکانونه اوس هم پرانيستي وو، د شاهي ارګ هغه اړخ ته د درنګ ساعت لپاره ولاړ وم چې د شاه بازار پر لور دی، په سرکونو د روښنايۍ لپاره لوړې ډنډې ځوړندې وې چې ټول بازار يې روښانه کړی و.

د باغ عمومي د سرود ډله:

لکه چې ومو ويل چې د شاه بازار پر لور د ارګ مخې ته او د بازار په منځ کې يو عمومي باغ دی، دا مهال مو په دې باغ عمومي کې وليدل چې د سرود د ډلې د مشر تر څارنې لاندې افغان پوځي کنډک په منظم ډول دورې وهلې او سرود يې غږاوه، د سرک له منځه راځرګندېدل، د ارګ تر پايه درېدل او په څنګلوري سرک کې بېرته راتاوېدل، له هغه ځايه بيا د سرک تر نيمايي راتلل او همدا جريان روان و، د لارې په اوږدو کې يو نيم ځای کې درېدل، دا چاره تر يو ساعت روانه وه، دوی چې کله خپل وخت پای ته ورساوه د ارګ په مخ کې ودرېدل درناوی يې وکړ او په خپله مخه ولاړل.

دا له متمدنو ښارونو څخه نقل شوی حالت و، موږ ته وويل شول چې دا انتظام د دې ځای ښاروالۍ کړی دی، هر ماښام دلته راځي او پوځي سرود غږوي.

د راس مسعود شپې سفر

زموږ په ملګرو کې سيد راس مسعود ستنيدو ته سخت په تلوار کې و، هغه غوښتل چې شپه له دې ځايه رخصت او سهار چمن ته ورسېږو، له چمن څخه موټر واخلو او غرمه کويټې ته ورسېږو، له هغه ځايه په اورګاډي کې علي ګړه ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شو، خو ستونزه دا وه چې د سید د سپرلۍ موټر خرابه شوی و، د بل موټر پیدا کېدو کې وخت و، د بل وخت مطلب دا و چې تر څو په کندهار کې انګریزي کونسلګیرۍ په فورمې د موټر ټولې اړتیاوې، وضعیت او څرنګوالی ونه لیکي، نو دا موټر نه شي تللای.

په کندهار کې برتانوي کونسلګیري:

په کندهار کې د انګریزانو یوه کونسلګیري هم شته چې له شاهي ارګ سره نښتې ده، کونسل یې زموږ د ملګري غلام بهیک ورور خان بهادر سید صدیق حسین دی، هغه مازدیګر موږ سره د لیدلو لپاره هم راغلی و، نوموړي له ډاکټر اقبال سره مخکې هم کتلي او کلیوال یې و، ډنګر، عمر خوړلی او د رنګۍ ږیرې څښتن دی، پنجابي خولۍ یې په سر وي، با اخلاقه، او متواضح انسان دی، مخکې په عربي هېوادونو، شاید په بحرین کې د انګریزانو کونسل و، اوس په کندهار کې دی، د مسلم پوهنتون د فلسفې د پروفیسر ډاکټر ظفر الحسن سره یې نږدې خپلوي ده، سید راس مسعود ورځخه د خپل سفر د ستونزو په حل کې د مرستې غوښتنه وکړه، نوموړي خپل موټر چې چلوونکي ته یې لاره هم پوره معلومه وه او ټول قانوني مراحل یې بشپړ کړي وو، هغه ته وسپاره، د هغه د سامان الاتو لپاره افغان لارۍ چمتو شوې وه، سرورخان ګویا او مامور صاحب خپلو مسئولیتونو ته په کتنې د سید د دې سفر سخت مخالف و، خو هغه نه منله او مجبور شول چې رخصت یې کړي، له هغوی سره یې وسله وال ساتونکي ملګري کړل، په لاره کې یې د قلعه نو ساتونکو ته تلفون وکړ، خبر یې کړل چې کوم موتر اوس ځي باید مخه یې ونه نیسي، مخکې د تګ اجازه ورکړي، د هرې پوستې افسر ته یې خبر ورکړ چې د دې موترو د رسېدو خبر په کندهار کې مرکزي دفتر ته ورکړي، په دې سره سید او پروفیسر هادي حسن له کندهاره رخصت شول، د شپې دولس بجې له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه روان شوي وو او سهار لمر خاته معلومه شوه چې هغوی په خیریت سره له افغان پولې اوښتي او هندوستان په خاوره کې داخل شوي دي.

د شپې تېرول:

پاتې ملګرو په کندهار کې شپه تېره کړه، شپه یخه وه، سهار زه له خپل معمول سره سم پاڅېدم، له ارګه ووتم او په یواځې ځان د ښار پر لور روان شوم.

له سرکونو لېدنه:

له ارګ څخه باغ عمومي ته راغلم، دواړو خواوو ته یې کوچنۍ ویالې بهېدې، د باغ په سر کې سرکونه هم جوړېدل، د ارګ مخې ته د دوکانونو کار هم نه و بشپړ شوی چې په نوي ډول جوړېدل، په داسې حال کې چې د شاه بازار پر لور روان وم، ومې لیدل چې په هر دوکان په ډېر ښه لیک سره په فارسي ژبه لوحې لګېدلې وې، د ټولو تختې تورې او حروف یې سپین و، په هر دوکان د مالک نوم او د هغه مسلک یا د دوکان کاروبار لیکل شوی و، د بېلګې په ډول یعقوب علي خان کتاب والا، احمد خان د غوړیو والا ، سردارخان د بورې والا.

اردو د نړیوالې ژبې په توګه:

په جلال اباد، کابل او غزني کې مې اردو ژبه لېدلې وه، خو په کندهار کې مې ولیدل چې د دوکانونو لوحو د اردو الفاظو څرګندونه کوله، او د «والا» ټکی چې بشپړ اردو دی د هر دوکان په لوحه لیکل شوی و، لکه فلانی د کتاب والا، د غوړیو والا، د بورې والا، په دې لیدلو سره مې بمبي په یاد شوه، چېرته چې بوتلي والا «بوتل والا» او ان د ستیشن والا ټکي هم اورېدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوکانونه سهار وختي پرانیستل کېږي:

په دې ځای کې دوکانونه هم وختي بندیږي او هم وختي پرانیستل کېږي، له لمرخاته سره دوکانونه پرانیستي او ځای ځای د خوراک دوکانونه وو، کټ مټ د لکهنو او ډیلي د نانبایانو په څېر، ومې لېدل چې هر ځای کې یا کورکمند، یا رخت او یا غلې داني پلورل کېدې.

د سرک بلې غاړې هغې ګومبدې ته ورسېدم چې د حیدراباد د څلور منارو سره یې ورته والی ورکوم، د سرک په څنډه ځای ځای د شیدو، مستو او پیروي پلورونکي ناست وو، د دې ځای موره مستې ډېرې مشهورې دي، چې په کوچنیو ختینو کټو کې وي او پلورل کېږي، تر یادې ګومبدې لاندې د مستو دا پلورونکي خورا زیات وو.

د دوکانونو حالت:

دوکانونه چټونه لري، د ماهي د شا په څېر خام چټونه دود دي، دوکان یا یوازې یوه خونه یا کوچنۍ کوټګۍ وی، د بازار لور ته یې دروازې پرانیستې وي، سامانونو ته په کتنې سره دا ډېر معمولي وو، پاک دوکانونه وو؛ خو له دې امله چې توکي یې هومره ښه نه و، نو دومره روښانه نه معلومېدل.

د شابازار مسجد:

د شابازار په منځ کې یو مسجد دی، زه ورغلم، عادي مسجد و، خو منبر یې د یوې ځانګړې ډېرې جوړ و، معلومه شوه چې دا د پخوانۍ زمانې یوه شاهي ودانۍ ده.

د ډبرو صنعت:

د کندهار یوه ځانګړتیا د ډبرو صنعت دی، د سنګ شاه مقصود په نوم یوه ډبره دلته شته، سپینه، ژیړه او شنه په درې رنګونو کې وي، ارزانه یې سپینه، بیا ژیړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ګرانه او کمه موندل کېدونکې يې شنه چې عموماً ورڅخه تسبيح جوړېږي، د ځينو نورو شيانو لپاره هم کارول کېږي، لکه پر کاغذ د اېښودلو ډبره، د سګرټ ډبې، د سګريټ پيپ، د ميوو لوښي او د شمعې لوښي.

دوکانداران:

سر راس مسعود غوښتل د کور مېرمنو ته د دې ډبرې تسبيح واخلي، مامور صيب ځينې دوکاندارانو ته وويل چې له خپلو سامانونو سره ارګ ته راشي، هر چا په بکس کې توکي راوړي وو، په فارسي خبرې پيل شوې، الله اکبر، د قسم او ايمانداری سره سره د نرخ په اړه ډېرې خبرې وشوې، چې نابلده سړی خو په سم قيمت کله هم څه ونه پيري، نرخ له يو سل او پنځوسو روپيو پيل شو، خو لس دولسو روپيو ته ورسېدل، د شنې ډبرې تسبيحو دولس دانې په پنځلس روپيو وشوې، د تسبو د اوبدلو سامان هم و، سمدلاسه يې تار کې اچوي، او پيرودونکي ته ورسپاري.

مدرسې او علمی ادارې:

په دومره وخت کې مې دلته د کوم علمي مرکز يا مدرسې څخه ليدنه ونه شوه، د کابل په څېر دلته هم يوه علمي ټولنه شته خپل غړي لري، يو کوچنی کتابتون لري، دلته د فارسي پر ځای پښتو ته اهميت ورکول کېږي، دا ټولنه هره مياشت يوه پښتو مجله هم خپروي، يو کوچنی ميوزيم لري، چې موزيم جديد ورته وايي،د عربي يوه مدرسه ده چې مدرسه محمديه يې بولي، د نوي ډول دوه دولتي ښوونځي دي،د يو نوم مکتب شعله ماه او د دويم نوم مکتب توپخانه دی، هر ښوونځي کې پنځه سوه زده کوونکي دي، يو دار المساکين شته چې بې وزلو ته حکومت خوراک ورکوي، د ښار خلک او سيمو اوسېدونکي هم مدرسې لري چې سيمه ييز هلکان پکې درسونه وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار مېوې:

د کندهار د سواګرۍ تر ټولو لوی توکي میوې دي، نورې میوې هم لري، خو تر ټولو مشهور یې انار دي، کوم کندهاري انار چې هندوستان ته راځي، هغه د میاشتو په تېرېدو سره وچېږي، خو په کندهار کې یو تازه انار له نیم کیلو کم نه وي، او دومره له اوبو ډک وي چې نیم ګلاس جوس ځیني په اسانۍ وتلای شي، خو دا چې یو څه تروشه وي، نو د انار په دانو یو څه مالګه دوړوي او بیا یې خوري، په دې ډول یوه ځانګړې مزه پیدا کوي.

هره ورځ له کندهاره چمن او کویټې ته د دې میوو له پنځه ویشتو څخه تر دېرشو پورې لارۍ ځي، هلته ورته ځانګړې ټوکرۍ جوړېږي، په هغې کې بیا یو خاص ډول اوړده واښه څلور اړخونو ته ایښودل کېږي، په هغې کې انار ایښودل کېږي، تر څو په لاره کې مات نه شي.

نوې کلا او چمن د نومبر دویمه ۱۹۳۳

د کندهار د ښاروالۍ له بلنې څخه معذرت:

د کندهار د ځینو مشرانو باور و چې د دې ځای ښاروالۍ له اړخه موږ ته د چای بلنه راکړل شي، د دې لپاره اړینه وه چې لږ تر لږه یوه ورځ نور هم پاتې شو، خو هېواد ته د نږدې والي مینې موږ د یو چای بلنې له امله د یوې ورځې قرباني ورکولو سره موافق نه کړو، سرور خان ګویا ډېر ټینګار وکړ، خو موږ ښښنه وغوښته، او همدا پرېکړه وشوه چې نن د نومبر په دویمه نېټه له کندهاره روان شو.

له کندهاره دباندې:

له کندهاره دباندې هم ځینې ودانۍ او شاهي او عمومي باغ شته، چې ځینې یې ډېر شهرت لري، خو د وخت د کمښت له امله مو ونه شول کولای له هغې لیدنه وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفترونه:

دولتي دفترونو ته مو هم ونه شول کولای ولاړ شو، اولېدلي مو دي چې د دفترونو ودانۍ ښې دي، خو لا هم د اوسني متمدن نظام سره سمې نه دي جوړې شوي، او يواځې يو قاضي د هر ډول قضيو پرېکړه کوي.

عجيبه دا ده چې څومره د محاکمې طريقه ابتدايي وي، تر همدې بريده قضيې هم کمې او په طبيعي حالت کې وي، خو څومره چې ترتيب او تنظيم او قواعد او قوانين پېچلي لارې خپلوي، په همدې اندازه شخړې نورې هم پېچلې او زياتېږي، چې په هندوستان کې هر څوک دا ښه درک کولای شي.

د لارې د تګ تاييد:

هغه څوک چې له هندوستانه افغانستان ته د تګ پاسپورټ لري، اړينه ده چې د بېرته ستنېدو پر مهال د تګ اجازه او افغاني تصديق او برتانوي دفترونو کې يې تصديق کړي، موږ له دې امله چې په کابل کې د اپروسه اسانه وه په کابل کې پای ته رسولې وه، لومړی افغاني دفتر او بيا برتانوي سفارت د هغې تصديق په لاندې ډول کړی و:

(براى رفتن هندوستان از راه قلعه جديد قندهار)

له دې وروسته په هغې د (برټش ليګيشن کابل) په ليکلو سره د تصديق ټاپه ولګوله، هغه څوک چې له کابل څخه دا تصديق له ځانه سره نه راوړي، هغه اړتيا لري چې په کندهار کې برتانوي کونسل او د کندهار د والي دفتر ته ولاړ شي او خپل پاسپورتونه تصديق کړي، که داسې ونه کړي نو هغوی ته له افغانستان څخه د وتلو او هندوستان ته د داخلېدو اجازه نه شي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کندهاه روانېدل:

د سهار اته بجې له چای او سباناري څخه له فراغت وروسته له کندهاره روانېدو ته چمتو شوو، موټر مو هماغه و چې له کابل څخه پکې زه او ډاکټر صیب راغلي وو، ښه، لوی او ارام موټر و.

مخکې مې وویل چې له افغانستانه هندوستان ته د راتګ لپاره د برتانوي کونسل یوه فورمه په دې ډول ډکېږي او وړاندې کېږي چې د موټر لمبر د موټر د کارخانې نوم د استعمال وخت اوسنی کیفیت او د موټر د مالک نوم پکې وي، د چلونکي نوم او د اجازې سند او نور هم پکې موجود وي، هغه موټر چې موږ پکې سفر کاوه مخکې هم هندوستان ته تللی و، له همدې امله له مخکې څخه ورسره د دې موټر فورمه د برتانوي کونسل سره موجوده وه، ځکه کومه ستونزه پېښه نه شوه او هغه لارې چې سامانونه مو پکې بار و پورته پړاو یې بشپړ کړی و، ویل کېږي دا احتیاط له دې امله کېږي چې د لارې د خرابۍ له امله کومه ستونزه پېښه نه شي.

له روانېدو مخکې د کندهار د والي له خوا په یوه بوجۍ کې څه وچه میوه او کندهاري انارو دوه ټوکرۍ د ډالۍ په توګه راوړل شول، دا ټوکرۍ په لارۍ کې راوځړول شوې، تر څو د څه شي لاندې خرابې نه شي.

سهار نهه بجې شا او خوا زموږ موتر د کندهار شاهي ارګ څخه حرکت وکړ، په لارۍ کې پر سامان سربېره هغه امنیتي ځواکونه هم موجود و چې له کابله له موږ سره راغلي وو، سرورخان ګویا چې تراوسه زموږ د سفر ملګری و، له دې کبله چې هغه نور تکلیف نه کړو، غوښتل مو هغه کندهار کې پاتې شي او له موږ سره مخکې لاړ نه شي، خو د هغه میلمه پالنې دا ونه منله او کېدای شي همدا ورته شاهي حکم و، هغه هم له موږ سره روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره:

له کندهاره تر یوې فاصلې سرک ښه و، پلونه یې هم درلودل، خو څومره چې مخکې تلو لاره خرابېده او تکلیف ورکونکې وه، ډېر پلونه مات شوي و، په داسې ځایونو کې موټر له پول څخه کوزېدو او بیا په په لوړ ځای ختلو، داسې برېښېده چې د زړورو افغانانو سره د هغوی موټر هم زړور دي، چې دا وېرونکې لارې بې وېرې وهي، د افغان موټر چلونکو د بهادرۍ هم باید ستاینه وشي، چې په داسې سختو لارو په ښې طریقې سره موټر چلوي.

تخته پل:

له کندهاره څو میله لېرې یو منزل راغلو چې نوم یې تخته پل و، شاید د نوم اصلیت یې دا و چې دلته د تختو کوم پول جوړ شوی وي.

دلته د محصول یو دولتي ودانۍ شته، چې خامه ده او دلته د کندهار څخه د تلونکو او راتلونکو مالونو کتنه کېږي، او د محصول شیانو څخه گمرک اخیستل کېږي، موږ سره د ډالیو څو قالینې وې، په دې د کابل څخه یو دولتي مهر لګیدلی و، چې په یو تار تړل شوی و، شاید دا د کابل د گمرک نښه وه، یا کېدای شي په هغه سامان لګول کېږي، چې د محصول څخه معاف وي.

د قانون سره سم زموږ موټر هم دلته ودرېدل، د گمرک مسئولینو سرسري کتنه وکړه او بیایې د مخکې تګ اجازه راکړه.

د سند او بلوچستان دښته:

څومره چې مخکې تلو، لاره لا پسې خرابېده، بلکې داسې ویلای شو چې له لویه سره لاره نه وه، یوه شګلنه دښته وه، په کومه کې چې هر موټر خپله لاره لټوله، د موټرو د تګ راتګ له امله هر ځای کندې پاتې کېدې، او بیا به د هوا څپو په لږ وخت کې بېرته له شګو ډکولې، د موټر نیم ټایرونه په ریګ کې خښېدل، کله به

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د يو موټر يا لارۍ د تګ له امله يوه ليکه خرابېده، نو بل موټر به ځان لپاره بله لاره جوړوله، تر څو له کندو څخه په بله لاره لاړ شي، په دې ډول هره ورځ د لسګونو موټرو د تګ راتګ له امله نښې پاتې او ويرانېدې، چېرته به چې خاوره يو څه کلکه هم وه؛ نو د درندو موټرو له امله به هغه هم کنده کېده، خو له دې ټولو سره سره موږ د رېګ د دې خدنګ څخه لسګونه تېرېدونکي موټر وليدل چې تېرېدل او تګ راتګ يې کاوه.

ليدونکو تر ټولو زيات خطرناک حالت دا ليدو چې د موټر يو لوري ته ټايرونه خو په رېګ کې خښ شوي دي، خو دويم لوري ته ټايرونه يې د ځمکې دپاسه وو، په دې ډول به موټر يو لور ته دومره کوږ ښکارېدو چې وېره راسره وه موټر چپه نه شي، د دې دويم لاسم موټرو په حالت مو دومره افسوس وکړ چې موږ ته ځای ځای بې فايدې ښکارېدل، او چلونکي به يې په دې بې نومه سارا کې د څو ساعتونو لپاره په جوړولو بوخت وو.

په دې لاره غرونه ډېر کم دي، بلکې داسې ښکاري چې هېڅ غر نه شته، که څه هم لاره خرابه او ريګزاره ده، سخته ده، خو د خيبر د درې په څېر وېرونکې او خطرناکه نه ده.

دا ريګزاره لاره د افغانستان او هندوستان بلکې په ټوله منځنۍ اسيا او هندوستان کې تر ټولو لرغونې او تاريخي لاره ده، څومره چې تاريخ موجود دی، هومره په دې لاره سوداګريز کاروانونه تګ او راتګ کوي او په همدې سوداګريو اباده ده، د هندوستان ډېر فاتحين له همدې لارې هندوستان ته داخل شوي دي، تيمور په همدې لاره هندوستان ته راغلی و، همايون هم له همدې لارې له هندوستانه ووت او ايران ته داخل شو، عجيبه نه ده چې محمد بن قاسم الثقفي هم له همدې لارې سند ته راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ریګزاره سارا د کندهار له حدودو څخه وروسته پیل کېږي او بیا د بلوچستان او سند له سیمو څخه تېرېږي او د هند د بحر تر څنډو پورې رسېږي، د دې سارا او هندوستان تر منځ یوه غره ییزه لړۍ له لرې ښکاري چې د سارا سره په اوږدو کې غزېدلې ده، او په همدې کې د بولان مشهوره دره پرته ده، له کومې څخه چې هماغه تورزن فاتحین د سند درې ته کوزېدل او بیا هندوستان ته داخلېدل، احمد شاه ابدالي هم څو ځلې له همدې درې تېر شوی او هندوستان ته راغلی دی.

نوې کلا (قلعه جدید)

له کندهاره اته بجې روان شوو، او شاه‌وخوا له دولس بجو وروسته نوې کلا ته ورسېدو، دا د افغانستان وروستۍ پوله ده، دلته مو یوه زړه کلا ولېده، چې اوس تر ډېره بریده ورانه شوې، دلته یوه نوې کلا هم شته چې افغاني سرحدي پوسته او ګمرک پکې دي، د لویې لارې د پالنې او ساتنې دفترونه هم پکې شته، د افغانستان د عام رواج په څېر دا کلا هم له خامې خټې جوړه وه، بامونه یې هم د خټو او خام دي، ډېرې کوچنې بامونه یې د ګمبدې په څېر وو، د کلا په څنډو کې د سرتېرو مېشت ځایونه موجود وو.

هندوستان ته د تګ راتګ پر مهال ډېرې موټر او مسافر دلته راځي، مېوې او خوراکونه او د مېوو دوکانونه هم موجود وو، یو پخلنځای هم و چې کلیوال هوټل یې بللای شو.

څنګه چې زموږ موټر ودرېدل، نو سرتیري په یو کتار ودرېدل او د میلمنو د هرکلي فرض یې اداء کړل، مامور صیب چې د دې ځای افسر و، له زینې راکوز شو، لاندې راغی او د میلمنو ښه راغلاست یې ووایه، دا ځوان، منظم او انګریزي لباس یې اغوستی و، په سر یې عسکري خولۍ وه، همدا راز په ښي لاس کې یې د شاه مقصود ډېرې د سترو ژیړو دانو تسبیح هم وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تسبیح رواج:

په افغانستان کې د دا ډول تسبیح په لاس کې درلودل یو ډول رواج (فیشن) دی، دا عموماً د سترو سترو دري دېرش دانو تسبیح وي، چې منصبداران او امیران یې په لاس کې له ځانه لري، کله یې دانې اړوي او کله ورسره لوبېږي.

په نوې کلا کې استوګنه:

مامور صاحب موږ د کلا پورته برخې ته بوتلو، په بام یې یوه څپره او څو خونې وې، یوه یې د لیدنو یا خوراک کوټه وه، په بله کې د مامور صاحب دفتر و.

له موږ سره له کابله د خوراک سامان، اشپز او نوکران راغلي وو، هر چرته چې به تم کېدو، اشپز به خوراک پخولو او نوکرانو به په منظم ډول میز جوړولو، بیا مو خوراک خوړو، دلته هم هغوی ژر ژر د خوراک سامان برابر کړ، او په همدې خونو کې په یو مېز خوراک کېښودل شو، د ماسپښین وخت نږدې و، د ماسپښین لمونځ مو اداء کړ، او په دې خوښ شوو چې د کلا د دیوال لاندې یوه چوتره وه چې د لمانځه لپاره ځانګړې شوې وه، سرتیري په خپل لباس کې راتلل او د ماسپښین لمونځ یې اداء کاوه، له موږ سره راغلیو سرتېرو هم همداسې لمونځ اداء کړ، او په دې مو شکر اداء کړ چې دا انګریزي یونیفارم تنګ لباس زموږ د هندوستاني سرتېرو په څېر دا افغان سرتیري د لمانځه د پرېښودلو عذر ته نه دې پرېښي.

دا د حیرانتیا خبره وه چې پنجاب او سرحد د کلیو په څېر دلته هم د خونې په پورته برخه کې بیت الخلاء او د استنجاء د ځای لپاره کارول کېده.

دلته زموږ د تګ راتګ د پاڼو یو ځل بیا تصدیق وشو، او داسې پرې ولیکل شول "تحت نمبر ۱۲۵ ۱۰/۸/۱۲ موقع خروج سرحد ملاحظه شد"، او بیا ټاپه شو.

تر هغه وخته چې دا دفتري کارونه بشپړېدل، موږ ډوډۍ خوړلې وه، او د هندوستان د پولې پر لور مخکې تګ ته چمتو وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مخه ښې حالت:

اوس موږ د افغانستان په وروستۍ پوله کې وو، او د خپلو کوربنو څخه د تل لپاره جلا کېدو، د يو اسلامي حکومت مناظر مو په مړو سترګو نه و ليدلي، چې د پسرلي دا موسم پای ته ورسېد، د کلا ټولو افسرانو او کارمندانو له موږ سره د مخه ښې لاس راکړ، زموږ د سفر ملګری سرورخان ګويا چې په دې ټولو ورځو کې زموږ ملګری و، موږ ته يې د افسوس څخه په ډکو سترګو کتل، او موږ له هغه روان وو:

روی ګل سير نه ديديم و بهار اخر شد

ګويا تر اوسه د پنجرې د بلبل په څېر له افغانستانه بهر نه دی تللی، او بهرنۍ نړۍ يې يواځې د کتابونو له سترګو لېدلې ده، دې سرحد ته په رسېدلو سره يې د حال ژبې دا ويل چې:

اگر يک سر موی برتر پرم فروغ تجلی بسوزد پرم

تر ټولو زيات اغېزناک حالت له هغو افغان سرتېرو څخه رخصېدل و چې له موږ سره ملګري وو، دوی د موټر مخې ته ولاړ و، د تګ پر مهال هغوی د پوځي نظم سره سم د رخصتۍ سلام وکړ، خو زه چې نه نظامي وم او نه ملکي وم، له پوځي نظام څخه بې پروا له يو يو سرتيري سره مې په غېږ او لاس مخه ښه وکړه، روان شوم، او يواځې همدومره مې ورته وويل چې "تاسې د افغانستان کلا ياست".

د افغانستان دا چغېدنکې بللې اوس غلې وې، د مخه ښې څخه وروسته مو د ليک استولو په ژمنې سره دا څو ورځنۍ ملاقات پای ته ورسېدو، موټر مخکې روان شول، او له څو دقيقو ورسته مو د افغانستان سرحد شاته پرېښود او د انګريز په سيمه کې داخل شولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چمن:

د هندوستان د لومړۍ سرحدي ابادۍ نوم چمن دی، که وکتل شي هلته یوازې ریګ او وچ غرونه دي، خو هڅه شوې چې د دې ځای معنوي خشکي د لفظي لمدو په مټ لیرې شي، یو وخت چمن هم د افغانستان یوه سیمه وه، خو د باغوان او ښکاري تر منځ د کشمکش له امله دا سیمه له لاسه ووته.

څنګه چې د افغانستان سیمه پای ته ورسېده، نو هغه توره تخته مو لیده چې د هندوستان سرحد اعلان پرې شوی و، او د لارې د کاغذونو له شتون پرته په دې لاره د مخکې تګ څخه خلک منع شوي وو، له سرحد څخه واوښتو، د چمن سیمه مخې ته راغله، دلته د انګریزي کارخانو ستنې او پوستې او لوړې ودانۍ ولیدل شوې، دا په اصل کې ټول پوځي مرکزونه دي، هر ځای کې د پوځي ابادۍ نښې ښکاري، پوځي عمارتونه دي، چېرته د اسونو د ځغل میدانونه دي، چېرته د لوبو او ورزش سیمې دي.

څنګه چې ابادۍ ته ورسېدو؛ نو کېدای شي چې افغان د سوداګرۍ مامور له خوا زمونږ د راتګ خبر ورکړل شوی وي، یا سهار سید راس مسعود له خوا خلکو ته په دې وخت کې زمونږ د رسېدو خبر ورکړل شوی وي، د ښار په دروازه کې مسلمانانو زمونږ ښه راغلاست وایه، یو رستورانت ته راغلو هلته مو واړول، غوښتنه وشوه چې سفر وځنډوو، شپه دلته وکړو، دلته مسلمانو ټولنو کې څه تقریرونه وکړو، خو له یوې خوا د دې اوږد سفر له امله ستړي وو، او بل دا چې د هندوستان سرحد ته په رسېدو سره مو خپله هېوادنۍ مینه په لمبو وه، ښننه مو وغوښته، خو خلکو مسلسل ټینګار کاوه، او زمونږ پاتې کېدو ته یې ډول ډول لارې چارې لټولې.

دلته په رسېدو سره لومړی کار باید دا وشي چې په پاسپورټ د پولیسو د مشر لاسلیک وشي، له دې پرته مخکې تګ ناممکن دی، پاسپورټ مو لاسلیک ته واستاوه، خو بېرته راتګ کې یې ځنډ وشو، زمونږ اندېښنه هم زیاتېده، او شک

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو پیدا شو چې کېدای شي زموږ د پاتې کېدو لپاره ملګرو دا لاره کتلې وي، تر څو په کوم ډول نن تګ وځنډېږي، موږ پرېکړه وکړه چې باید خپله د پولیسو افسر ته ولاړ شو، کله چې د دفتر دروازې ته ورسېدو، هغه بهر راووت، او لاسلیک شوي پاسپورټونه یې راکړل.

په رستورانت (چایخانه) کې د ډول ډول افکارو مسلمانان راټول شوي وو، هغوی د سیاست د بېلابېلو لارو سره بلد وو، له ما او ډاکټر اقبال څخه یې ډول ډول پوښتنې کولې، خو ټولو په سرونو کې د افغانستان د پرمختګ او خېر غوښتنې جذبات موجود وو، د ډاکټر اقبال د ښوونځي د وخت یو ټولګیوال مو ولید چې هغه هندو او دلته ډاکټر و، له ډاکټر سره یې پېژندګلو وکړه، د خبرو پر مهال یې افغانستان په اړه له خولې څخه داسې یوه خرابه خبره ووته چې مسلمانان ورباندې سخت خفه شول، خو څرګنده شوه چې هندو وروڼه له دې امله د افغانستان له اوسنۍ حکومت څخه کرکه کوي چې هغوی متعصب مسلمانان بولي، او له امیر امان الله خان سره یې له دې امله همدردي ده، چې هغه له اسلام څخه باغي بولي، حال دا چې د هغوی دا دواړه نظریات غلط دي.

دلته د افغانستان د حکومت د سوداګرۍ یو مامور اوسېږي، په ډیلي کې د افغانستان د کونسلګیرۍ کاتب چې له موږ سره یو ځای و، باید له دې مامور څخه زموږ د سفر لپاره لګښت اخیستی وای، کله مو چې مامور صاحب ته خبر ورکړ، نو هغه هم پوره ځنډ وکړ، د بیابیا خلکو له لېږلو وروسته په پای کې په داسې حال کې راغلو چې هغه خپله مخکې روان و، وروسې یې پوره سینګار شوي زامن وو، له پېژندګلو وروسته مو د زیات وخت لپاره له کاتب صاحب سره وخت تېر کړ.

له دې ټول سردردي وروسته له چمن څخه مخکې روان شوو، سرک دومره ښه وو، چې خامخا یې د انګریز حکومت په ستاینه مجبور کړو، زموږ اسلامي او ختیځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطنتونه بې شکه چې د اصلاحاتو لپاره لېوال دي، خو اوس وخت د اصلاح معنا يوازې روپۍ دي، خو تر هغه وخته چې د دوی اقتصادي حالت ښه شوی نه وي، دوی اصلاحات نه شي راوستلای، هر مسافر چې د افغانستان له سرکونو څخه د هندوستان سرکونو ته راځي، نو روښانه ده چې له کوم دليل او لامل پرته به د مشرقي سلطنتونو وروسته پاتې والی او د انګريزي حکومت برترۍ خيال په ذهن پيدا کوي، له همدې امله زموږ د مشرقي سلطنتونو فرض دی چې د دې ظاهري نيمګړتياوو لور ته پوره پاملرنه وکړي.
که پرتله وشي نو د هندوستان سرکونه هسې هم ښه دي، او له بلې خوا انګريزانو د پوځي موخو لپاره که د چمن ښار نه وي؛ نو د چمن سرکونه يې بې شکه چې چمن ګرځولي دي، سرکونه دومره پاک او اوار ښکاري چې د موټر ټايرونه خپله پرې روان وو.
له چمن څخه اورګاډی پيل کېږي، خو موږ د يوې ورځې د سپما په موخه له چمن څخه تر کويټې پورې په اورګاډي کې د سفر پر ځای، په موټرو کې سفر کول غوره وبلل، له چمن څخه اورګاډی يوازې يو وخت او هغه هم سهار ځي، که په اورګاډي کې تلو؛ نو اړينه وه چې شپه دلته تېره کړو، بيا به سهار تلو، له بلې خوا له کويټې څخه ډاک موټر د ورځې په يوولس بجې ځي، نو موږ به تر ماښامه پورې کويټې ته رسېدو، بله شپه مو هلته تېروله، يوولس بجې به له هغه ځايه روانېدو، له کندهاره مو دا پرېکړه کړې وه چې له چمن څخه تر کويټې پورې په همدې موټرو کې ولاړ شو، او له کويټې څخه به بيا په اورګاډي کې ځو.
زما په ګومان د ماښام څلور بجې له چمن څخه روان شوو، غالباً د چمن او کويټې تر منځ شپېته اويا ميله واټن دی، اورګاډی دا سفر په پنځه ساعتونو کې وهي، سهار اته بجې په روانېدو سره د ماسپښين يوې بجې کويټې ته رسېږي، په موټر کې سفر هم له څلورو ساعتونو زيات وخت واخيست، چې لامل يې په لوړو ژورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تک و، لارې مارپېچ وې، له چمن څخه لږ واټن په سفر سره یو پول مخې ته راغی، په دې پول درانده څنځیرونه ځوړوند و، چې د هغې له لیرې کولو پرته بل لور ته اوښتل او له هغې خوا دلته راتګ ناممکن دی، هلته مامور پیره دار د چمن د پولیسو د افسر د تصدیق په لیدلو سره دا څنځیر لیرې کړ او موټر مخ په وړاندې روان شول.

کویټه او ملتان

غره ییز سرک:

ماښام و، یو لوی پېچومی پاتې و، او دا هماغه اوږده غره ییزه لړۍ ده چې افغانستان له هندوستان څخه جلا کوي، د چمن او کویټې په منځ کې دا د سد سکندر په څېر دی، چې هاخوا ورڅخه کویټه مخې ته راځي، اورګاډی د همدې غر لاندې د یو تونل څخه تېرېږي، خو موټر او پلي مسافر دا سرک په سور سره پرې کوي او له دې اوښتلو څخه وروسته بلې غاړې ته اوړي، په دې غر د ختلو لپاره انګریز حکومت دا غر غوڅ کړی او ځای ځای یې لوړې ژورې اوارې کړي دي، د موټرو او پلیو مسافرو لپاره یې ډېر ښه سرک جوړ کړی دی، ځای ځای کږلیچونه راځي، په څنډو کې یې غارونه او خندقونه وو، د موټر چلونکي لږه تېروتنه د مرګ پیغام و، په ستونزمنو لارو په انګریزي کې لارښونې هم لیکل شوې وې.

موټر کرار کرار پورته شو، سرک ښه و، او موټر په تېزۍ سره لاره پرې کوله، له ښه بخته له مقابل لوري کوم بل موټر مخې ته رانه غی، له همدې امله موټر چلونکي له دې وېرې خپل موټر تېز روان کړی و چې د شپې له تیارې خپربدو مخکې له دې ستونزمنو خطرناکو لارو ووځي، خو په دې بېړه کې بیا هم ماښام شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روحانياتو ذکر:

عجيبه تصادف و چې لاره خو ډېره خطرناکه وه، خو ډاکټر اقبال د روحانياتو په خپله ليدلو پېښو او تجربو او د يو ريښتيني پير د لټون په اړه خبرې پيل کړې، ډېرې په زړه پورې خبرې مو وکړې، د دې زمانې د مختلفو شيخانو او بزرګانو په سلسلو مو بحث وکړ، او په دې لړ کې ډاکټر اقبال د خپل ژوند د پيل او د زده کړيالۍ د وخت يادونه وکړه، بيا يې د خپل پلار يادونه وکړه، چې هغه خپله يو صوفي و، او د دينداره علماوو سره يې ملګرتيا وه، دلته زه پوه شوم چې زموږ د دې اسلامي شاعر په حس کې چې کومو تارونو حرکت پيدا کړی دی، هغه خپله د ده ښاغلی او برکتي پلار و.

د خبرو پر مهال اقبال د خپلې زده کړيالۍ د وخت يوې کيسې په لړ کې د خپل پلار يوه داسې خبره راته وکړه چې زما په زړه يې ډېر اغېز وکړ، هغه وويل چې زموږ په خپل ځای سيالکوټ کې يې د سهار له لمانځه وروسته د قرآن کريم تلاوت کاوه، يو سهار له لمانځه وروسته زه په تلاوت مشغول وم، چې پلار مې راغی او ويې ويل چې څه کوې؟ ما ورته وويل چې ته پوهېږې زه دا وخت تلاوت کوم، هغه وويل تر هغه وخته چې ته پوه نه شې چې قرآن ستا په زړه هم دومره پروت دی، څومره چې د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم په زړه مبارک نازل شوی و، نو د تلاوت هېڅ مزه نه وي، ډاکټر وپوښتل چې دا څنګه کېږي؟ هغه وويل کله چې لسانس دوره بشپړه کړې بيا درته وايم، کله چې هغه لسانس بشپړ کړ، نو د دې زيري په بدل کې د هغه ورځې د بحث پر بسنټ ما د هغه مقام تر لاسه کولو لاره وپوښتله، نو پلار يې هغه ته ځينې دعاوې او طريقې وروښودې، او له خپل زلمي زوی څخه يې ژمنه واخيسته چې په خپله ژبه او قلم به د محمد صلی الله عليه مسلو د امت خدمت کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داکټر اقبال شاعري د هغه د والد په ژوند کې خپل اوج ته رسېدلې وه، او د هغه په نغمو یوه نړۍ سرشاره او مسته وه، په مسلمانانو کې یې پاڅون کونکی اغېز پیدا کړی و، او پلار یې د خپل زوی په دې پرمختګ خوشاله له نړۍ وکوچېد.

اوس غره ییزه لاره پای ته رسېدلې وه، اواره سیمه راښکاره شوه، ماښام نږدې د غر په بېخ کې میدان مخې ته راغی، د ابادۍ نښې مو ولېدې، سړک مستقیم و، مخکې یو کوچنی ښارګوټی دی، په کوچني بازار کې یې سړک غځېدلی دی، دلته په رسېدو سره موټر ودرېد، د پولیسو یو سرتیری مخکې راغی یو راجستر یې راکړ، په کوم چې د بیرسټر غلام رسول خان (د ډاکټر اقبال ملګری) لاسلیک وکړ، له دې وروسته مخکې روان شوو، پوه شوو چې له دې ځایه د هر تېرېدونکي مسافر نوم ثبت کېږي.

د ماښام او ماسختن تر منځ چې تیاره ښه په خپرېدو وه، له لېرې مو کتار کتار څراغونو رڼا ولېده، دا کویټه وه، په تیاره کې د رڼا دا منظر په اسمان کې د ځلېدونو ستورو په څېر و، ښار په نږدې کېدو و، په ډیلي کې د افغان سفارت استازي زموږ لپاره په ډاک بنګله کې درې خونې نیولې وې، هلته مو واړول.

ټول سامان مو په موټر کې و، هغه شاته پاتې و،، کویټه کې یخني وه، د ډاکټر صاحب په خونه کې بخارۍ لګېدلې وه، موږ یې شا او خوا ناست و، د لارۍ د راتګ انتظار مو کاوه، د شپې تیاره او یخني مخ په زیاتېدو وو، د لارۍ انتظار زموږ د روح او روان لپاره په سختېدو و، وېره دا وه چې د شپې په تیاره کې چېرته لارۍ له کومې پېښې سره نه وي مخ شوې، څکه ډېر اندېښمن و، وخت تېرېدو او زموږ اندېښنه هم زیاتېده، بالاخره د شپې لس بجې لارۍ راورسېده، چې لاره یې په خیرت سره وهلې وه، کوم بکسونه او بسترې مو چې په کابل کې په موټر کې ایښې وې، په لومړي ځل له موټر ښکته کېدل، د لارې د خرابوالي، لوړو ژورو له امله د دې بکسونو حالت خراب و، د څرمني بکسونو څنډې خو له لارۍ سره سولېدلې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرې شوې وې، بسترې او لباسونه مو درانده شوي وو، خو دا هم شکر چې خپل منزل ته ورسېدل.

ډوډۍ مو د ډاک بنګلې په خوړنځي کې وخوړه، انګریزي خوراک و، خو ډېره ساده او ښه نه وه پخه شوې، په ناچاره مو په ډوډۍ او کوچو ګوزاره وکړه.

موږ ټول د لاریو په رسېدو خوشاله وو، د بخارۍ څنډې ته ناست وم، د لارۍ د رسېدو په خوشالۍ کې ناڅاپي په یخ کې دباندې ووتم، له همدې امله ټوله شپه نرۍ تبې نیولی او لړزېدم، سهار پاڅېدم طبیعت مې ښه و، لمونځ مې وکړ، لږ وروسته مو چای وڅښو، یواځې د ښار لیدلو لپاره پلی ووتم، تر سټېشن پورې ولاړم.

کویټه:

دا دبرتانوي بلوچستان مرکز دی، د سمندر له سطحې څخه پنځه زره کزه لوړ دی، ویل کېږي چې د دې ځای پخوانی نوم کوهټ کوټ او یو کوچنی کلی و، په ۱۸۷۶ کال کې سر رابرټ سینډیمین[۴۴] چې کله دا سیمه ونیوله او دلته یې یوه کلا جوړه کړه چې نوم یې د سینډیمین کلا دی او د هغه نوم ته منسوبه ده، نو بیا یې نوم د کویټې په نوم عام شو، دا د هندوستان تر ټولو ستر سویلي پوځي مرکز دی، له دې ځایه د ایران تر سرحد دوزاپ پورې د اورګاډي پټلۍ غزېدلې ده، او بل سرک تر کندهار پورې رسېدلی دی، له کومه ځایه چې موږ راغلي وو، د اورګاډي درېیمه پټلۍ تر کراچۍ پورې رسېږي، چې له دې ځایه پنځه سوه میله لیرې ده، څلورمه لیکه له ښکارپورې څخه تېرېږي بهاولپور ته رسېږي او بیا د ملتان له لارې لاهور ته رسېږي.

۴۴- Sir Robert Groves Sandeman په هندوستان کې د برتانوي پوځ یو افسر و چې په بلوچستان کې د خپلو فعالیتونو له امله شهرت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د منځنۍ اسیا، ایران، افغانستان او هندوستان د سوداګرۍ لپاره مرکزي منډيي ده، تازه مېوې پکې زیاتې موندل کېږي، خو دلته د وچوو میوو نرخونه د هندوستان له نورو ښارونو څخه ښکته نه دي، زه يې يوازې د بادامو تجربه لرم، ملګرو ویل چې کابل کې يې رانیول ښه نه دي، په همدې نرخ په کویټه کې هم پیدا کېږي، خو دا نظر غلط و، په کابل کې یو سیر بادام په دولسو کابلیو انو و، په پېښور کې په هندوستاني دولسو انو پیداکېدل، خو په کویټه کې یو سیر بادام په یوه نیمه روپۍ تر لاسه شول، انګور او انار بیا ارزانه وو.
ودانۍ يې بنګلو ته ورته دي، بامونه يې د لرګي او کړکو دي، سرکونه يې پراخه او پاک دي، مسلمانان پکې زیات معلومېږي.
د شپې له مخې مو کویټه سرسري ولېدله، خو سهار وختي سرک ته ووتم، د اورګاډي تم ځای ته ورسېدم، د سرکونو په دواړو خواوو بنګلې وې، د اورګاډي مرکز ډېر ستر او ډېر عالیشان دی، د پوځي مرکز له امله هر ځای پوځیان لېدل کېدل، هلته کارکوونکو مزدورانو پښتو، بلوچي، سندي، فارسي، اردو ټولې ژبې ویلې.
کله چې له تم ځایه بېرته راتلم له شا څخه يو تن چې خولۍ، پګړۍ، کوټ او کالي يې پر تن و، له شا يې د مولانا مولانا غږ کاوه او زما د ورېدو کوښښ يې کاوه، زه ودرېدم، هغه په منډه نږدې راغی، اول يې د دې غږونو معافي وغوښته، بیا يې د پاسپورټ کتل وغوښتل، د سفر د وخت پوښتنه يې وکړه، د سفر لوري پوښتنه وکړه، او بیا يې وویل چې زه په استخباراتي پولیسو کې افسر یم، باید خپله دنده تر سره کړم، راته يې وویل چې سهار سر راس مسعود له دې امله خفه شوی دی، ما وویل هره پوښتنه چې لرې ويې کړه، ما ټول معلومات ورکړل، او د هغه پوښتنې مې ځواب کړې، هغه مننه وکړه او لاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملتان په لاره کې راځي، زما یو ملګری مولوي سید عبدالباري صاحب له یوې مودې په ملتان کې ژوند کوي، د اورګاډي په دفتر کې دنده ترسره کوي، له کلونو مې ارزو وه چې کله ملتان ته ولاړ شم، دا وخت هم راغی، هغه ته مې لیک واستاوه چې سبا غرمه به زه راورسېږم.

نږدې لس بجې موږ له ډاک بنګله څخه د اورګاډي تم ځای ته ورغلو، پلټونکی هم هلته موجود و، هغه د شیانو په تول او ټکټ اخیستلو کې مرسته وکړه، یوولس بجې موټر راغی او موږ په موټر کې سپاره او روان شوو، لاره ډېره ښه وه، ځای ځای غرونه وو، یو څه مزل وروسته اوار شګلین ډاګ و، له ریګ او ګرد سره مخ شوو، د پټنا[۴۵] له لارې له پېښور څخه تر کلکتې چې کومه لاره تللې، څومره چې هغه لاره اباده ده، هومره دا لاره ویرانه وه، ساعتونه ساعتونه وورسته هم ابادي نه وه، طبیعت دا سیمه له ابادۍ او سرسبزۍ محرومه کړې وه، له دې وروسته د سند سارا پیل شوه، د اورګاډي مرکزونو کې یوازې ابادي وه، خو په دې خوشاله وم چې په خپل عمر کې په لومړي ځل له هغې لارې تېرېږم چې د اسلام فاتحانو کاروانونه په دې لاره له پېړیو څخه تللي راغلي دي.

بهاولپور:

اورګاډي شپه ورځ همداسې روان وو، جیکب اباد او شکار پور په دې لاره مشهور ځایونه دي، دویمه ورځ بهاولپور[۴۶] راورسېد، د بهاولپور نوابانو او په ځانګړې ډول ښاغلي مرحومې د بهاولپور د نواب نیا د تل لپاره د ندوة العلماء مالي مرسته کړې ده، له همدې امله مې دا سیمه په ډېر شوق سره وکتله، دا ځای راته خپل او له مینې ډک معلوم شو، د دې ریاست حاکم د عباسي کورنۍ سره اړه

۴۵-پټنا یا پټنه د هندوستان د بهار ایالت تر ټولو ستر ښار دی.

۴۶-بهاولپور د اوسني پاکستان د پنجاب ایالت یو له لویو او مشهورو ښارونو څخه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، د احمد شاه ابدالي د واکمنۍ پر مهال هغه د سند په دې سیمه کې خپل حکومت درلود، رنجیت سنګ[۴۷] په پنجاب د خپلې واکمنۍ پر مهال د دې سیمې د نیولو کوښښ وکړ، په ۱۸۱۶ کال کې یې له هغه ځخه په زور اویا زره مالیه تر لاسه کړه، خو ډېر ژر له هغه ځخه ازاد او له انګریزانو سره یو ځای شو، اوسمهال عباسیه جامعه د دې ایالت د علمي پرمختګ تر ټولو ستر دلیل دی، د سند تر ټولو مشهور ښار (اچ) په همدې ایالت کې دی، د ناصر الدین قباچه په زمانه کې په دې ځای کې فیروزي مدرسه واقع وه، چېرته چې د طبقات ناصري لیکوال قاضي منهاج السراج د ښوونکي په توګه مقرر شوی و.

ملتان:

نږدې دولس بجې ملتان ته ورسېدو، سید عبدالباري، د ملتان د پوهې مرکز اجرائیه افسر کپتان محمد عظیم، د پوهې ګارنیزون مرستیال سید عبدالغني د ملتان رئیس سید میر حسن او نور د اورګاډي تم ځای کې موجود وو، نېغ په نېغه د سید عبدالباري استوګنځای ته ولاړو، دلته مو پرله پسې له مینه والو سره لیدنې کېدې، په دوی ټولو کې په زړه پورې شخص سید میر حسن د ملتان د پوهې مرکز رئیس و، عمر یې د شپېتو او اویا کلونو تر منځ دی، د سترګو دید یې کم شوی دی، بیا یې هم له کتابونو سره د کلونو مینه پر ځای ده،خپله اوس څه نه شي لوستلای خو نورو ته وایي چې ورته ولولي، د سر سید له افکارو ډېر اغېزمن دی، خو هیله ده چې اوس به له هغه غبرګون ځخه اغېزمن شي چې د مرحوم سر سید د فطرت خوښۍ په اړه منځ ته راغلی دی.

---

[۴۷]-رنجیت سنګ (۱۷۸۰-۱۸۳۹) د اوسني پاکستان د پنجاب په ایالت کې راپورته شوی یو سیک واکمن و، چې خپله واکمني یې جوړه کړې وه، په پنجاب او پېښور کې یې افغانانو سره سختې جګړې راغلې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته مو د جامع مسجد له خطيب او امام مولانا سيد اشفاق علي چې د ديوبند فاضل دی سره وليدل، خوښ شوو، دا روښان فكره او روښان ضميره انسان دی، په ملتان كې د درې ورځو تم كېدو پر مهال له هغه سره ناستې ولاړې ډېرې په زړه پورې وې.

زموږ ځوان ملگری پروفيسر اكبر منير چې له اوږدې مودې مو سره ليكونه تبادله كول، د ايران له سفر څخه يې موږ ته د نوي فارسي شاعرۍ ډالۍ راوړې وې، چې د "ماه نو" په نوم ديوان يې هم خپور شوی، د همدې ديوان د نظمونو په مټ د معارف ليدونكي هم له هغه سره اشنا وو، له نېكه مرغه نن سبا په ملتان كې دولتي كالج كې د فارسي پروفيسر و، لومړی مو ورسره په لاهور كې ليدنه شوې وه، دلته مو بيا وليدل، منير د نوې فارسۍ او اردو نازک خياله شاعر دی، ډېر د متواضع او خاكسارۍ اخلاقو لرونكی دی.

ملتان زموږ د اسلامي تاريخ ډېر لرغونی او ډېر مشهور ښار دی، دا هماغه ښار دی چې كله مسلمانانو د محمد بن قاسم په مشرۍ په لومړۍ هجري پېړۍ كې فتح كړ، نو له هماغه وخته د سكانو تر زمانې پورې دا د تل لپاره د اسلامي حكومت يو مهم مركز و، د غزنويانو له فتوحاتو پېړۍ مخكې دلته مسلمانان اباد وو، او اسلامي حكومت قايم و، د شپږمې پېړۍ په وروستيو كې دلته د مصر د فاطميه تر سيوري لاندې عربي حكومت په اسماعيليت بدل شوی و، او اسماعلي واكمنو دلته حكومت كاوه، د دوی نوم د هندوستان په تاريخونو كې د ملاحده او باطنيه په توگه يادېږي، محمود غزنوي دا ښار د باطنيانو له لاسو واخيست، او خپل سلطنت سره يې وصل كړ، د غزنويانو له كمزورۍ وروسته بيا دا ښار اسماعيليانو ونيو، او بالاخره شهاب الدين غوري له هغوی بېرته واخيست.

د غزنويانو له راتگ مخكې پورې دا ښار د عربانو د تهذيب او تمدن مركز و، د غزنويانو له فتحې وروسته يې اړيكې د مصر پر ځای له غزني سره جوړې شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو بیا هم په هر دور کې د اسلامي علومو او فنونو ستر مرکز و، علامه بیروني چې په ۴۴۰ کې وفات شوی، هم دلته ژوند کړی دی، تر شا یې خلک پرېښودل، د تصوف دویمه کورنۍ چې هندوستان کې تر ټولو زیاته خپره ده، هغه سهروردي وه، چې بنسټګر یې حضرت شیخ ابو النجیب شهاب الدین سهروردي و، څوک چې په ۵۶۳ کې وفات شوی دی، د سهروردي کورنۍ د فیوضو او برکتونو سرچینه همدا ښار دی، شیخ الاسلام بهاو الدین زکریا ملتاني (زېږد ۵۷۸ وفات ۶۶۶) په ترکستان، خراسان، عراق او حرمینو کې دیني علم کړی و، ابو حفص عمر شهاب الدین سهروردي چې په ۶۳۳ کې وفات شوی، د ابو النجیب شهاب الدین سهروردي خوریی او مرید و، له هغه یې د تصوف پانګه تر لاسه کړه، او هغه یې له عراق څخه ملتان ته راولېږدوله، مشهور صوفي شاعر عراقي هم ل ههمدې چینې خړوبه شوی و.

د غزنویانو په اړه خو معلومات نه شته؛ خو د غوریانو په واکمنۍ کې ناصر الدین قباچه چې د سلطان التمش همعصره و، او د سند واکمن و، دلته لومړۍ علمي درسګاه جوړه کړې وه، چېرته چې مولانا قطب الدین کاشاني له ماوراء النهر څخه راغی او دلته یې د درس او تدریس تغر خپور کړ، دا د شیخ الاسلام بهاء الدین د زماني پیل و، هغه هم دلته تګ راتګ لاره، شیخ فرید الدین ګنج شکر (زېږد ۵۸۴ وفات ۶۷۹) هم له مولانا تاج الدین ترمذي څخه همدلته د فقهې تعلیم وکړ.

له خراسان او ایران څخه چې کوم علماء او د کمال خاوندان له دې لارې هندوستان ته راغلي، د هغوی لومړی پړاو همدا د ملتان ښار و، ځکه دلته د علماوو او فاضلانو یوه ستره ډله اوسېده.

د علاء الدین خلجي په زمانه کې چې کوم علماء د وخت مشران و، په هغوی کې ځلور مشران د ملتان څخه و چې مولانا محب ملتاني، مولانا حمید الدین ملتاني، مولانا شهاب الدین ملتاني او مولانا علیم الدین نبیره شیخ السالم ملتاني، دا به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيلي ته راتلو او د عقلي او نقلي علومو درس به يې ورکاوه، په هندوستان کې د معقولاتو په درس کې داخلېدل هم د ملتان په برکت دي، د ملتان له ويجاړېدو وروسته د سلطان سکندر لودي په زمانه کې شيخ عبدالله او شيخ عزيز الله له ملتان څخه راغلل، لومړی يې په ډيلي کې او دويم يې په سنبل (مراد اباد) کې په درس بوخت شول.

که ملتان ته وکتل شي نو له کندهار سره ډېر ورته والی لري، هماغه خامې ودانۍ، ريګستانونه، هماغه د باران کمښت، خلک وايي که ملتان کې د هندوستان په څېر يو باران هم وشي، نو ډېرې ودانۍ به ونړېږي، د ملتان په اړه يو شعر ډېر مشهور دی چې:

چهار چيز است تحفه ملتان — گرد و گرما، گدا و گورستان

چېرته چې رېګ وي او باران کم وي، هلته نو ګرمي زياته وي، او ګرد او غبار خو له رېګ پيدا کېږي، د سوالګرو زور له مخکې څخه و، خو اوس که نه هم وي دلته داسې درويشان شته چې د بزرګانو په نيالۍ ناست دي، خو ژوند يې د اميرانو په څېر دی، غالباً چې دا چاره د شيخ الاسلام زکريا سهروردي څخه وروسته پيل شوې ده، ځکه چې د شيخ الاسلام لمسی حضرت رکن عالم د ډيلي د سلطانانو سره نږدې و، او د ابن بطوطه په وينا هغه به د ملتان د حاکم له تاييد پرته چاته ميلمستيا هم نه کوله، هدېرې هم پکې زياتې دي، د دې پخواني ښار هره لويشت د اسلامي عظمت يو مدفن دی.

چپه چپه په هی يا گوهر يکتا تهه خاک — دفن هوگا نه کهين ايساخزانه هر گز

د سترو علماوو او بزرګانو قبرونه او مزارونه دي، خو د هغوی قبرونه چې مالدار دي پاتې دي، نور يې ټول بې نښې پراته دي، له مدفن څخه مولد رایاد شو، ویل کېږي چې ملتان يو بل دا وياړ لري چې دا خاوره د درې سترو پاچايانو زېږدځای دی، سلطان محمود تغلق (ناصر الدين محمد شاه)، سلطان بهلول لودي او سلطان

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاه ابدالي، د دې درې پاچايانو د زېږېدو ځای هم خلک وايي چې ملتان دی، ويل کېږي چې سلطان محمود تغلق د لاهوري دروازې څخه د محکمې پر لور غزېدلي سرک په يوه محله کې چې د کوټله توله خان په نوم يادېږي زېږېدلی و، د سلطان بهلول لودي ولادت په حسين اګاهي کې شوی و، او د سلطان احمد شاه ابدالي زېږېدنه د کميشنر له کور سره نږدې د سرک په غاړه يو کور کې شوې وه، چې اوس يې نښې نه شته، خو شايد چې دا پېښې د تاريخ له مخې سمې نه وي.

د مازديګر له لمانځه وروسته له ملګرو سره د ملتان د ليدو وړ سيمو په چکر ووتو، په عربي تاريخونو کې د ملتان د يو مشهور مندر «د هندوانو عبادتځای» يادونه شوې ده، له کوم څخه چې د عرب فاتح محمدبن قاسم ثقفي لاس ته د سختې اړتيا پر مهال ډېر سره زر لاس ته ورغلي وو، هغه دا مندر مات نه کړ، او په خپل حالت يې پرېښود، ورسره نږدې يې يو مسجد جوړ کړ، له هغې وروسته چې دلته کوم عرب رياستونه جوړ شول، هغوی هم مندر ته لاس ورنه وړ، خو په عبادتګرو يې ماليه وضع کړه، چې ښه عايد يې درلود، کله به چې دوی کمزوري شول، او کوم هندو راجه به ورباندې بريد کول غوښتل، نو هغه به يې په دې وېرلو چې که زموږ خوا ته لږ هم سترګې پورته کړې، نو موږ به دا مندر ړنګ کړو، له دې ګواښ به هغه وېرېدو او په ملتان به يې بريد نه کاوه.

بيروني په کتاب الهند کې ليکلي، ورسته چې کله باطنيانو ملتان ونيو، حلم بن شيبان اسماعيلي د ثقفي مسجد بند کړ، مندر يې ړنګ کړ، هغه يې په جامع مسجد بدل کړ، وروسته چې کله سلطان محمود باطنيانو ته ماتې ورکړه، او ملتان يې ونيو، نو د مندر مسجد يې بېرته ړنګ کړ، او پخوانی مسجد يې بېرته پرانيست.

د بيروني د سترګو ليدلی حال دی چې دا مندر په لوړه جوړ شوی و، له خښتو جوړ و، خو په هغه زمانه کې يې ډېرې برخې اوارې شوې وې، د چکر لپاره وتلو پر مهال

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا خبره زما یاده شوه، خلکو ویل چې دا مندر اوس هم شته او اوس یې نوم پرهلاد پوري دی.

د پرهلاد پوري مندر:

دا مندر له اوسني ښاره دباندې د پخوانۍ کلا په څنګ کې شمال لور ته په یوه لوړه جوړ شوی، د شیخ الاسلام بهاء الدین زکریا پخوانۍ خانقا ورسره نښتې ده، اوسنۍ ودانۍ له خښتو جوړه ده، له دخولي دروازې وروسته یې پراخه انګړ دی، ځلور خواوو ته یې څپرې دي، په دې کې د پرهلاد نرسنګ بهګت او لکشمي مهاراج تندیسونه (مجسمې) ایښي، مسلمانانو ته اجازه نه ورکوي چې مندر ته داخل شي، ځکه پوه نه شوم چې داخل یې کوم ډول جوړ شوی دی.

د دې مندر په اړه سیمه ییز روایت دا دی چې له نن څخه دېرش لکه کاله مخکې د هرنیه کشیپو په نوم یو راجه واکمني کوله، دې راجه د خدایۍ دعوا درلوده، ټولو اتباعو باید د راجه عبادت کړی وای، د سرغړونکي سزا مرګ و، د راجه یو زوی وزېږېد، د هغه نوم پرهلاد کېښودل شو، کله چې هغه ځوان شو، د خپل پلار له خدایۍ منکر شو، هغه ته ډول ډول سزاوې ورکړل شوې، خو هغه له خپلې خبرې وانه وښت، بالاخره تنګ شو، هرنیه کشیپو یوه وسپنه په اور سره کړه او بیا یې پرهلاد ته امر وکړ چې د وسپنې دې ستنې ته غاړه ورکړي، کله چې هغه وغوښتل له ستنې سره ونښلي، نو ناڅاپي دا ستنه له بېخه وچاودېده، یو کس ورڅخه راڅرګند شو، هغه راجه مړ کړ، د همدې پېښې په یادګار کې څه موده وروسته دا مندر اباد شو.

علامه بیروني ویلي چې دا مندر د لمر د خدای و، ځکه یې نوم "ادت" اېښودل شوی و، له لرګي جوړ شوی و، په دواړو سترګو کې یې دوه سره یاقوت اېښودل شوي وو، په بدن یې سور پوستکی خپور و، خو اوس دا شیان نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۸۴۸ کال د انګریزانو په جګړه کې دې مندر ته د پام وړ زیان ورسېد ، وروسته بېرته ترمیم شو، د مندر سمه پالنه کېږي، د مندر سمبالښت د نرسنګ مندر کمیټې له خوا کېږي.

د حضرت بهاء الدین زکریا مزار او خانقاه:

دا خانقاه اوس د مزار په شکل کې ده، له مندر سره بیخي نښتې ده، د مندر په لوېدیځ کې موقعیت لري، زما په ګومان که دا پرهلاد مندر هماغه پخوانی د "ادت" دیوتا پخوانی مندر وي، نو دا به لرې نه وي چې دا خانقاه به لومړی هغه ځای وي چې مسجد پرې جوړ شوی و، په ملتان کې دا خانقا د خانقاه بهاء الحق په نوم شهرت لري، ویل کېږي چې دا خپله حضرت بهاء الدین زکریا جوړه کړې وه، دلته یې څلوېښت کاله د حدیثو درس ورکړی دی، خانقاه ډېره پراخه ده، دوه سترې لارې لري، شا اوخوا یې ودانۍ جوړې شوي دي.

له لومړۍ دروازې وروسته یو انګړ دی، له انګړ وروسته کوڅې ته ورته برخه ده، له هغې وروسته اصلي مزار راځي، مزا د اوږدې خونې په شکل کې دی، دپاسه ګمبده لري، د مزار په داخل کې د حضرت شیخ الاسلام بهاء الدین زکریا ملتاني سهروردي پوخ قبر دی، د قبر د پاسه تور څادر خپور دی، د دې مزار په هر لور په ترتیب سره د هغه د اولاد او لمسیانو قبرونه دي، باندې یې پالونکي او منجاوران ناست دي، له زایرینو څخه نذرونه تر لاسه کوي، زه د حضرت مزار ته ولاړم، مسنون دعاوې مې ولوستې، داخل کې یې تیاره وه، خو چې سترګې مې پټې کړې یونور راته وځلېد ، د سهروردي کورنۍ د سر تاج دلته ارام کړی دی، نه پوهېږم چې ولې خو زړه مې یو اغېز محسوس کړ، او له سترګو مې اوښکې روانې شوې.

هر کاله د شیخ الاسلام سهروردي عرس کېږي، باچایانو دې ځای لپاره ډېر څه وقف کړي وو، خو اوس ډېر کم کلي پاتې دي، د بهادر شیخ مرید حسین قریشي کورنۍ د دې مزار متولیان دي، او غالباً د همدوی په کورنۍ کې تولیت محدود

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، د شیخ الاسلام د مزار سره مخامخ د هغه د مشر زوی او ځای ناستي حضرت صدر الدین چې په ۷۷۶ کې وفات شوی، قبر دی، دا هماغه بزرګ دی چې د سلطان غیاث الدین بلبن په زمانه کې د هغه نومیالي زوی محمد سلطان خان شهید د ملتان حاکم و، چا چې د تاتاري حملې د سیلاب مخه نیولې، د کوم سیلاب په څپو کې چې د بغداد د خلافت کښتۍ ډوبه شوې وه، په همدې ښېښه کې په شهادت رسېدلی، او د خان شهید لقب یې خپل کړی و، په دې نښته کې حضرت امیر خسرو دهلوي هم له دې شهزاده سره په ملتان کې وو.

له ملتان څخه تر لکهنو

یادونه: د چمن او کویټې تر منځ چې کومه غره ییزه لړۍ پرته ده، په سور سره د دې غره ییزې لړۍ په اوږدو کې په سفر سره له چمن څخه کویټې ته لاره رسېږي، زموږ ملګري غلام رسول خان وویل چې د دې نوم خوجک دی، او له کومې درې څخه چې انګریزانو دا سرک ایستلی دی، هغې ته خوجک دره وایي، مخکې مې وویل چې دا لاره څومره له پیچ و خم څخه ډکه ده، کله چې خان صاحب د دې نوم خوجک وویل نو ما ورته وویل چې تر دې خو یې ګنجلک نوم ښه دی، لوړوالی یې تقریباً اوه زره فوټه او د درې اوږدوالی نږدې شل میله دی.

رکن عالم:

په ملتان کې د حضرت شیخ الاسلام زکریا ملتاني په مزار کې مې خپل بیان نیمګړی پرېښی و، له هغه ځایه د مزار په دویمه دروازه ووتو، موټر په سرک ولاړ و، مخامخ لوېدیځ لور ته د شیخ الاسلام د لمسي حضرت رکن الدین رکن عالم (مړ ۷۳۷ هجري) د مزار ګمبده په نظر راغله، خو هلته مو تګ ته زړه ښه نه کړ.

د سلطان محمد تغلق په دربا کې حضرت رکن عالم د درناوي مقام دلود، ابن بطوطه د همدې بزرګ په زمانه کې هندوستان ته راغلی و، حضرت برهان الدین

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندري چې ابن بطوطه[۴۸] د اسکندریه کې د استوګنې پر مهال د کومو درې مشهورو بزرګانو د لیدنې زیرې ورکړې و، په هغوی کې یو همدا و، ابن بطوطه د ښار د حاکم په اجازه د هغه په خانقا کې مېشت شوی و، چې له ښاره دباندې ده.
د حضرت رکن عالم دا روضه د سلطان محمد تغلق له خوا جوړه شوې، لیدونکي وایي چې ودانۍ یې ډېره ښکلې ده، په زړه پورې نقاشي پکې شوې، یو شمېر پالونکي او ساتونکي لري، او متولي یې شیخ مرید حسین دی.

د شمس تبریز مزار:

د شمس تبریز په نوم د حضرت مولانا جلال الدین رومي د مرشد په توګه مشهور دی، چې د شمس تبریز دیوان هغه ته منصوب دی، په ملتان کې په همدې نوم یو مزار هم له شهرت څخه برخمن دی، د تاریخ پوهانو په وینا دا خو ثابته ده چې دا هغه شمس تبریز نه دی چې د مولانا رومي پیر و، نو دا بیا څوک دی؟ په ځواب کې داسې ویل کېږي چې دا د اسماعیلي مذهب یو داعي و، په یو کوچني انګړ او برنډه او کوټه کې د هغه مزار دی، په مزار ګومبده جوړه ده، په دیوالونو یې د چینې ډېرو کار شوی، کله چې زه ورغلم ځینې خلکو هلته قرآن کریم لوست، خو تګ مې زړه ونه غوښت او بېرته ژر راغلم.
د هغه په اړه سیمه کې ویل کېږي چې نوم یې شمس الدین و، ۱۱۴۶میلادي (۵۳۰ هجري) کې د سبزدار په سیمه کې زېږېدلی و، د خپل پیر په لارښوونه ملتان ته راغلی و، داسې مشهوره ده چې د شیخ الاسلام بهاء الدین زکریا همعصره و، د

---

[۴۸]-ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد اللواتي الطنجي په ابن بطوطة مشهور و (۷۰۳-۷۷۹هـ) د المغرب د طنجة اوسېدونکی یو مسلمان سیاح و، چې خورا زیات سفرونه یې کړي، او خپل یونلیک یې د یو ډېل کتاب په شکل لیکلې چې د "تحفة النظار في غرائب الأمصار و عجائب الأسفار" په نوم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت په وینا د ملتان خلکو له هغه سره پرېکون کړی و، تر دې چې چا به هغه ته د پخلي لپاره اور هم نه ورکاوه، هغه په ناچارۍ کې دا کرامت وښود چې له دریاب څخه یې کب راوایست، لمر ته یې ونیو، او ویې ویل چې ای لمره ته زما همنومی (شمس) یې، نږدې شه چې کب پوخ کړم، لمر رانږدې شو، او کب وریت شو، ویل کېږي چې له هماغه وخته په ملتان کې ګرمي هم زیاته شوې ده. ۱۲۷۴ میلادي ۶۷۳ هجري د هغه د وفات تاریخ ویل کېږي، او ویل کېږي چې په ۱۲۳۰ میلادي کال کې د هغه لمسي دا ودانۍ جوړه کړه، متولیان یې شیعه ګان دي، اوسنی متولي او سجاده نشین یې سید ضمیر حسن شاه دی.

عیدګاه:

اوسمهال د ملتان تر ټولو د یادولو وړ ودانۍ د عیدګاه مسجد دی، دا د ښار شمال ختیځ لور ته د یو میل په واټن کې موقعیت لري، دروازه یې ریونده لور ته یو اړخ ته ده، د ننوتلو پر مهال مسجد ټول نه ښکاري، له دروازې څخه په دننه کېدو سره چپ لور ته د مسجد ودانۍ ته، انګړ یې ډېر پراخه دی، تقریباً زر تنه پکې ځایدای شي، د مسجد دالان ښه اوږد دی، ګمبده او مناره لري، دیوالونه یې له کاشي جوړ دي، ډېر په زړه پوري جوړ شوي دي.

پروفیسر منیر چې د ایران او عراق سیاحت یې کړی، اوس له موږ سره ملګری و، هغه وویل چې د معمارۍ دا ډول یې له ایران پرته بل هیڅ ځای کې نه دی لیدلی، دا مسجد د لاهور صوبه دار او د ملتان ناظم نواب عبدالصمد خان جوړ کړی و، د جوړېدو چارې یې په ۱۲۲۵ میلادي کې بشپړې شوې وې.

د نواب عبدالصمد خان لقب سیف الدولة دلیر جنګ و، په مأثر الأمراء کې په همدې لقب سره د هغه یادونه شوې ده، د سلطان محمد فرخ سیر په زمانه کې د پنجاب صوبه دار مقرر شوی و، هغه مهال دلته د سیکانو سخت شورش موجود و، عبدالصمد خان په خپله زمانه کې په بریالیتوب سره د هغوی اصلي مزکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ، د هغوی مشران یې بندیان کړل، ډیلي ته یې واستول، بیا د ملتان ناظم وټاکل شو، او په ۱۱۵۰ میلادي کې وفات شوی دی.
په ۱۸۱۶ میلادي کال کې سیکانو ملتان ونیو، ویل کېږي چې د هغوی په واکمنۍ کې دا مسجد په اصطبل (د اسونو غوجل) بدل شو، کله چې په ۱۸۴۸ میلادي کال کې مسټر اګنیو او انډرسن د لاهور ریاست د انګریز والي د استازي په توګه د ملتان له ناظمۍ څخه د دیوان مولراج د لېږې کولو لپاره راغلي وو، همدلته نیول شوي، او بیا همدلته د مولراج د سکانو افسرانو له خوا وژل شوي وو، د ودانۍ په چپ لوري اخیري مناره په انګریزي ژبه داسې لیکل شوي دي.
دلته د ۱۸۴۸ میلادي کال د اپریل په ۲۹ نېټه پیټرک وان اګینو د بنګال د ملکي خدماتو او لفټننټ ولیم انډرسن سیکنډ کمپنۍ فیوز لیټر چې د لاهور مرستیال والي و، په ډېرې بې رحمۍ سره وژل شوي وو.[۴۹]
له دې پېښې وروسته ننبته وشوه، له جګړې وروسته د امن په وخت کې انګریزانو د مرستیال کمیشنر دفتر جوړ کړ، په ۱۸۶۳ میلادي کال کې د مسلمانانو په غوښتنه هغه بېرته هغوی ته ورکړل شو، دا مهال په ډېر خرابه حالت کې و، مسلمانانو په چندې سره هغه ورغولو، اوسمهال د سیمه ییز اسلامي انجمن تر نظم لاندې دی، د ځمکې یو څه برخه ورته وقف شوې ده، او دومره عاید لري، چې د ساتونکي معاش یې ورڅخه پوره کېږي، اړتیا ده چې ښاریان د خپل دې تاریخي مسجد د بقاء او پرمختګ ته توجه وکړي.

علي محمد خان مسجد:

کله چې د ډیلي مرکزي حکومت کمزوری شو، نو په پنجاب او سند کې ځای ځای افغان سردارانو او سکهانو مثل دارانو[۵۰] (جهته دار) خپل کوچني کوچني

---

[۴۹]-مولراج چوپړه د ملتان سیک والي وو، مسټر اګنیو او انډرسن د انګریزانو استازي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواک ریاستونه جوړ کړل، راجه رنجیبت سنګ چې خپله د یو مثل دار (جته دار) زوی و، کرار کرار دا ټول سیک سرداری ماتې کړې، او یو مرکزي سیک دولت یې جوړ کړ، له دې مرکزیت څخه پیاوړی شو، وروسته یې یو پر بل پسې اسلامي ریاستونه ونیول، د هغه وخت یوازینی بهاولپور اسلامي ریاست پاتې شو، هغه مهال په ملتان کې هم یو اسلامي ریاست قایم و، چې باني یې د درانی سلسلې سدوزی افغان و، نواب علي محمد خان، شجاع خان او مظفر خان بهادر صفدر جنګ د دې کورنی مشهور افراد دي، رنجیت سینګ د همدې کورنی څخه دا هېواد ونیو، او د دیوان مول راج پلار ته یې ورکړ، او بیا په ۱۸۴۹ میلادي کې انګریزانو له دیوان مول راج څخه ونیو.

د همدې افغان سدوزي ریاست یادګار همدا مسجد دی چې په ۱۱۷۱ میلادي کې جوړ شوی و، د سیکانو په زمانه کې دلته د سیکانو د ملتان ناظم محکمه وه، او په داخل کې یې د سیکانو مذهبي کتاب ګرنت صاحب اېښودل شوی و، د انګریزانو له نیولو وروسته بېرته مسلمانانو ته ورکړل شو، د مسجد اړوند څو دوکانونه دي، د هغې له عاید څخه د مسجد لګښت پوره کېږي.

عام و خاص باغ:

دا باغ د ډیلي له دروازې دباندې د شمس تبریز له خانقا څخه سویل لور ته موقعیت لري، ویل کېږي چې دلته د شاه جهان پاچا زوی شاهزاده مراد د عامو خلکو عریضې اورېدې، او دلته به یې مجلس جوړاوه، دلته به یې خاص دربار هم جوړاوه، له همدې امله د باغ خاص و عام په نوم شهرت لري، د سیکانو په زمانه کې د مولراج پلار سانول مل، چې د رنجیت سینګ له خوا دلته د صوبدار په توګه ټاکل شوی، په دې ځای کې مجلس کاوه.

۵۰- سکانو د خپلو جته دارانو لپاره دا اصطلاح جوړه کړې وه.(لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته له دې شاهي باغ څخه پرته يو حضوري باغ هم شته، چېرته چې يوه ودانۍ اوس هم ودانه ده، دا هم شاهزاده مراد جوړه کړې ده.

پخوانۍ کلا:

دا په يوه لوړه او پراخه غونډۍ موقعيت لري، کله چې اباده وه نو مساحت يې پاو باندې يو ميل و، يو لور ته يې د راوي سيند بهېدو، په دې کلا کې د مسلمانانو او هندوانو د عبادتځايونو نښې اوس هم پاتې دي، له دې امله چې دا سيمه لوړه ده، د ماښام په وخت کې دلته د يخې هوا څپې زياتې راځي، له همدې امله د ښار اوسېدونکي له ماښام کېدو سره سم، د هوا خورۍ لپاره دې سيمې ته زيات راځي، له دې ځايه ټول ښار معلومېږي.

اوس دا کلا د خاورې يوه ډېرۍ ده، يوازې يو پراخه سالون يې په خپل حال پاتې دی، پوهنتون د خپل کلنۍ ازموينې لپاره همدا بد حاله سالون غوره کړی دی، د پوهنتون له خوا د هلکانو کلنۍ ازموينه دلته اخيستل کېږي.

د کلا په منځ کې د مسټر اګنيو او انډرسن د درناکې وژنې يادګار کې پنځوس فوټه لوړه مناره جوړه کړای شوې ده.

جامع مسجد:

دلته يو جامع مسجد هم شته، ورداخل نه شوو، د دې مسجد خطيب او امام مولانا اشفاق علي د ديوبند فاضل دی له ما سره ملګری و، د ماښام وخت نږدې و، کله چې د شيخ الاسلام بهاء الحق له درګاه څخه بېرته راتلو، نوموړی دلته ښکته شوو، دا مسجد د يوې ټولنې تر نظامت لاندې دی، او سيد مير حسن د دې متولي دی.

د ملتان چاونۍ:

ملتان په دوه برخو وېشل شوی، يو د ملتان پخوانی ښار او يو نوی دی، نوي ته يې د ملتان صدر يا ملتان چاونۍ وايي، چېرته چې د انګريزانو پوځي مرکز دی، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې ځای نفوس زیات دی، بنګلې او ودانۍ پکې زیاتې دي، د مسلمانانو نفوس هم د پام وړ زیات دی، دلته قومي رهبر او کارکن سید میر حسن دی، چې په سترګو معذور او کمزوری شوی، خو بیا هم د دې ځای یو باوري شخص دی، د هغه زوی سید عبدالغني د دې ځای په دولتي ښوونځي کې سرښوونکی دی، او په قومي کارونو کې د خپل په څېر فعال دی.

د سید میر حسن او نورو مسلمانانو په هڅو په ۱۹۱۱میلادي کې دلته د محمدن هال په نوم یوه ودانۍ جوړه شوې، او د نصرة الاسلام په نوم یوه ټولنه جوړه شوې، د دې ټولنې سره یو ښوونځی او یو کتابتون پرانیستل شوي دي، چې د هغې نوم محمدن کتابتون دی، له دې کتابتون او د دې کتابتون چلونکی سید میر حسن سره زما پېژندګلو له هماغه وخته شته، کله چې دا ټولنه جوړه شوه، نو ما د سید په غوښتنه خپل وراره مولوي سید ابو ظفر چې هغه مهال له زده کړو فارغ شوی و، دلته راواستاوه، او د هغه په مشوره او هڅو سره دا کتابتون جوړ شو، له هغه وروسته مولوي سید عبدالباري ندوه خوشې کړه له لکهنو څخه د فضیلت له سند اخیستلو پر ځای یې د هیوټ انجنیرنګ سکول څخه سند واخیست، او دلته راغی، او په ۱۹۱۵ میلادي کې د همدې کتابتون سکرتر وټاکل شو، له ماغه وخته په همدې دنده خپل خدمات وړاندې کوي.

محمدن کتابتون:

د کتابتون ودانۍ ښه او ستره ده، انګړ یې هم پراخه دی، ونې او ګلان پکې کرلي دي، په ۱۹۱۵ میلادي کال کې د عاریت د ځینو کتابونو پرته په دې کې هېڅ نه وو، د سکرتر په هڅو سره یې هر کال کتابونه زیاتېدل، تر دې چې اوس په دې کتابتون کې نږدې پنځه زره کتابونه شته، د اردو ټول ښه کتابونه او د اردو د ټولو مشهورو لیکوالانو کتابونه موجود دي، فارسي او عربي هم څه کتابونه لري، یو څه انګریزي کتابونه هم پکې شته، د فن پر بنسټ کتابونه په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او دنیات ۴۵۰، تاریخ او سوانح ۵۰۰، ناول او افسانې ۲۱۱۰، جغرافیه او سفرنامې ۴۰، علمي او ادبي ۴۷۰، متفرقات ۷۰، فارسي او عربي کتابونه ۳۵۰، انګریز کتابونه ۴۳۰.

د نویو او پخوانیو علمي رسالو د پام وړ جلدونه پکې شته، خو دومره زیات نه دي، ورځپاڼې او میاشتینۍ علمي رسالې هم ورته راځي، دا کتابونه په لسو الماریو کې منظمې ایښودل شوي دي.

ملتاني ژبه:

ملتان یوه خاصه ژبه هم لري چې له پنجابي او سندي څخه جلا ده، ملتان د پنجاب او سند تر منځ پرته سیمه ده، په همدې اساس دا ژبه د دې دواړو ژبو په منځ کې د یوې کړۍ په توګه بلل کېدای شي.

روانېدل:

ملتان کې درې ورځې پاتې شوم، په دې کې مې نارغي هم تېره کړه، څلورمه ورځ مو د تګ تابیا وکړه، یوولس بجې اورګاډی ځي، ملګرو د اورګاډي تم ځای ته ورسولم، کله چې موټر روان شو، بیا هماغه ریګستان و، خو څومره چې مخکې تلم، نو د پنجاب سرسبزه سیمه مخې ته راغله، له ماښام وروسته لاهور ته ورسېدو، اول مې پام کې وه چې یو دوه ورځې لاهور کې هم تېرې کړم، خو په ملتان کې د زیات وخت له امله لاهور کې له پاتې کېدو تېر شوم.

لکهنو:

په لاره د یادونې وړ کومې پېښې سره مخ نه شوم، په لکهنو کې ګران ورور مولانا مسعود علي ندوي په دارالعلوم کې د مسجد د جوړولو لپاره مېشت و، هغه ته مې د لیک په واسطه د خپل راتګ خبر ورکړی و، دویمه ورځ ماسپښین مهال موټر لکهنو ته ورسېد، په تم ځای کې مولانا مسعود علي او د ندوې نور ملګري

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجود و، له هغه ځایه د دار العلوم ندوه هغه ځای ته راغلو چې د مسجد د ودانۍ لپاره د مسجد په مخامخ په ډېر منظم ډول جوړ شوی و، مولانا په خپلې صفایۍ او خوش سلیقګۍ داسې جوړ کړی و، چې د ودانیو او بنګلو مالکانو به ورته زړه کېدو.

د مسجد د تعمیر کار روان و، پرېمانه مزدوران او معماران لګیا وو، یو لور ته د وسپنیزو کټارو د جوړولو لپاره اهنګر په کار بوخت و، بل لور ته د ربړ د نلونو په مټ هر لوري ته مصنوعي نهر روان و، د ندوې اعزازي کارمندان د ودانۍ د چارو تر سره کولو لپاره د مولانا په شا اوخوا راټول وو، د دار العلوم طالبان د افغانستان د حالاتو او خپلو افغان ورونو د پرمختګ د حالاتو اورېدلو لپاره راتلل، د کندهار کوم انګور او انار مې چې له ځانه سره راوړي وو، هغوی ته مې ډالۍ کړل، ورځ تېره شوه، سبا د اوم نومبر سهار و، بیا هم د افغانستان د سفر مستي او خمار پر ما راخپور و.

د نادرشاه شهادت

یو سهار یو ملګری راغی او راته یې وویل چې افغان شاه نادرخان شهید شو، داسې خبر و چې زړه مې نه منله، د ندوې ځینې ملګري مې په سایکل د اخبارونو دفتر ته واستول، نږدې لس بجې خبر باوري شو، او ماته داسې معلومه شوه چې ما تېرې څو اونۍ د داسې تماشې لیدنه کې تېر کړي دي، چې د هغې پایله یو ناورین شو.

د ډاکټر اقبال "مسافر"

څه یو عجیبه اتفاق دی، نن ۱۹۳۴ کال د اکتوبر اومه نېټه ده، کله چې مې د دې یونلیک وروستۍ لیکنه پای ته ورسوله، قاصد د ډاکټر محمد اقبال تالیف مسافر راکړ، دا د افغانستان د څو ورځني سیاحت په اړه د موصوف د شاعرانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جذباتو مجموعه ده، چې همدا اوس خپره شوې ده، په فارسي ژبه کې د خيبر، سرحد، کابل او غزني، او کندهار له عبرت څخه ډکو منظرو او مقبرو د شاعر اوښکې دي، او د بابر، سلطان محمود، حکيم سنايي، او احمد شاه دراني د خاموشو خاورو په زبان حال کې سوال او ځواب دی، د مسافر پيل د نادرشاه شهيد په مناقبو شوی دی، او پای يې د شاه محمد ظاهر خان پورې تړلو توقعاتو شوی دی، نوموړی وايي:

شاه ظاهر خان ته خطاب

ای قبای بادشاهی بر تور راست
سایه تو خاک ما را کیمیا است
از تو ای سرمایه فتح و ظفر
تخت احمد شاه را شانی دگر
نحرف شوق آورده ام از من پذیر
از فقیری رمز سلطانی بگیر
هر که خود را صاحب امروز کرد
گرد او گرده سپهر گرد گرد
دو جهان رنگ و بو را آبروست
دوش از و امروز از و فردا ازوست
مرد حق سرمایه روز و شب است
زانکه او تقدیر خود را کوکب است
سرگزشت آل عثمان را نگر
از فریب غربیا خونین جگر
ذکر و فکر نادری در خون تست
قاهری با دلبری در خون تست

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای فروغ دیده بر ناو پیر
ستر کار از هاشم و محمود گیر
هم از ان مردی که اندر کوه و دشت
حق ز تیغ او بلند آوازه گشت
روها شب ها تپیدن می قوال
عصر دیگر افسریدن می توان
صد جهان با قیست در قرأن هنوز
اند آیا نش یکی خود را بسوز
باز افغان را ازو سوزی بده
عصر او را صبح نوروزی بده
(مسافر)

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library